

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI

O. MUSURMONOVA, M. QARSHIBOYEV
R. QO'CHQOROV

MILLIY ISTIQLOL G'OYASI VA MA'NAVIYAT ASOSLARI

9-SINF

Qayta ishlangan va to'ldirilgan 7-nashri

*Milliy g'oya va mafkura ilmiy-amaliy markazi
nashrga tavsiya etgan*

TOSHKENT «MA'NAVIYAT» 2015

UO‘K 37.035.6(575.1)
KBK 66.3(5U)ya721+71.04(5U)ya721
M 89

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 9-sinflari uchun mo‘ljallangan ushbu o‘quv qo‘llanma O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning «Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch», «O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida» kitoblari asosida qayta ishlangan. Unda milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslarini tashkil etadigan asosiy bilim va tushunchalar zamonaviy metodik usullar va talablar asosida yoritib berilgan.

UO‘K 37.035.6(575.1)
KBK 66.3(5U)ya721+71.04(5U)ya721

Taqrizchilar:

Sotsiologiya fanlari doktori **A. Xolbekov**
Filologiya fanlari nomzodi **S. Olimov**

M 89 Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari: 9-sinf. O‘quv qo‘llanmasi/Mualliflar: O. Musurmonova, M. Qarshiboyev, R. Qo‘chqorov/. – Qayta ishlangan va to‘ldirilgan 7-nashri. – T.: «Ma’naviyat», 2015. – 128 b.
Sarlavhada: O‘zR Xalq ta’limi vazirligi.

ISBN 978-9943-04-156-1

Shartli belgilar:

– esda tuting

– bilib oling

– kalit so‘z

– savol va topshiriqlar

– diqqat bilan o‘qing

**Respublika maqsadli kitob jamg‘armasi mablag‘lari
hisobidan chop etildi.**

ISBN 978-9943-04-156-1

© O. Musurmonova va boshq., 2015.
© «Ma’naviyat», 2015.

I bob

MUSTAQILLIK VA MILLIY G‘OYA

ENG ULUG‘ MAQSAD

Aziz o‘quvchi, shu kunlarda butun yurtimiz bo‘ylab Mustaqillik bayrami shodiyonalari davom etmoqda.

Siz ta‘lim olayotgan maktabda, ustozlaringiz, sinfdosh do‘stlaringizning yuzida, ko‘zida, kayfiyatida ham ana shu bayram shukhi har qadamda sezilib turibdi. Bunday quvonchli damlarda biz, avvalo, mustaqillikning xalqimiz, Vatanimiz hayotida, har birimizning taqdirimizda qanchalik katta ahamiyatga ega bo‘lgani haqida o‘ylaymiz. Bu xususda siz har yili yangi o‘quv yilining dastlabki darslarida ustozlaringiz, sinfdosh do‘stlaringiz bilan atroflicha suhbatlashasiz. Ana shu fikrlarning barchasini umumlashtirib aytadigan bo‘lsak, biz 1991-yilning 31-avgustidan — xalqimiz, mamlakatimiz o‘zini mustaqil deb e‘lon qilgan kundan boshlab qanday yutuq va natijalarga erishgan bo‘lsak, ularning barchasi istiqlool tufaylidir. Nafaqat erishgan, balki bugungi kunda orzu qilib, intilayotgan marralarni qo‘lga kiritishimiz uchun ham, avvalo, mustaqillik, erkin va ozod hayot kerak. Shuning uchun qanchadan qancha ajdodlarimiz uchun armon bo‘lib qolgan istiqloolni biz eng buyuk ne‘mat sifatida qadrlaymiz.

Bugun siz o‘rganishda davom etadigan «Milliy istiqlool g‘oyasi va ma‘naviyat asoslari» fanining asosiy yo‘nalishlaridan biri milliy g‘oyadir.

Milliy g‘oyamizning negizida ham eng buyuk maqsad, bosh tamoyil bo‘lib, avvalo, mustaqillik, uni ko‘z qorachig‘idek asrash masalasi turadi.

Prezidentimiz Islom Karimov bu haqda alohida to‘xtalib, «Bizning eng ulug‘ maqsadimiz, eng ulug‘ g‘oyamiz shuki, O‘zbekistonning bitta yo‘li bor: mustaqillikni mustahkamlab, mamlakatimizni har tomonlama yuksaltirib, yorug‘ va erkin hayot sari olg‘a yurish»¹, deb ta’kidlagani bejiz emas, albatta.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma‘naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma‘naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 76-bet.

Siz milliy g'oyamizning asosida yurt tinchligi, Vatan ravnaqi va xalq farovonligi kabi uchta muhim tushuncha turishi haqida 8-sinfda xabardor bo'lgan edingiz. Ana shu maqsadlarni amalga oshirish uchun, avvalo, mamlakatimiz mustaqil, xalqimiz ozod va erkin bo'lishi kerak.

Istiqlolni asrab-avaylash va mustahkamlashni biz eng ulug' maqsad deb bilamiz. Milliy g'oyamizning tub ma'no-mazmunini belgilab beradigan ana shu maqsad bizning hayotimiz, ong-u tafakkurimizga singib, dunyo-qarashimiz, amaliy harakatlarimizning asosiga aylanishi lozim.

Insonning qalbi va ongini egallash va shu orqali uni o'zining g'arazli niyatlari yo'lida oddiy qurolga, vositaga aylantirishga urinadigan turli zararli oqim va harakatlar ta'siri ortib borayotgan bugungi murakkab zamonda aynan ana shunday ulug' maqsadlarga intilib yashagan odamgina adashmaydi.

Inson tabiatan qiziquvchan zot ekani va shu bois ko'pincha aldanib ham qolishi sizga sir bo'lmasa kerak. U tabiat va jamiyatdagi ko'plab voqea-hodisalar, muammolarga yoshligidan boshlab javob izlaydi. Ularning mohiyatini tushunishga intiladi. Shu tariqa uning ongi rivojlanib, tasavvuri kengayib boradi. Bu jarayon uzluksiz bo'lib, olam harakatdan to'xtamagani kabi, inson ham

bilish va fikrlashdan to'xtamaydi. Ammo dunyoni bilish va tushunishning o'ziga xos yo'llari, shakllari bor. Ularga ko'ra, bilimlar foydali yoki zararli, kerakli yoki keraksiz bo'lishi mumkin. Ana shu bilimlardan eng zarurlarini olish uchun odamda aniq maqsad bo'lmog'i zarur. Masalan, sobiq SSSR davrida o'qitiladigan bilimlarning ko'pi befoyda va keraksiz edi. Chunki ularning aksariyati soxta, odamlarni, ayniqsa, yoshlarni tagi puch va yolg'on maqsadlarga ishontirishga qaratilgan edi.

Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, ko'ramizki, dunyodagi ne-ne ulug' va fidoyi insonlar butun umrini Vatan ravnaqiga bag'ishlagan. Chunki bunday katta maqsadlar bilan yashash inson hayotiga haqiqiy ma'no-mazmun beradi, uni yuksaltiradi. Inson o'z orzu-intilishlari, qiziqish va ehtiyojlarini amalga oshirishda poydevor bo'lib xizmat qiladigan ana shunday maqsadga, g'oyaga hamisha ehtiyoj sezib yashaydi.

E'tibor berganmisiz, go'dakning qo'lidan o'yinchog'ini olib qo'ysangiz, biroz yig'lab, xarxasha qiladi-yu, oradan ko'p o'tmasdan, uni esidan chiqaradi. Chunki uning xayolini boshqa narsa, deylik, qo'lga tutqazilgan shirinlik band etadi. Ya'ni, uning murg'ak ongidagi o'yinchoqqa bo'lgan qiziqishni darhol boshqa narsaga bo'lgan qiziqish egallab oladi. Insonning tabiati ham shunday: bir narsaga qiziqmasdan, nima bilandir xayolini, qalbini band etmasdan turolmaydi. Tabiatda, jamiyatda bo'shliq bo'lmagani kabi, insonning qalbi va ongida ham bo'shliq bo'lmaydi.

Shuning uchun xalqimiz ezgu an'analar, urf-odatlar, bunyodkor g'oyalarni asrlardan asrlarga olib o'tib, farzandlari qalbiga singdiradi. Mustaqillik g'oyasi ham ana shunday hech qachon zavol bilmaydigan g'oyalardandir.

Insonning qalbi yoki ongida bo'shliqqa yo'l qo'yilsa, u o'z orzu-intilishlari va hayotiy manfaatlariga mos qadriyatlarga emas, aksincha, to'g'ri yo'ldan chalg'itadigan soxta g'oya hamda mafkuralarga ishonib, yo'ldan adashishi, yaxshilik o'rniga yomonlik, ezgulik o'rniga yovuzlik ortidan ergashib ketishi mumkin.

Ayniqsa, insonni o'ziga tez jalb etadigan zamonaviy axborot vositalari faoliyati kuchaygan bugungi kunda bunday xavf-xatarlar turli shakllarda yashin tezligida ko'payib bormoqda. Tajovuzkor g'oya va mafkuralar ana shu vositalardan foydalanib, zaif, mo'rt odamlarni tuzoqqa tushirishga harakat qiladi.

Tajovuzkor g'oya insonning qalbiga bostirib kirib, uning ong-u tafakkurini izdan chiqarishga urinadigan g'oyadir.

Tajovuzkorlik — buzg‘unchilik va vayronkorlikning asosi. Shuning uchun dunyodagi aksariyat vayronkor kuchlar tajovuzkor g‘oya va mafkuralarga tayanadi.

XX asrning 30-yillarida Germaniyada hukmronlik qilgan fashizm, o‘tgan yuzyillikda sobiq SSSR hududida ildiz otgan sho‘ro tuzumining kirdikorlari bunga misol bo‘la oladi.

Bunyodkor g‘oya va mafkuralar esa o‘z ta‘sirini ma‘rifat asosida yoyishga intiladi. Prezident Islom Karimov aytganidek, ular jaholatga qarshi ma‘rifat bilan kurash olib boradi.

Bunyodkor g‘oya — yaratish va bunyod etishga, yaxshilikka xizmat qiladigan g‘oya.

Bunyodkor g‘oya va mafkuraga ega bo‘lgan xalq hech qachon tajovuzkor kuchlar ta‘siriga tushmaydi. Chunki uning qalbi va ongi ona yurtga muhabbat, Vatanga sadoqat, mardlik, fidoyilik hislariga, o‘z kuchiga nisbatan ishonchga to‘la bo‘ladi.

Biz mustaqillikka erishganimizdan so‘ng yurtimizning yerosti va yerusti boyliklari bilan birga, xalqimizning ma‘naviy dunyosi, qalbi va ongini asrash, boyitish masalasi ham eng muhim vazifaga aylandi. Shu maqsadda yurtimizda ko‘plab ishlar amalga oshiril-

moqda, jumladan, milliy g‘oyamizning asosiy tushuncha va tamoyillari shakllantirilib, takomillashtirilmogda. Yurtboshimizning asarlari asosida 2000-yili «Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» risolasi chop etildi.

Milliy istiqlol g‘oyasining asosiy tushuncha va tamoyillari xalqimizning yangi jamiyat qurish yo‘lidagi orzu-intilishlarini, mustaqillik yillarida orttirilgan boy tajribalarni, milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg‘unligi, g‘oya va mafkuralar tarixi, bugungi dunyoning mafkuraviy manzarasi bilan bog‘liq bilim hamda tasavvurlarni mujassam etadi.

Milliy istiqlol g'oyasi bilan bog'liq bilim va tasavvurlarni bosqichma-bosqich o'rganib borish yoshlarda yuksak dunyoqarash va mafkuraviy immunitetni shakllantirishga xizmat qiladi. Siz o'rganayotgan «Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari» fani bu yo'lda eng yaqin yordamchi bo'ladi.

G'oya va ma'naviyat, ijtimoiy hayotdagi o'rni va vazifasi, tarbiyaviy ahamiyatiga ko'ra, bir-biriga g'oyat yaqin. G'oya bilan bog'liq bilimlar ma'naviyat bilan bog'liq bilimlarni ham taqozo etadi.

G'oya ham, ma'naviyat ham insonning qalbi va ongidagi o'zgarishlarni jamiyat hayotidagi voqealar bilan bog'liq holda o'rganishni talab qiladi. Shularning barchasini inobatga olgan holda, siz o'rganayotgan ushbu fan «Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari» deb ataladi.

Mazkur fanni o'rganishda yuqorida zikr etilgan «Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» risolasi, Prezident Islom Karimovning «Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch» kitobi, milliy g'oya va mafkura, ma'naviyatga oid boshqa asarlari, ajdodlarimizning boy merosi, milliy va umumbashariy qadriyatlar asosiy manba, nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Savol va topshiriqlar:

1. Biz nima uchun istiqlolni eng buyuk ne'mat sifatida qadrlaymiz?
2. Prezidentimiz Islom Karimovning eng ulug' maqsadimiz, eng ulug' g'oyamiz haqida aytgan fikrlari to'g'risida gapirib bering.
3. Yurt tinchligi, Vatan ravnaqi va xalq farovonligi kabi ezgu maqsadlarni amalga oshirish uchun avvalo nima kerak?
4. Sizning ham aniq maqsadingiz bormi, uni amalga oshirish uchun nimalar qilasiz?
5. Siz ham nimanidir yaratish, bunyod etish haqida orzu qilasizmi?
6. Siz tajovuzkor g'oyani qanday tushunasiz, uning ta'siriga tushmaslik uchun nima qilasiz?

MILLIY G‘OYA VA TARAQQIYOT

Aziz o‘quvchi, shuni esda tutingki, dunyodagi har bir xalqning milliy g‘oyasi, avvalo, uning taraqqiyotiga, shu yo‘lda butun jamiyat a‘zolarini birlashtirish, ularning kuch va imkoniyatlarini ezgu maqsadlarga erishish yo‘lida safarbar etishga xizmat qiladi. Bizning milliy g‘oyamizda yurtimizda huquqiy demokratik davlat, fuqarolik jamiyati barpo etish, bu jarayonda xalqimizning faol ishtirok etishini ta‘minlash, uning turmush farovonligini, Vatanimizning dunyo miqyosidagi obro‘-e‘tiborini oshirish bosh maqsadlardan hisoblanadi.

Milliy g‘oyamiz tarkibidagi asosiy tushunchalardan biri Vatan ravnaqi deb nomlanadi.

Vatanning ravnaq topishi uchun, avvalo, yurt tinch, xalq farovon bo‘lishi lozim. Shu bois yurt tinchligi va xalq farovonligi kabi ezgu maqsadlar Vatan ravnaqi bilan birga milliy g‘oyamizning negizini tashkil etadi.

Ana shu maqsadlarga erishish uchun esa diyorimizda yashayotgan insonlar ham jismoniy, ham ma‘naviy tomondan yetuk bo‘lishi, ular qaysi millat yoki elatga mansub bo‘lmasin, barchamiz uchun yagona bo‘lgan ona O‘zbekistonimiz taraqqiyoti yo‘lida birlashishi, hamkor-u hamnafas bo‘lib yashashi lozim. Bunday intilish hamda qarashlarni yoshlikdan boshlab ularning qalbi va ongiga singdirish uchun milliy g‘oyamiz tarkibidagi komil inson, ijtimoiy hamkorlik, millatlararo hamjihatlik, dinlararo bag‘rikenglik kabi tamoyillar ham alohida o‘rin tutadi. Bu, o‘z navbatida, milliy g‘oyamiz tarkibidagi tushuncha va tamoyillarning bir-biri bilan uzviy bog‘liq ekanidan, xalqimizni birlashtirish va yagona qudratli kuchga aylantirishda uning amaliy imkoniyatlari naqadar kengligidan dalolat beradi.

Milliy g'oya xalqning o'ziga xos turmush tarzi, tabiati, xarakteri, qadimiy an'ana va qadriyatlari, orzu-intilish hamda manfaatlarini yaqqol aks ettiradi.

Qancha avlodlar milliy g'oya uchun kurashib yashagani tufayli u ko'pincha milliy o'zlik, g'urur-iftixor tim-soliga aylanib ketadi.

Siz, jahondagi rivojlangan davlatlar erishgan taraqqiyot darajasi haqida gap ketganida, «yapon mo'jizasi» yoki «koreys mo'jizasi» degan iboralarni eshitgan bo'lsangiz kerak. Bu xalqlar o'tgan asrda yuz bergan Ikkinchi jahon urushidan keyin nihoyatda qiyin ahvolga tushib qoladi. Bu mamlakatlarning mo'l-ko'l tabiiy xomashyo manbalari, mineral resurslari yo'q edi. Ular faqat milliy g'oyasiga, ma'naviy salohiyati va intellektual imkoniyatlariga tayanib, haqiqiy bunyodkor millat sifatidagi yaratuvchilik qobiliyatini namoyon etib, yuksak taraqqiyotga erishishi mumkin edi.

Prezidentimiz Islom Karimov bu haqiqatni alohida ta'kidlab, bunday yozadi: **«Yapon va koreys xalqi asrlar davomida shakllanib, katta bunyodkor kuchga aylangan o'ziga xos milliy ma'naviyati hisobidan ham rivojlangani bugungi kunda hech kimga sir emas. Shuning uchun «yapon mo'jizasi» yoki «koreys mo'jizasi» haqida gap ketganda, taniqli ekspert va mutaxassislar ham birinchi galda «yapon xarakteri», «koreys tabiati» degan iboralarni tilga oladi. Tabiiyki, ular bu o'rinda avvalo mazkur xalqlarga mansub ma'naviy fazilatlarni nazarda tutadi. Ya'ni, bu xalqlarning ichki dunyosi va irodasi ma'naviyat negizida yanada toblangan, kamolga yetgan»¹.**

Bu so'zlarning har tomonlama to'g'ri ekanini keyingi yillardagi voqealar yana bir bor isbotladi. Masalan, 2011-yilning 11-mart kuni Yaponiyaning Toxoku hududi yaqinida, Tinch okeanida kuchli zilzila ro'y berdi. Buning oqibatida okeanning suvi 10 metrgacha ko'tarilib, shiddatli to'fon — sunami hodisasi sodir bo'ldi va qirg'oqqa yaqin joylashgan aholi maskanlarini butunlay vayron qilib ketdi. Ming-minglab odamlar qurbon bo'ldi va boshpa-

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 27-bet.

nasiz qoldi. Bu ham yetmaganidek, zilzila natijasida «Fukusi-ma – 1» atom elektro stansiyasi-ning reaktorlarida portlash yuz berdi. Natijada havoga, okeanga radiatsiya nurlari tarqalib, yon-atrofdagi yashayotgan odamlar, o‘simlik va hayvonot dunyosi-ning hayoti jiddiy xavf ostida qoldi. Ana shunday o‘ta og‘ir falokatlarga qaramasdan, yapon xalqi umidsizlik va sarosimaga tushmadi. Aksincha, bunday qiyin, dahshatli sinov oldida yanada jipslashib, matonat bilan

falokat oqibatlariga qarshi kurashdi. Inson organizmini zaharlab, barcha to‘qimalarini kuydiradigan o‘ta xavfli nur chiqib yotgan falokat o‘chog‘ida 200 nafar mutaxassis kecha-yu kunduz tinimsiz mehnat qildi. Ular hayoti xavf ostida qolayotgani, ertaga butunlay nogiron bo‘lib qolishi yoki bevaqt dunyodan ko‘z yumishini yaxshi bilsa-da, xalqi, Vatani uchun ana shunday qahramonlikka ongli ravishda jazm etishdi. Kunning har bir yorug‘ lahzasidan unumli foydalanish uchun ular hatto tushlik qilishdan ham voz kechishdi. Ularning 17 nafari og‘ir nurlanishga uchrab, kasalxonaga yotqizildi, ba’zilar kuchli nurlanishdan halok bo‘ldi. Lekin falokatning oldini olish borasidagi ishlar bir zum ham to‘xtamadi. Hech shubhasiz, mana shunday tahlikali vaziyatlarda har qanday milliy g‘oyaning asosida mujassam bo‘lgan ona Vatanga, xalqqa, millatga mehr-muhabbat, fidoyilik tuyg‘usi yapon xalqiga madad bo‘ldi.

Bizning xalqimiz ham, olis va yaqin tarixi davomida qanchalar og‘ir qiyinchilik va mashaqqatlarni boshidan o‘tkazgan. Birgina o‘tgan asrning 80-yillarida xalqimizga qarshi amalga oshirilgan, «paxta ishi» degan g‘irt tuhmat va fitnadan iborat qatag‘onlarni olaylik. Sobiq SSSRning markazidan kelgan, maqsadi el-yurtimizni kamsitib, uning g‘ururi, or-nomusini oyoqosti qilish, boyliklarini talash bo‘lgan tergovchilar guruhi bir necha yil mobaynida begunoh odamlarni qamash, ularning oila a‘zolarini qiynoqqa solish bilan shug‘ullanadi. Milliy tariximizdagi eng kir va qora davr bo‘lmish ana shu yillardagi voqealarni o‘rgangan olimlarning aytishicha,

Gdlyan va Ivanov boshchiligidagi ana shu tergovchilar kechalari paxta yetishtirishga aloqasi bo'lgan har qanday oddiy odamning uyiga bostirib borib, ularni qamoqqa olgan, xotinlari, bola chaqalarini ularning ko'z oldida qiynab, o'zlari to'qigan bo'hton gaplar yozilgan qog'ozlarga imzo qo'ydirib olishga uringan. Ayollar, qizlarning qulog'idagi sirg'a-sigacha, ro'zg'or buyumlarigacha tortib olishdan ham tap tortishmagan. Xalqimiz bunday adolatsizlikdan ozor chekib, dardini

kinga aytishni bilmasdan, nola-yu fig'on qilgan paytlarda uning o'ksik ko'ngliga nima dalda bo'ldi? Avvalo, bu dunyoda adolat va haqiqat borligiga, yorug' kunlar albatta kelishiga bo'lgan ishonch unga dalda bo'ldi.

Bizning milliy g'oyamiz aynan ana shunday ishonch tuyg'usi bilan kuchli. Shunday ishonch ne-ne ajdodlarimizga kuch bergan, ularni erkin va ozod kunlar uchun kurashga da'vat etgan.

Xalqimiz boshiga tinimsiz bo'hton va malomat toshlari yog'dirilgan 80-yillarning oxirlarida ham shunday bo'ldi. O'sha paytda Qashqadaryo viloyatida birinchi rahbar bo'lib ishlagan, keyinchalik – 1989-yilda respublika rahbari bo'lib poytaxtda ish boshlagan Islom Karimov, avvalo, bunday adolatsizlikka barham berish, insonlik sha'ni va g'ururi, huquqlari toptalgan minglab kishilarni himoya qilishga otlandi. Yurtboshimizning tengsiz jasorati tufayli qancha-qancha odamlar qamoqdan ozod etildi, ish joylariga qayta tiklandi, xalqimizga qarshi sobiq Markazdan turib uyushtirilayotgan tuhmatlar to'xtatildi. Bu haqda Prezidentimiz Islom Karimovning «O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida» kitobida batafsil hikoya qilingan.

Hali sobiq sho'ro tuzumi hukmini o'tkazib turgan o'ta murakkab bir sharoitda Prezidentimiz Islom Karimovni ulkan jasoratga

undagan kuch ham milliy g'oyamizning ma'no-mazmunini tashkil etadigan yurt tinchligini o'ylash, Vatanga muhabbat, xalqimizning sha'ni va g'ururini muqaddas deb bilish, adolatga, haqiqatga sadoqat tuyg'usi edi.

Milliy g'oyamiz bugungi kunda ham bizni katta-katta marralar sari da'vat etmoqda. Ayniqsa, mamlakatimizda inson har tomonlama erkin va farovon yashaydigan yangi jamiyat qurish, O'zbekistonimizning dunyodagi rivojlangan davlatlar qatoridan munosib joy olishi uchun qat'iyat bilan oldinga intilish, islohotlarimizni yanada jadallashtirish milliy g'oyamizning ruhi va mazmuniga to'la mos keladi. Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan shu yo'nalishda ilgari surilayotgan barcha amaliy tashabbus va xulosalar ayni vaqtda milliy g'oyamizni yangicha fikr va qarashlar bilan boyitishga xizmat qilmoqda. Masalan, davlatimiz rahbari tarafidan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining 2010-yil 12-noyabrda bo'lib o'tgan qo'shma majlisida bayon qilingan «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi»da yuqorida zikr etilgan maqsadlarga erishish yo'lidagi eng muhim va ustuvor vazifalar asoslab berildi. Bu, o'z navbatida, milliy g'oyamiz zamonaviy taraqqiyot talablari, hayot tajribalari asosida muttasil takomillashib boradigan tizim ekanidan dalolat beradi.

Savol va topshiriqlar:

1. Dunyodagi har bir xalqning milliy g'oyasi, avvalo, nimaga xizmat qiladi?
2. Milliy g'oyamizning bosh maqsadlaridan biri qaysi?
3. Milliy g'oyamiz tarkibidagi tushuncha va tamoyillarning biri-biri bilan uzviy bog'liq ekanini izohlab bering.
4. Milliy g'oya nima uchun milliy o'zlik, g'urur-iftixor timsoliga aylanib ketadi?
5. Yapon yoki koreys mo'jizasining paydo bo'lishida ushbu xalqlarning milliy g'oyasi, ma'naviy fazilatlarini qanday rol o'ynagan?
6. Xalqimiz olis va yaqin tarixi davomida og'ir qiyinchiliklarni boshidan o'tkazgani haqida qanday misollarni bilasiz?
7. Prezidentimiz Islom Karimovni o'tgan asrning 80-yillari oxirlarida qanday kuch ulkan jasoratga undagan edi?
8. Milliy g'oyamiz bugungi kunda bizni qanday marralar sari da'vat etayotgani haqida misollar bilan gapirib bering.

DUNYONING MAFKURAVIY MANZARASI

Siz xaritaga qarab, dunyoning, yer yuzidagi turli davlatlar, mintaqalarning jug‘rofiy manzarasini ko‘rasiz. Bundan tashqari, dunyoning siyosiy, iqtisodiy, madaniy manzarasi ham borki, vaqti kelib ularning har biri haqida tegishli fanlar yordamida zarur bilim va ma‘lumotlarga ega bo‘lasiz. Shular qatori dunyoning yana bir o‘ziga xos xususiyati, ya‘ni mafkuraviy manzarasi ham borligini yodda tuting.

«Dunyoning mafkuraviy manzarasi» jahonda ro‘y bera-yotgan g‘oyaviy jarayonlar, mafkura shakllari, ularning mohiyati, maqsadlari va o‘zaro munosabatlarini bir butun holda aks ettiradigan tushuncha.

Davlatlar, xalqlar, turli siyosiy oqim va kuchlarning o‘z manfaatlarini amalga oshirish borasidagi g‘oyaviy maqsadlari, kurash vositalari o‘zgarishi bilan dunyoning mafkuraviy manzarasi ham o‘zgarib boradi. Masalan, bundan 25–30 yillar oldin dunyoning mafkuraviy manzarasi butunlay boshqacha edi. O‘sha paytlarda jahondagi ikkita qudratli hukmron kuch – kapitalistik va sotsialistik lager deb ataladigan Amerika Qo‘shma Shtatlari boshchiligidagi bozor iqtisodiyoti munosabatlari asosida rivojlanayotgan davlatlar bilan sobiq Sovet Ittifoqi boshchiligidagi rejali-taqsimot, ma‘muriy-buyruqbozlik usuliga asoslangan mamlakatlar guruhi o‘rtasidagi doimiy qarama-qarshilik hamda kurash dunyoning mafkuraviy manzarasi qanday bo‘lishini belgilab berar edi.

Har qanday davrda ham inson qalbi va ongiga ta‘sir o‘tkazib, bu yo‘lda barcha vositalarni ishga solish dunyoning mafkuraviy manzarasida asosiy o‘rin tutib keladi. Jumladan, bugungi kunda ham shunday holat ko‘zga tashlanmoqda. Lekin hozirgi vaqtda mafkura maydonlaridagi kurash yo‘llari, shakl va vositalari misli ko‘rilmagan darajada rivojlanib, shiddat bilan o‘zgarib bormoqda. Chunki XXI asrda jahonda global, ya‘ni butun yer yuzini qamrab

olgan axborot tizimi vujudga keldi. Internet ana shunday global axborot tizimidir. Bunday tizim orqali insonlarning qalbi va ongiga ta'sir o'tkazish imkoniyati bir necha barobar ortib ketdi.

Bugungi dunyoning mafkuraviy manzarasi haqida Prezidentimiz Islom Karimovning «Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch» kitobining uchinchi bobida atroflicha fikr yuritilgan bo'lib, unda jumladan quyidagilar ta'kidlanadi:

«Hozirgi vaqtda ko'z o'ngimizda dunyoning geopolitik, iqtisodiy va ijtimoiy, axborot-kommunikatsiya manzarasida chuqur o'zgarishlar ro'y berayotgan, turli mafkuralar tortishuvi keskin tus olayotgan bir vaziyatda barchamizga ayonki, fikrga qarshi fikr, g'oyaga qarshi g'oya, jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish har qachongidan ko'ra muhim ahamiyat kasb etmoqda»¹.

Fikrga qarshi fikr, g'oyaga qarshi g'oya, jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish deganda, avvalo, nimani tushunamiz? Insonning qalbi va ongi uchun kurash bizning davrimizda tobora avj olib borayotgani, hozirgi dunyoning mafkuraviy manzarasi ham shu bilan belgilanishini tushunamiz. Odamzot qo'lidagi mavjud barcha zamonaviy mafkura vositalari shu maqsadga qaratilmoqda.

Albatta, jahondagi har bir mafkura yoki g'oyaviy oqim insonning qalbi va ongini o'z maqsadlariga bo'ysundirmoqchi bo'ladi. Fikrga qarshi fikr, g'oyaga qarshi g'oya, jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish esa bunday murakkab jarayonning asl sabablarini tushunib, ularga qarshi aql va bilim bilan kurashishni talab etadi. Buning uchun esa tafakkurimiz, intellektual salohiyatimiz yuksak bo'lishi, zamonaviy ilm-u hunarlar, milliy va umumbashariy qadriyatlarni puxta egallashimiz, eng muhimi, qalbimiz va ongimiz faqat o'zimizga tegishli bo'lmog'i lozim.

¹**Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 119-bet.

Qalbi va ongini boy bergan odam butun hayoti, butun borlig'ini boy bergan bo'ladi.

Hozirgi vaqtda insonning qalbi va ongini buzish, chalg'itishga qaratilgan zararli ta'sirlar bir qancha g'arazli maqsadlarda amalga oshirilishi mumkin. Shulardan eng xatarlisi xalq yoki millat yashayotgan mamlakat hududini, u yerdagi moddiy va ma'naviy boyliklarni egallab olish niyatida qilinadigan mafkuraviy-g'oyaviy hujumlardir. Bunday xurujlar ommaviy axborot vositalari, ayniqsa, Internet, teleradio tarmoqlari, ekstremistik

ruhdagi kitoblar, plakat va risolalar orqali tarqatilishi mumkin. Qanday shaklda bo'lmasin, ular birinchi navbatda nishonga olingan yurt farzandlarini milliy g'urur tuyg'usidan, Vatanga muhabbat hissidan judo qilib, ularni ma'naviy jihatdan qaram etishga, xalqning ichida nizo qo'zg'ab, norozilik uyg'otib, keyin bemalol bu zamin boyliklarini talashga urinadi. Agar jahondagi o'zaro kelishmovchilik va mojarolar domida qolib ketgan ayrim mamlakatlardagi achinarli ahvolni ko'z oldimizga keltiradigan bo'lsak, chetdan mafkuraviy tazyiq o'tkazishlar qanday noxush oqibatlariga olib kelishini yanada yaqqol tasavvur etishimiz mumkin.

Bunday yovuz maqsadga erishish uchun qo'llanadigan usullar ham xilma-xildir.

«Terror» lotincha so'z bo'lib, qo'rquv, dahshat degan ma'nolarni bildiradi. Terrorizm odamlarni qo'rqitish, vahimaga solish, ommaviy tartibsizliklar keltirib chiqarishga asoslangan zo'ravonlik usulidir.

Terrorchilik balosi bugungi kunda dunyo bo'ylab qanchalik tez tarqalib borayotganini siz yaxshi bilasiz. Uning qonli qilmishlari oqibatida har kuni qanchadan qancha begunoh insonlar jabr chekayotgani, binolar vayron bo'layotganidan televizor orqali xabardorsiz.

Insonlarni qoʻrqitish, aldash, soxta vaʼdalar berish orqali ularning qalbini egallashga urinadigan yana bir jiddiy xatar ekstremizmdir.

«Ekstremizm» lotincha soʻz boʻlib, siyosatda ashaddiy, murossasiz qarash va choralarga moyillikni bildiradi.

Ekstremizm zoʻravonlik, fitna, fisq-u fasod bilan davlat va jamiyat idoralariga taʼsir oʻtkazishga, odamlar oʻrtasida soxta gʻoyalarni tarqatib, ularni toʻgʻri yoʻldan chalgʻitishga urinadi.

Inson qalbiga qarshi qaratilgan yana bir xavf — aqidaparastlik.

«Aqida» arabcha soʻz boʻlib, ishonch degan maʼnoni bildiradi hamda rad etmasdan, muhokama qilmasdan bajarish lozim boʻlgan qoida va talablarni ilgari suradi.

Aqidaparastlar faqat oʻzlarini haqiqatni biluvchilar degan daʼvo bilan dinda yoki boshqa gʻoyaviy taʼlimotlarda «asl qoidalar»ni joriy etmoqchi, boshqa barcha bilim va qadriyatlarni soxta, deb odamlarni, ayniqsa, yoshlarni chalgʻitmoqchi boʻladi. Aqidaparastlik taraqqiyotni, erkin va ijodiy fikrni tan olmaydi.

Insonning qalbi va ongini buzish, chalgʻitishga qaratilgan zararli taʼsirlardan koʻzlangan yana bir gʻarazli maqsad — odamlarni «sanʼat», «adabiyot» va «madaniyat» niqobi ostidagi yengil-yelpi, haqiqatdan mutlaqo yiroq narsalarga qiziqtirib, pul ishlash, moʻmay daromad orttirishdan iborat. Gʻarb dunyosida «ommaviy madaniyat» deb nom olgan, aslida madaniyatga hech qanday aloqasi boʻlmagan zararli oqimlar yoshlarning nozik his-tuygʻulariga taʼsir etishga qaratilgan, axloqsizlikni targʻib etuvchi filmlar, kitoblar, kompyuter oʻyinlarini katta miqdorda ishlab chiqarmoqda, shuning orqasidan behisob boylik orttirmoqda.

Aslida, haqiqiy ommaviy madaniyat namunalari har bir xalq hayotida mavjud. Ommaviy madaniyat degani kekxa-yu yosh, turli toifa vakillari, yaʼni butun omma uchun birdek qiziqarli boʻlgan madaniyat deganidir.

Adabiyot, sanʼat barcha zamonlarda ham ommaviylikka intilib kelgan. Alisher Navoiy bobomiz «Yozganimni ulusgʻa margʻub et», yaʼni asarlarimni butun xalqqa manzur etgin, deb niyat qilgani

bejiz emas. Lekin haqiqiy ommaviy madaniyat bilan soxta ommaviy madaniyat o'rtasida yer bilan osmoncha farq bor. Haqiqiy ommaviy madaniyat namunalari xalqning orzu-intilishlari, his-tuyg'ularini, hayot haqiqatini haqqoniy ifoda etishi, odamlar qalbida zavq uyg'otishi, ularning didini tarbiyalashi bilan qadrlidir. Atoqli kinoijodkorlarimiz yaratgan «Tohir va Zuhra», «Mahallada duv-duv gap», «Yor-yor», «O'tkan kunlar» kabi filmlar shuning uchun necha yillardan buyon katta qiziqish bilan qayta-qayta tomosha qilinadi.

«Munojot», «Ushshoq», «Lazgi», «Tanovar» singari musiqa san'atimiz namunalari xalqimiz o'rtasida sevib tinglanadi. Bayramlarimiz, to'y-tomoshalarimizga ular alohida ma'no-mazmun bag'ishlaydi. O'ylab ko'ring, bugungi kunda bizga «ommaviy madaniyat» namunasi sifatida tiqishtirilayotgan, bozor rastalarini bosib ketgan bachkana seriallar, jangari filmlar, yengil-yelpi qo'shiqlar ana shu bebaho ma'naviy boyligimizning o'rnini bosa oladimi? Yo'q, albatta.

Aziz o'quvchi, o'ylab ko'rganmisiz, sizga nima uchun maktabda «Adabiyot», «Musika», «Tasviriy san'at» singari fanlar o'qitiladi? Nima uchun davlatimiz katta kuch va mablag'lar evaziga mamlakatimizning har bir tumanida zamonaviy musiqa va san'at maktablari barpo etishga alohida e'tibor bermog'da? Nima uchun har yili yosh iste'dod egalari o'rtasida nufuzli tanlovlar o'tkaziladi?

Bularning barchasidan ko'zlangan maqsad shuki, sizning qalbingiz, his-tuyg'ularingiz, ong-u shuuringiz o'zbek va jahon adabiyoti, san'atidagi eng yaxshi, haqiqiy durdona asarlardan oziqlangan holda, ezgulik, yuksak insoniy fazilatlar ruhida shakllanishi lozim. Chunki shunday insonlarga kelajakda xalqimiz va Vatanimizga chin dildan xizmat qiladi, ota-onaning, bu tabarruk yurtning qadrini biladi.

Soxta ommaviy madaniyat namunalari esa vahshiylikni, didsizlikni, axloqsizlikni targʻib etib, ota-bobolarimizdan meros tuygʻularni bizdan oʻgʻirlamoqchi, qalbimizni oʻldirib, bizni hech narsani his etmaydigan, beparvo va loqayd odamga aylantirmoqchi boʻladi. Bunga hech qachon yoʻl qoʻyib boʻlmaydi.

Maʼlumki, terrorchilik, ekstremizm va aqidaparastlik, soxta ommaviy madaniyat bugun paydo boʻlib qolgani yoʻq. Ular qadim zamonlardan boshlab insoniyat boshida qora kalxatdek aylanib yuradi. Ammo hozirgi axborot-kommunikatsiya vositalarining beqiyos darajada rivojlanishi bu illatlarning tez tarqalishi uchun imkoniyat tugʻdirmoqda. Shuning uchun ular har qachongidan ham koʻproq koʻzga tashlanmoqda.

Uyida televizori, Internet tarmogʻiga ulangan kompyuteri, mobil telefoni bor odam bunday xatarlarning taʼsirini har kuni, har qadamda his qilib yashaydi. Shu bois fikrga qarshi fikr, gʻoyaga qarshi gʻoya, jaholatga qarshi maʼrifat bilan kurashishga doimo tayyor turish, sezgir va hushyor boʻlib yashash oʻtkir zaruratga aylanmoqda.

Shu maʼnoda, Prezidentimizning quyidagi ogohlantirishi har tomonlama asoslidir:

«Shuni unutmaslik kerakki, bugungi kunda inson maʼnaviyatiga qarshi yoʻnaltirilgan, bir qarashda arzimas boʻlib tuyuladigan kichkina xabar ham axborot olamidagi globallashuv shiddatidan kuch olib, koʻzga koʻrinmaydigan, lekin zararini hech narsa bilan qoplab boʻlmaydigan ulkan ziyon yetkazishi mumkin»¹.

¹**Islom Karimov.** Yuksak maʼnaviyat — yengilmas kuch. —T.: «Maʼnaviyat» nashriyoti, 2013-yil, 115-bet.

Savol va topshiriqlar:

1. Dunyoning mafkuraviy manzarasi deganda nimani tushunamiz?
2. Hamma zamonlarda dunyoning mafkuraviy manzarasida asosiy o‘rin tutib keladigan narsa nima?
3. Prezidentimiz Islom Karimovning bugungi dunyoning mafkuraviy manzarasi haqidagi fikrlari bizni qanday xavflardan ogoh etadi?
4. Fikrga qarshi fikr, g‘oyaga qarshi g‘oya, jaholatga qarshi ma’rifat bilan kurashish, deganda, avvalo, nimani tushunamiz?
5. Insonning qalbi va ongini buzishga qaratilgan zararli ta’sirlar qanday g‘arazli maqsadlarda amalga oshirilishi mumkin?
6. Siz qanday kitoblarni o‘qishni yoqtirasiz?

MAFKURAVIY POLIGON

Aziz o'quvchi, dunyodagi har bir tushuncha ma'lum bir sabab va zarurat tufayli paydo bo'ladi. Jumladan, «mafkuraviy poligon» tushunchasi ham jahonda axborot, mafkura sohasida kurashlar avj olishi bilan bog'liq holda vujudga keldi. Uni birinchi marta Prezidentimiz Islom Karimov ishlatgan edi.

«Bugungi zamonda mafkura poligonlari yadro poligonlaridan ham ko'proq kuchga ega. Bu masalaning kishini doimo ogoh bo'lishga undovchi tomoni shundaki, agar harbiy, iqtisodiy, siyosiy tazyiq bo'lsa, buni sezish, ko'rish, oldini olish mumkin, ammo mafkuraviy tazyiqni, uning ta'siri va oqibatlarini tezda ilg'ab yetish nihoyatda qiyin»¹.

Mafkuraviy poligon — odamlarning qalbi va ongini egalashga qaratilgan turli g'oyalar, axborotlarning sinov maydoni.

Siz yadro poligonlari haqida eshitgan bo'lsangiz kerak. Odatda bunday poligonlar ham maxfiy bo'lib, ularda katta kuch bilan portlaydigan yadroviy qurollar sinovdan o'tkaziladi. Bordi-yu bunday qurollar amalda qo'llanadigan bo'lsa, ularning ta'siridan bironta jonzot omon qolmaydi — ular qayerga tushsa, o'sha joyda hayot alomatini tag-tugi bilan kuydirib, quritib yuboradi. Lekin yadroviy qurollar faqat ma'lum bir hududni yo'q qilishi mumkin. Mafkuraviy qurollar esa chegara bilmaydi. Ular Internet tarmog'i, teleradiokanallar, kitoblar, kinofilm va teleseriallar shaklida, millati, tili, dini, qaysi mamlakatda yashashidan qat'i nazar, har bir insonning qalbiga kirib borib, ma'naviy dunyosini xarob qiladi.

¹**Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 113-bet.

Ma'naviy olamidan judo bo'lgan inson esa na o'zini, na boshqalarni taniydi, hissiz, yuraksiz, ong-u tafakkurini yo'qotgan maxluqqa aylanadi. Shuning uchun mafkura poligonlari yadro poligonlaridan ham xatarli bo'lib bormoqda.

Chunki ularning ta'siri turli axborot vositalari orqali har kuni, har daqiqada sezilib turadi. Ular odamlarga uyda ham, ko'chada ham, ishda ham ta'sir o'tkazish imkoniga ega.

Hozirgi vaqtda dunyoning bir burchagida qandaydir yangilik paydo bo'lsa, u darhol, mafkuraviy maqsadlarga bo'y-sundirilgan holda, butun jahonga tarqaladi. Masalan, yer yuzining qaysidir mintaqasida

texnik sabab yoki tabiat qonuniyatlari natijasida baxtsizlik sodir bo'lsa, bir mafkuraviy markaz o'ziga dushman bo'lgan boshqa markazni mana shu ishda aybdor deb ko'rsatishga urinadi. Ya'ni, «bu fojida falon markazning qo'li bor», deb butun dunyoga jar soladi. Bu jarayonda qaysi markazning axborot tarqatish imkoniyati ko'p bo'lsa, odamlarga nima ko'proq ta'sir etishini, ular nimaga muhtoj ekanini qaysi markaz oldindan yaxshiroq bilsa, dastlab o'sha kuch ularning qalbi va ongiga o'z nuqtayi nazarini singdirishga, oqibatda axborot jangida yengib chiqishga intiladi. Boshqacha aytganda, dunyoning yerosti va yerusti boyliklari ko'p bo'lgan hududlarini o'z ta'sir doirasiga olish uchun ularni mafkuraviy poligonga — turli buzg'unchi g'oyalarni amalga oshirish maydoniga aylantirish bu markazlarning pirovard maqsadi hisoblanadi. Shuning uchun bugungi kunda dunyodagi turli kuch va markazlar o'rtasida axborot jangi avj olmoqda. Mafkura markazlari shu tariqa o'zlariga yoqmaydigan davlatlarning obro'sini to'kishga, ularning hududida noroziliklar, janjal-to'polonlar chiqarishga harakat qiladi.

Jahondagi mafkuraviy markazlar turli davlatlar, siyosiy doiralarning manfaatlarini himoya qiladi. Afsuski, terrorchilik, diniy ekstremizm va aqidaparastlikni g'oyaviy jihatdan oziqlantirish, behayolik, vahshiylik va zo'ravonlikni targ'ib etishga xizmat qiladigan mafkuraviy poligonlar ham yo'q emas. Masalan, «diniy adabiyot» niqobi ostida xorijdan olib kelinadigan, aslida musulmonchilikning mohiyatini buzib ko'rsatadigan ayrim kitoblarda dinga siyosiy tus beriladi, islom dini haqida noto'g'ri ma'lumotlar bayon qilinadi. Buning natijasida bilim va tajribasi yetarli bo'lmagan yoshlar soxta g'oyalar, g'arazli targ'ibotlarga ishonib, noto'g'ri yo'lga kirib ketishi mumkin.

Bugungi dunyoda buzg'unchi va zararli mafkuralar tajovuzkor millatchilik, shovinizm, neofashizm, irqchilik va diniy ekstremizm kabi shakllarda namoyon bo'lmoqda. Sobiq Yugoslaviya hududida o'tgan asrning oxirlarida tajovuzkor millatchilik, hududiy ayirmachilik asosida yuz bergan to'qnashuvlar, Yaqin Sharq mintaqasidagi diniy va milliy ruhdagi mojarolar bunga misol bo'la oladi.

Diniy ekstremizm deganda, dinni niqob qilib olib, zo'ravonlik asosida konstitutsiyaviy tuzumga tajovuz qiladigan, uni o'zgartirishga urinadigan jinoiy xatti-harakatlar tushuniladi.

Diniy ekstremizm doimo terrorchilik va aqidaparastlik bilan yonma-yon yuradi. Dunyoning ayrim mintaqalarida bir necha yillar davomida hukmronlik qilgan diniy aqidaparastlikning xalqaro terrorchilik va diniy ekstremizmning ildiz otishiga shart-sharoit yaratib bergani bunga yaqqol misol bo'la oladi. Buning oqibatida qancha begunoh odamlar qurbon bo'lgani, ularning insoniy huquqlari toptalgani, sanoqsiz oilalar boshpanasiz qolgani jahon jamoatchiligining bu illatlarga qarshi birgalikda kurash olib borish zaruratini yanada kuchaytirmoqda.

Mamlakatimiz Prezidenti Islom Karimov nufuzli xalqaro minbarlardan bu masalaga alohida e'tibor qaratib, amaliy takliflarni ilgari surib kelmoqda. Ana shunday takliflar asosida Shanxay Hamkorlik Tashkilotining Mintaqaviy aksilterror tuzilmasi tashkil etildi. Uning doimiy qarorgohi mamlakatimiz poytaxti Toshkent shahrida joylashgan.

Diniy ekstremizm, terrorchilik din va millat tanlamaydi. Bunday tahdidlarning ko‘rinishini Yevropada ham, Osiyoda ham, Amerika va Afrikada ham, xristianlik, buddaviylik va boshqa dinlarga mansub xalqlar yashayotgan mintaqalarda ham uchratish mumkin.

Bugungi kunda erkin va farovon hayot asosini yaratib, yanada yuksak marralar sari intilayotgan ilg‘or mamlakatlar milliy g‘oyasini umuminsoniy qadriyatlar va demokratik tamoyillar negizida rivojlantirmoqda. Bunday dunyoqarash insonga iste‘dod va salohiyatini erkin namoyon etishi uchun keng imkoniyatlar beradi. Jumladan, bizning Vatanimizda ham xalqimizning butun kuch-qudrati, yaratuvchilik qobiliyati yurtimizni yanada ravnaq toptirish, tinchlik-osoyishtalikni mustahkamlash, shu muborak zaminda yashayotgan barcha insonlar uchun farovon hayot poydevorini yaratishga qaratilgan.

Xulosa qilib aytganda, bugungi dunyoning mafkuraviy manzarasida ikkita kuchning o‘zaro kurashi aniq ko‘zga tashlanmoqda. Bularning birinchisi — taraqqiyot sari intilayotgan xalqlarning ilg‘or va bunyodkor mafkurasi, ikkinchisi esa ana shu taraqqiyot natijalaridan foydalanib, ularning yo‘liga g‘ov bo‘lishga urinayotgan zararli va vayronkor mafkuralaridir. Lekin, bugungi dunyoning mafkuraviy manzarasi qanchalik murakkab bo‘lmasin, unda bunyodkor g‘oyalarning, asrlar davomida insoniyatga xos bo‘lib kelgan sog‘lom aql-idrokning ustunligi yaqqol ko‘rinib turibdi. Bu esa ezgulik oxir-oqibatda albatta g‘alaba qozonadi, degan ko‘hna haqiqatni yana bir bor tasdiqlaydi.

Savol va topshiriqlar:

1. «Mafkuraviy poligon» tushunchasini birinchi marta kim sharhlab bergan?
2. Mafkuraviy poligon deb nimaga aytiladi?
3. Mafkuraviy poligonlarning yadro poligonlaridan farqini misollar asosida tushuntirib bera olasizmi?
4. Diniy ekstremizm nima?
5. Turli mafkuraviy markazlar o‘rtasidagi axborot janglari qanday maqsadlarga qaratilgan?
6. Diniy ekstremizm, terrorchilik din va millat tanlamasligi haqida gapirib bering.

NAZORAT ISHI

Topshiriq: «**Milliy g‘oya va Vatanga muhabbat tuyg‘usi**» mavzusida referat tayyorlang.

Referatni tayyorlash jarayonida quyidagi masalalarga e‘tibor bering:

- Prezidentimiz tomonidan milliy g‘oyamizning asosiy tushuncha va tamoyillarining asoslab berilishi;
- milliy g‘oya va Vatanga muhabbat tuyg‘usining o‘zaro bog‘liqligi;
- milliy g‘oyamizda mujassam bo‘lgan buyuk maqsadlarning ma‘no-mazmuni;
- hozirgi murakkab dunyoda zararli ta’sirlardan himoyalaniish, doimo hushyor va ogoh bo‘lib yashashda milliy g‘oyaning ahamiyati;
- yurt tinchligi jamiyat taraqqiyotining asosiy shartlaridan biri ekani;
- Vatan ravnaqi, yurt tinchligi va xalq farovonligining o‘zaro bog‘liq tushunchalar ekani;
- Ona diyorga mehr, hurmat va ehtirom ota-onaga, qadrdon xonadonga mehr-muhabbatdan boshlanishi;
- Vatanga muhabbat tuyg‘usi va vatanparvarlik milliy g‘oyaning negizida turadigan asosiy tushunchalardan ekani;
- milliy g‘oyani mard va jasur, fidoyi farzandlar ibratli faoliyati, yuksak fazilatlar, buyuk ishlari bilan doimo boyitib, ulug‘lab borishi.

MILLIY G'OYA VA BARKAMOL AVLOD

G'OYAVIY BO'SHLIQ

Aziz o'quvchi, avvalgi darslarimizda ta'kidlanganidek, inson tabiatan o'ta qiziquvchandir. Hatto, yosh go'dak ham uyqudan ko'z ochishi bilan yon-atrofga qarab, o'ziga ermak qidiradi, nigohi tushgan narsani ushlab, qo'lga olib ko'rgisi keladi. Chunki insonning ongi, his-tuyg'ulari bir umr yangilikka intiladi. Ana shu tabiiy ehtiyojlari qondirilmasdan, uning qalbi yoki ongida bo'shliqqa yo'l qo'yilsa, avvalo, odamning o'zi ana shu bo'shliqni nima bilandir to'ldirishni istaydi. Masalan, to'yda qo'shiq aytgisi kelgan odamga navbat berilmasa, u uyiga yetgunicha o'z qo'shig'ini xirgoyi qilib boradi.

Bu masalaning yana bir tomoni shundaki, odamning o'zi ma'naviy ehtiyojlarini qondirishga qodir bo'lmagan paytda boshqalar unga yo'l ko'rsatishga harakat qiladi. Misol uchun, har qaysi insonning ota-onasi, undan yoshi katta, tajribasi ko'proq bo'lgan aka-opalari, yaqin qarindoshlari, ustozlari unga faqat yaxshilik tilaydi. Shuning uchun uning qalbiga yoshligidan boshlab ezgu his-tuyg'ularni singdirishga, uni bu hayotda doimo o'ylab, fikrlab qadam bosadigan, boshqalar bilan bamaslahat ish tutadigan inson qilib tarbiyalashga alohida ahamiyat berishadi.

Afsuski, bu dunyoda yaxshi insonlar bilan birga yomon odamlar ham bor. Ularning nafaqat xatti-harakat va qilmishlari, balki niyati ham qoradir. Ular g'arazli maqsadlarini boshqalarga singdirib, ezgulikni so'ndirishga, yaxshilikning yo'lini to'sib yashashga intiladi. Asosan hayotda qat'iy yo'l tanlab olmagan, nima yaxshi-yu nima yomon ekanini to'liq tasavvur qilolmaydigan insonlar, ayniqsa, yoshlar aynan shunday g'alamislarning tuzog'iga tushib qolishi mumkin.

Aniq maqsadga ega bo'lmagan, aql-u hushini tanib olmagan yoshlarning irodasi zaif, qalbi va ongida bo'shliq ko'p bo'ladi.

«Daraxtning bo'shini qurt yeydi» degan maqolni eshitgan bo'lsangiz kerak. Bu hikmatda tabiat qonuniyati aks etgan. Prezi-

dentimiz Islom Karimov yurtimiz yoshlariga qarata: «Hech qachon bo'sh kelmanglar, aziz farzandlarim!» – degan so'zlarini alohida ta'kidlab aytishi bejiz emas. Chunki dunyo kuchli, mard va botir insonlarni tan oladi. O'z kuchiga ishonmasdan, bo'shang va ojiz bo'lib yuradigan odamlar bir ishni qoyil qilolmaydi. Aksincha, ular davlatga ham, jamiyatga ham tashvish keltiradi. Tajovuzkor g'oyalar, zararli ta'sirlar, avvalo, ana shunday odamlarning qalbini, ongini egallashga harakat qiladi. Negaki, ularning qalbida, ongida g'oyaviy bo'shliq bo'ladi.

Jamiyatda, inson qalbi va ongida aniq maqsad va g'oyaga ishonch, intilishning yo'qligi, tushkunlik, umidsizlik, irodasizlik, loqaydlikning kuchayishi natijasida paydo bo'ladigan ruhiy holat g'oyaviy bo'shliq deyiladi.

Sizdek yosh avlod vakillarining qalbi va ongida hech qachon bo'shliq bo'lmasligi lozim. Siz hozirgi shiddatli kurashlar zamonida boshqalardan sira ham ortda qolmasligingiz kerak. Aksincha, bugungi kundagi eng muhim bilim va malakalarni egallab, bilimda, aql-u zakovatda ham, jismoniy bellashuvlarda ham hammadan kuchli bo'lishingiz, jahon maydonlarida o'z tengdoshlaringiz bilan teppa-teng olishib, hatto ulardan ustun kelishingiz lozim. Shunda sizni hamma tan oladi, hurmat qiladi.

Siz Alpomishdek, Jaloliddin Manguberdi, Pahlavon Mahmud va Amir Temurdek kuragi yerga tegmagan, mardligi va jasurligi bilan dunyoni qoyil qoldirgan buyuk zotlarning avlodisiz. Ular hech qachon hech kimga bo'sh kelmaganlar.

Hozirgi vaqtda mamlakatimizda yosh avlod tarbiyasiga, ularning ham jismoniy, ham ma'naviy-intellektual jihatdan kuchli va baquvvat, hech kimga bo'sh kelmaydigan bo'lib voyaga yetishiga katta e'tibor berilmoqda. Siz o'quvchi va talaba yoshlar o'rtasida ko'plab sport musobaqalari, ko'rik-tanlov va festivallar o'tkazilayotgani, aka va opalaringiz, tengdoshlaringiz orasidan fan olimpiadalari g'oliblari, Osiyo, jahon chempionlari, Zulfiya nomidagi va «Nihol» davlat mukofotlari sohiblari yetishib chiqayotganidan xabardorsiz. Ular o'z oldiga aniq maqsad qo'yib, yuksak marralar sari tinimsiz intilib yashagani uchun ana shunday natijalarga erishmoqda.

Odam ona diyori va jahon tarixini, milliy va umumbashariy qadriyatlarni yaxshi bilsa, o'z mamlakatida, dunyoda bo'layotgan o'zgarishlardan xabardor bo'lib borsa, mustaqil fikrga ega bo'lsa, uning qalbida, ongida hech qachon bo'shliq yuzaga kelmaydi. Binobarin, unday insonni hech qanday zararli g'oya ta'siriga ololmaydi.

Bizning xalqimiz hamisha katta orzular, yaxshi niyatlar bilan yashab keladi. Ayniqsa, mustaqillikka erishganimizdan so'ng xalqimizning orzu-intilishlari yanada kuchaydi, yurtimizda huquqiy demokratik davlat, fuqarolik jamiyati barpo etish uning buyuk maqsadiga aylandi. Ana shunday ulkan orzular bilan yashayotgan va o'z kuchi bilan ulug' ishlarni amalga oshirayotgan bunyodkor xalqning farzandlari sifatida biz qalbimiz va ongimizda zarracha bo'shliq bo'lishiga, bugungi tobora shiddatli tus olayotgan kurashlarda bo'sh kelishga aslo yo'l qo'ymasligimiz lozim.

Albatta, hozirgi globallashuv zamonida odamlar ongida g'oyaviy bo'shliq yaratishdan manfaatdor bo'lgan kuchlar ko'p. Ular terrorchi va ekstremistlar, aqidaparastlar, «ommaviy madaniyat» tarafdorlari kabi buzg'unchi kuchlardir.

Prezidentimiz Islom Karimov bunday tahdidlarga qarshi kurashish haqida alohida to'xtalib, quyidagilarni ta'kidlaydi:

«Bu dunyoda tabiatda ham, jamiyatda ham bo'shliq bo'lmaydi. Qayerdadir bo'shliq paydo bo'ldimi, hech shubhasiz, uni albatta kimdir to'ldirishga harakat qiladi. Hozirgi

kunda kim ko‘p — ana shunday ma’naviy bo‘shliqni to‘ldirishga urinadigan, shuning hisobidan o‘zining g‘arazli maqsadlarini amalga oshirishni o‘ylab yurganlar ko‘p. Ming afsuski, bu kuchlarning asl qiyofasi, maqsad-muddaolari va imkoniyatlarini to‘la va aniq-ravshan tasavvur qilish oson emas. Nega deganda, ular ko‘pincha turli niqoblar, jozibali shior va g‘oyalar pardasi ostida ish ko‘radi. Bunday kuchlarning ixtiyorida juda katta moddiy, moliyaviy resurslar va imkoniyatlar mavjud bo‘lib, ularning puxta o‘ylangan, uzoq va davomli yovuz maqsadlariga xizmat qilmoqda»¹.

G‘oyaviy bo‘shliq xavfi o‘z umrini o‘tab bo‘lgan eski tuzumdan yangi tuzumga o‘tishda, ayniqsa kuchayadi. Chunki bunday paytda jamiyatda hukmron bo‘lib turgan g‘oya yoki mafkura inqirozga uchrab, u bilan bog‘liq tushuncha va tasavvurlar eskiradi, ularni hech kim tan olmay qo‘yadi. Misol uchun, o‘tgan asrning 90-yillarida sobiq sovet mafkurasining butunlay barham topishi natijasida shunday holat ko‘zga tashlandi. O‘sha paytda odamlar ruhiy muvozanatni yo‘qotmaslik uchun o‘zlariga munosib maqsadlarni qidira boshladi.

Jamiyatimizning maqsad va manfaatlariga to‘la mos keladigan yangi g‘oya va mafkura shakllanib ulgurmagani bois insonlarning qalbi va ongida g‘oyaviy bo‘shliq vujudga kelish xavfi tug‘ildi.

Maqsad — ishonch manbayi. Ishonch esa insonning hayotiga ma’no-mazmun baxsh etadigan, qalbini orzu-umidlarga to‘ldiradigan, ong-u tafakkurida yangi fikr va g‘oyalar uyg‘otadigan kuchdir. Shuning uchun ham ishonchsiz yashab, olg‘a intilib bo‘lmaydi.

Albatta, jamiyatning ilg‘or va ongli qismi bo‘lgan siyosatchilar, rahbar xodimlar, ziyolilar g‘oyaviy bo‘shliq vujudga kelgan paytda xalq, Vatan taqdiri uchun butun mas’uliyatni his etib, yangi milliy g‘oya va mafkurani shakllantirishga harakat qiladi. Lekin, yangi g‘oya va mafkurani shakllantirish murakkab va uzoq davom etadigan jarayon bo‘lgani uchun, tajovuzkor kuchlar o‘tish davridagi g‘oyaviy bo‘shliqdan foydalanib, odamlarni o‘z ortidan

¹**Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 12-bet.

ergashtirmoqchi bo‘ladi. Mustaqillikka erishganimizdan so‘ng, ana shunday holatlarga yo‘l qo‘ymaslik uchun Yurtboshimiz rahbarligida ko‘p ishlar amalga oshirildi. Milliy istiqloq g‘oyasini shakllantirish, ma‘naviyatni yuksaltirish, betakror qadriyatlarimizni, xalqimizning tarixiy xotirasini, ajdodlarimizning boy merosini tiklash borasidagi ishlar shular jumlasidandir.

Shunday qilib, g‘oyaviy bo‘shliq mustaqil fikr va dunyoqarashga ega bo‘lmagan, irodasi zaif, hayot sinovlaridan uzoq odamda paydo bo‘lishi mumkin. O‘zining bunyodkorlik kuchiga ishongan inson chetdan bo‘ladigan har qanday tahdidning mohiyatini to‘g‘ri anglaydi va hech qachon ularga aldanmaydi, uning qalbi va ongida g‘oyaviy bo‘shliq ham paydo bo‘lmaydi.

**Samarqand. Registon.
Sherdor madrasasi**

Savol va topshiriqlar:

1. Insonning qo‘shiq aytishiga sabab nima deb o‘ylaysiz?
2. Siz ota-onangiz, aka-opalaringiz, ustozlaringizdan qanday masalalarda maslahat so‘raysiz?
3. Qanday odamning irodasi zaif, qalbi va ongida bo‘shliq ko‘p bo‘lishi mumkin?
4. «Daraxtning bo‘shini qurt yeydi» degan maqolning ma‘nosini tushuntira olasizmi?
5. Sport bo‘yicha Osiyo va jahon chempionlaridan, Zulfiya nomidagi va «Nihol» davlat mukofotlari sohiblaridan kimlarni bilasiz?
6. G‘oyaviy bo‘shliq deb nimaga aytiladi?
7. Qanday insonning qalbi va ongida hech qachon bo‘shliq bo‘lmaydi?
8. Prezidentimiz Islom Karimovning yurtimiz yoshlariga murojaat qilib aytgan da‘vatkor so‘zlari haqida gapirib bering.

MAFKURAVIY IMMUNITET

Aziz o'quvchi, insonning qalbi va ongini egallashga qaratilgan zararli ta'sirlar turli xil jozibali shior va g'oyalar bilan niqoblangani uchun bir qarashda ularning qanchalik xavfli ekanini sezish oson emas. Masalan, oddiy o'yinchoq, multfilm yoki kompyuter o'yinlari vositasida bolalar shafqatsizlikka, insonga mehr emas, nafrat bilan qarashga o'rgatilishi mumkin.

Ma'lumki, qalb va ong inson hayotining ma'no-mazmunini belgilaydi, sezgilar, fikr va axborotlar orqali uning butun vujudini boshqarib turadi.

Qalb — his-tuyg'u va kechinmalar makoni. Insonning his-tuyg'ulari o'ta nozik bo'lgani uchun qalb o'zgaruvchandir.

O'zgaruvchan qalbni adashishlardan saqlash uchun unga tayanch bo'ladigan kuch — mustahkam ishonch kerak. Ishonch mehr-muhabbatga, e'tiqodga asos bo'ladi.

Bu dunyoda eng kuchli muhabbat — ota-onaga, oilaga, Vatanga bo'lgan muhabbatdir. Eng mustahkam e'tiqod — ona yurtga bo'lgan e'tiqoddur. Bunday muhabbat va e'tiqodga to'la qalbni yengish, salbiy tomonga o'zgartirish qiyin bo'ladi.

Ong-u tafakkur insonning fikrlash, o'ylash, tahlil etish va xulosalar chiqarish qobiliyatini bildiradi. Insonning dunyoqarashi qalb va ongdagi fikr va sezgilar asosida shakllanadi.

Dunyoqarashi sog'lom va yuksak odamni soxta g'oyalarga ishontririb ham, aldab ham bo'lmaydi.

O'z oilasi, Vatani va xalqining baxtini o'ylab, butun insoniyatga ezgulik tilab yashashga asoslangan dunyoqarash eng kuchli dunyoqarashdir.

Yoshlarning qalbi va tafakkurida shakllanish jarayoni kechayotgani uchun ularda hali qat'iy e'tiqod va dunyoqarash mustahkamlanib ulgurmagan bo'ladi. Shu bois yot va begona g'oyalar asosan yoshlarning qalbi va ongiga hujum boshlaydi. Bunday tajovuzlarga yo'l qo'ymaslikning eng qulay yo'li yoshlarning qalbi va ongida mafkuraviy immunitetni shakllantirishdir.

«Mafkuraviy immunitet» tushunchasini birinchi bor Prezidentimiz Islom Karimov ishlatgan va unga quyidagicha ta'rif bergan:

«Ma'lumki, har qanday kasallikning oldini olish uchun, avvalo, kishi organizmida unga qarshi immunitet hosil qilinadi. Biz ham farzandlarimizni ona Vatanga muhabbat, boy tariximizga, ota-bobolarimizning muqaddas diniga sadoqat ruhida tarbiyalash uchun, ta'bir joiz bo'lsa, avvalo ularning qalbi va ongida mafkuraviy immunitetni kuchaytirishimiz zarur. Toki yoshlarimiz milliy o'zligini, shu bilan birga, dunyoni chuqur anglaydigan, zamon bilan barobar qadam tashlaydigan insonlar bo'lib yetishsin. Ana shunda johil aqidaparastlarning «da'vati» ham, axloq-odob tushunchalarini rad etadigan, biz uchun mutlaqo begona g'oyalar ham ularga o'z ta'sirini o'tkaza olmaydi»¹.

«Immunitet» — lotincha «immunutas» so'zidan olingan bo'lib, biror narsadan xalos va forig' bo'lishni, muayyan kasallikni qo'zg'atuvchi virusga, dardga qarshilik ko'rsatish qobiliyati (masalan, inson tanasi immuniteti)ni bildiradi. U daxlsizlik ma'nosini ham anglatadi (masalan, deputatlik immuniteti, diplomatlik immuniteti).

¹**Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 119–120-betlar.

E'tibor berganmisiz, siz kabi o'quvchilar dars tugaganidan so'ng biron joyga, deylik, stadionga borib futbol o'ynamoqchi bo'lsa, odobli bolalar: «Men ota-onamga aytib, ularni ogohlantirib qo'yishim kerak, bo'lmasa ular xavotir olishadi», — deb, avvalo uyidan ruxsat so'raydi. Yoki yomon xulqli bolalar aqlli o'quvchilarni sigaret chekishga o'rgatmoqchi bo'lsa, ota-onasining: «Hech qachon yomon bolalarga qo'shilma, ular seni yo'ldan uradi», — degan gaplarini eslab, zararli odatga o'rganmaydi. Bu

misollar o'sha bolalarning qalbida yomon illatlarga nisbatan qarshilik ko'rsatish tuyg'usi, ya'ni immunitet shakllanayotganidan dalolat beradi.

Vatanimiz ham, xuddi ota-onamiz kabi, faqat bizning baxtimizni o'ylaydi. Bizni bugungi dunyoda tobora keng yoyilib borayotgan salbiy ta'sirlardan asrashga harakat qiladi.

Milliy g'oyamizning asosiy tushuncha va tamoyillari aynan shu maqsadda ishlab chiqilgan. Ular asosidagi mafkuraviy immunitet, avvalo, har bir yurtodoshimizning ona diyorimizga muhabbat va sadoqat bilan, fidoyilik ko'rsatib yashashga, xalqimiz, Vatanimiz manfaatlariga zid bo'lgan g'oyaviy oqimlar, qarashlarga hech qachon ishonmaslikka da'vat etadi.

Sog'lom immunitetga ega bo'lmagan odam sog'lom e'tiqod va dunyoqarashdan ham mahrum bo'ladi. Unday kishilar yaxshi bilan yomonning, do'st bilan dushmaning farqiga bormaydi. Xalq va Vatan manfaatlari ular uchun mutlaqo begona.

Bamisoli odobli bolaning qulog'ida ota-onasi, ustozlarining pand-nasihatlari yangrab turganidek, ma'naviy immuniteti kuchli

bo'lgan odamning qalbida Vatani va xalqining mehri quyoshdek porlab turadi. Ana shu mehr insonni faqat ezgu ishlarni, el-u yurtining baxt-u saodatini o'ylab yashashga undaydi.

Yomonlikka qarshi nafrat, yaxshilikka nisbatan muhabbat va xayrixohlik, kindik qoni tomgan qadrdon zaminga fidoyilik – ma'naviy immunitetning asosiy belgilaridir. Ma'furaviy immunitet esa ana shunday immunitet asosida shakllanadi.

Ma'furaviy immunitetning asosiy xususiyatlari ogohlik, fikrga qarshi faqat fikr, g'oyaga qarshi faqat g'oya, jaholatga qarshi faqat ma'rifat bilan kurasha olish ko'nikmasidir.

Ogohlik – dunyodan, yon-atrofdan bo'layotgan o'zgarishlardan, odamlar va xalqlarning orzu-intilishlaridan doimiy boxabar bo'lib yashashdir.

Mana shunday qoidani hayot tarziga aylantirgan xalq hayotda paydo bo'layotgan muammolarni vaqtida hal etadi, tajovuzkor kuchlarning g'oyaviy va boshqa har qanday hamlalariga qarshi munosib zarba bera oladi.

Ogohlikning zaruratini ajdodlarimiz ham yaxshi his etganlar. Xususan, buyuk mutafakkir bobomiz Alisher Navoiy ogoh odam shoh kabi katta imkoniyatlarga ega ekani, ya'ni u dunyoda nimalar sodir bo'lishini oldindan ko'rib turishini ta'kidlab, bunday degan:

Erursen shoh – agar ogohsen sen,
Agar ogohsen sen – shohsen sen.

Dunyoni bilish, yon-atrofdan sodir bo'layotgan voqealarning asl ma'nosini anglash insonga kuch-quvvat bag'ishlaydi. Dunyodan bexabarlik, johillik esa odamni zaif qilib qo'yadi. Shuning uchun hamma narsadan ogoh bo'lgan odam – kuchli odamdir.

Ogohlik, ayniqsa bugungi kunda, insoniyat taraqqiyot borasida juda ilgari ketgan XXI asrda g'oyatda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki sayyoramizni bir necha marotaba yo'q qilib

yuborishga qodir bo'lgan turli qirg'in qurollari ishlab chiqilgan, ekologik va boshqa halokatlar xavfi kuchaygan, insoniyat taqdiri qil ustida turgan hozirgi paytda beparvo va loqayd yashash – o'z hayoti va manfaatlariga qarshi borish bilan barobar.

Mafkuraviy immunitetning muhim shartlaridan biri ma'rifatdir. Ma'rifatli odam faqat bilim, ezgulik asosida yashaydi, yolg'onga, soxta g'oyalarga emas, haqiqatga, asl qadriyatlarga xizmat qiladi, umrini, hayotini shu yo'lga bag'ishlaydi.

Mamlakatimizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan ulkan ishlar, xalqimiz ma'naviyatini yuksaltirish, sog'lom avlodni tarbiyalash borasida qilinayotgan sa'y-harakatlar – barchasi bilimli, ma'rifatli va ongli insonni voyaga yetkazishga qaratilgani bilan ayniqsa e'tiborlidir.

Bilimli odam soxta mafkuraviy oqimlar va zararli ta'sirlarga berilmadan, insoniyatning sinalgan tarixiy tajribalari, eng avvalo, o'z ajdodlarining an'analari yo'lidan boradi, har qanday jozibali g'oyalar bilan niqoblanmasin, jaholatning asl mohiyatini anglab, unga qarshi ma'rifat bilan kurashadi.

Ma'rifat vositasida kurashish deb, muayyan g'oyaviy yoki mafkuraviy xavf-xatarning mohiyatini bilib, tushunib, unga, uning ildizlariga qarshi ongli ravishda, bilim va aql-idrok asosida kurashishga aytiladi.

Bizning mamlakatimiz Markaziy Osiyo mintaqasida jug'rofiy jihatdan qulay hududda joylashgan. Yerosti va yerusti boyliklari ko'p bo'lgani uchun bu mintaqqa qadim zamonlardan buyon turli davlatlar o'rtasida kurash maydoni bo'lib keladi. Bosqinchi va yovuz kuchlar o'zlarining g'arazli maqsadlariga erishish uchun, avvalo, bu yerdagi xalqlarni g'aflatga solish, jaholat domida qoldirish usulidan foydalanishga harakat qilgan.

Shuning uchun jasur bobolarimiz maktablar, ilm dargohlari, gazeta-jurnallar ochish, xalqni bilimli va ma'rifatli qilish yo'lida o'z jonlarini ham ayamaganlar. XX asr boshlaridagi ma'rifatparvar bobolarimizning jadidchilik harakati bunga misol bo'la oladi.

Bugungi kunda Prezidentimiz «Kuch — bilim va tafakkurda» degan shior asosida yoshlarimizni zamonaviy talablar darajasida bilim olish, kasb-hunarlar, xorijiy tillarni puxta egallashga da'vat etmoqda. Yurtimizda yoshlarning zamonaviy bilim va tafakkur egalari bo'lib voyaga yetishi uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda. Bunday e'tibor va g'amxo'rlikka javoban siz, aziz yoshlar, avvalo, bilim va hunarlarni, ona tilimiz bilan birga xorijiy tillarni ham puxta egallab, kelgusida bor kuch-g'ayratingizni barchamiz uchun onadek muqaddas bo'lgan Vatanimiz ravnaqi yo'liga baxsh etmog'ingiz lozim. Ayniqsa, g'oyaviy jihatdan doimo hushyor va ogoh bo'lib, yurtimiz tuprog'ini har qanday tahdidlardan himoya qilishga tayyor turishingiz zarur.

Savol va topshiriqlar:

1. Bugungi kunda nima sababdan inson qalbi va ongini egallash uchun kurash kuchayib bormoqda?
2. Qalb va ongning xususiyatlari nimalardan iborat?
3. «Immunitet» so'zining lug'aviy ma'nosi nimani anglatadi?
4. «Mafkuraviy immunitet» tushunchasini sharhlab bering.
5. Mafkuraviy immunitetning asosiy xususiyatlari nimalardan iborat?
6. Jaholatga qarshi ma'rifat asosida kurashish hozirgi paytda qanday ahamiyat kasb etmoqda?
7. Bugungi kunda jamiyatimiz hayotiga chetdan xavf solib turgan mafkuraviy tahdidlar haqida gapirib bering.

ONA TILI – MILLAT RUHI

Aziz o'quvchi, ona tili – millatning asosiy belgilaridan biri. Dunyoda xalqlar ko'p. Har bir xalq, avvalo, o'z tili, milliy urfodat va an'analari, o'ziga xos turmush tarzi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, xalqning, millatning o'zligini namoyon qilishida tilning o'rni va ahamiyati beqiyos.

Prezidentimiz Islom Karimov «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» kitobida bu haqda alohida to'xtalib, bunday fikrlarni bayon qiladi:

«O'zlikni anglash, milliy ong va tafakkurning ifodasi, avlodlar o'rtasidagi ruhiy-ma'naviy bog'liqlik til orqali namoyon bo'ladi. Jamiki ezgu fazilatlar inson qalbiga, avvalo, ona allasi, ona tilining betakror jozibasi bilan singadi. Ona tili – bu millatning ruhidir»¹.

O'zbek xalqi asrlar davomida dunyo sivilizatsiyasiga, umumbashariy qadriyatlar rivojiga ulkan hissa qo'shib kelmoqda. Bunda ona tilimizning xizmati katta. Chunki bu til bo'lmasa, Mahmud Koshg'ariyning «Devoni lug'atit-turk» kitoibi, Ahmad Yassaviy hikmatlari, Alisher Navoiyning «Xamsa»si, Bobur Mirzoning «Boburnoma»si, Abdulla Qodiriyning romanlari, Cho'lpon va Abdulla Oripovning o'tli she'riyati yaratilmagan bo'lardi. Shuning uchun ona tilimiz millatimiz ruhining timsoliga aylanib ketgan.

¹**Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 83-bet.

Ona tili – ezgu fazilatlar, yuksak tuyg‘ular manbayi.
U inson kamolotida betakror o‘rin tutadi. Chunki onalarimiz bizga shu tilda alla aytadi, inson uchun hayotiy zarur bilim va tushunchalarni til vositasida ong-u shuurimizga singdiradi, odob-u axloqimiz, fe‘l-atvorimiz til orqali berilgan o‘git va nasihatlar asosida shakllanadi. Inson tafakkurining shakllanishi bevosita til bilan bog‘liq.

Chunki biz biror narsaning xususiyatlari haqida o‘ylaganda, har qaysisi aniq bir so‘zda ifodasini topgan tushunchalar, fikr va tasavvurlarga tayanamiz. Masalan, daraxtning yashilligini anglash uchun «yashil» degan so‘zning ma‘nosini bilgan bo‘lishimiz kerak. So‘zni, ya‘ni tilni bilganimiz sari biz dunyoni ham yaxshiroq bilib boramiz, fikrimiz o‘sadi, ongimiz yuksaladi.

Ona tili – ko‘hna tariximiz, betakror qadriyatlarimiz, din-u diyonatimiz, xalqimizga xos dunyoqarash, his-tuyg‘ular evolyut-siyasini, ya‘ni tadrijini ko‘rsatadigan, ajdodlar merosini avlodlarga yetkazadigan ko‘zgudir.

O‘z tilini yo‘qotgan millat o‘zligidan ham mahrum bo‘ladi, ma‘naviy zavo‘lga yuz tutadi.

Sobiq SSSR davrida xalqimizni o‘zligidan, tarixiy xotirasidan judo qilish uchun, avvalo, tilimiz kamsitilgani bejiz emas.

Til – xalqning, millatning eng buyuk qadriyatlaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun xalqning ozodlikka, o‘zligini anglab yetishga intilishida tilning qadrini tiklash, nufuzini oshirish muhim o‘rin tutadi.

Alisher Navoiy bobomiz temuriylar davrida o‘zbek tilining obro‘yi uchun kurashgan edi. XX asr boshida ma‘rifatparvar ziyolilarimiz xalqni ilmga chorlash uchun tilni, alifboni isloh etishga harakat qilishgani ham ulkan ma‘rifiy ahamiyatga ega bo‘ldi. O‘tgan asrning so‘ngida esa xalqimiz Prezident Islom Karimov boshchiligida mustaqillik uchun kurash olib borar ekan, tilimizga davlat tili maqomini berish yo‘lida sa‘y-harakatlar qildi va 1989-yilda, hali sobiq mustabid tuzum hukmronligi tugamagan bir paytda bu ishni amalga oshirdi.

Mustaqillikka erishganimizdan keyin o'zbek tili rivojiga katta e'tibor berilgani natijasida Konstitutsiyamizda, «Davlat tili haqida»gi qonunda o'zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomi, uni rivojlantirishning huquqiy asoslari belgilab qo'yildi. Shu tariqa o'zbek tili mustaqil davlatimizning bayrog'i, gerbi, madhiyasi, Konstitutsiyasi qatorida turadigan, qonun yo'li bilan himoya qilindigan muqaddas timsollaridan biriga aylandi.

Bugungi kunda davlatimizning eng muhim hujjatlari o'zbek tilida yozilmoqda. Ona tilimiz davlatlararo muloqotlarda, dunyoning nufuzli minbarlarida, xalqaro anjumanlarda ham keng qo'llanmoqda. U istiqlol yillarida milliy g'urur manbayiga, mustaqilligimiz ramziga aylanib qoldi. O'zbek tiliga davlat tili maqomi berilgan kun mamlakatimizda Til bayrami sifatida nishonlanmoqda.

Diyorimizda amalga oshirilayotgan islohotlar tilimiz rivojiga ham ijobiy ta'sir etmoqda. Uning lug'at xazinasini yangi so'z va tushunchalar bilan boyib, xorijiy tillar bilan aloqasi kuchayib bormoqda. Shuningdek, ilgari taqiqlab kelingan milliy merosimiz namunalarining qayta tiklanayotgani, muqaddas islom dini asoslari, umumbashariy qimmatga ega bo'lgan dunyo adabiyoti namunalarini tarjima qilish ishlari kuchaygani ham o'zbek tili imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Masalan, mustaqillik yillarida Qur'oni karim va hadisi sharif tarjima qilinib, bir necha bor nashr etildi.

Shu bilan birga, ona tilimizning imkoniyatlaridan keng foydalanish, uning xalqaro maydondagi obro'-e'tibori va nufuzini yuksaltirish, eng zamonaviy soha va tarmoqlarda faol qo'llanishini ta'minlash bo'yicha ko'pgina ishlarni amalga oshirishimiz lozim. Ana shu jarayonda ishtirok etish ona tilimizdan bahramand bo'lib voyaga yetgan, shu til orqali o'zini, o'zligini, butun dunyoni tanigan insonlar sifatida siz-u bizning ham farzandlik burchimizdir. Bu haqda o'ylaganda, Yurtboshimizning quyidagi fikrlarini doimo yodda saqlashimiz kerak:

«Ayni vaqtda jamiyatimizda til madaniyatini oshirish borasida hali ko‘p ish qilishimiz lozimligini ham unutmasligimiz zarur. Ayniqsa, ba‘zan rasmiy muloqotlarda ham adabiy til qoidalariga rioya qilmaslik, faqat ma’lum bir hudud doirasida ishlatiladigan sheva elementlarini qo‘shib gapirish holatlari uchrab turishi bu masalalarning hali-hanuz dolzarb bo‘lib qolayotganini ko‘rsatadi. Bu haqda so‘z yuritganda, bobomiz Alisher Navoiyning «Tilga e’tiborsiz — elga e’tiborsiz» degan so‘zlarida naqadar chuqur hayotiy haqiqat mujassam ekaniga yana bir bor ishonch hosil qilamiz»¹.

O‘zbek tili dunyoning eng qadimiy va boy tillaridan biridir. Bu tilning beqiyos imkoniyatlari qadimiy toshbitiklarda, xalqimizning zamonlar sinovidan o‘tib kelayotgan maqol va hikmatli so‘zlari, betakror iboralari, qo‘shig‘u dostonlarida, mumtoz shoirlarimiz, XX asrdagi ijodkorlarimiz asarlarida yaqqol namoyon bo‘lgan.

Ona tilini sevish — vatanparvarlik belgisi, ajdodlar ruhiga hurmat ramzi. O‘z tilini asrab-avaylagan xalq o‘zligini, g‘ururini asrab-avaylagan bo‘ladi.

Ona tilimizda xalqimizga xos his-tuyg‘ular, tushuncha va tasavvurlar, urf-odat hamda an‘analar chuqur aks etgan. Tilimizdagi hayo, ibo, andisha, oriyat, nomus, mehr-oqibat degan so‘zlarni boshqa tillarga aynan tarjima qilib bo‘lmaydi. Ularni faqat o‘zbek tili orqali ifoda etish mumkin. Chunki bu tushunchalar ko‘proq bizning xalqimizga xos va ularni bayon etishga ham faqat shu xalqning tili qodir. Bir so‘z bilan aytganda, ona tilimiz xalqimiz dilining tubida bo‘lgan eng murakkab tuyg‘u va tushunchalarni ham ifoda eta oladi. Chunki bu til necha asrlar, ming yillar davomida shu xalq bilan birgalikda shakllangan. Shuning uchun ham, ona tili — millatning ruhi, deymiz.

Ona tiliga bo‘lgan muhabbat, avvalo, har bir so‘zning ma’nosini chuqur anglagan holda ishlatish, uni yaxshi bilish, asrab-avaylash kabi fazilatlarda ko‘rinadi.

¹**Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 89–90-betlar.

Til bilish – madaniyat belgisi. Xalqimiz ta’biri bilan aytganda, til bilgan el biladi.

Ota-bobolarimiz qadim-qadimdan ikki-uch tilni bilganlar. Bu esa ularga boshqa millat vakillari bilan erkin muloqot qilish, ulardan o’rganish va ular bilan tinch-totuv, hamkor-u hamnafas bo’lib yashash imkonini bergan. Ayniqsa, bugungi kunda, mamlakatimiz butun dunyo bilan keng ko’lamda hamkorlik qilayotgan paytda til bilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuning uchun yurtimizda xorijiy tillarni o’rganishga katta ahamiyat berilmoqda. Lekin ona tili har qanday sharoitda ham inson uchun ruhiy tayanch bo’lib qoladi. Ayniqsa, milliy o’zlikni anglash, «Kim edim-u, kim bo’ldim?» degan savolga javob topish, xotira tuyg’usi bilan yashashda ona tilining o’rni beqiyos. Aynan ona tili tufayli inson o’z ajdodlari bilan doimo ruhiy muloqot qilib yashaydi. Ya’ni, ularning aytgan o’g’itlari, yozib qoldirgan asarlari, qilgan ezgu ishlari ona tili orqali avloddan avlodga o’tib boradi.

Shunday qilib, ona tilini puxta bilish, u bilan g’urur-iftixor qilib yashash milliy ma’naviyat, o’zlik ifodasi bo’lsa, boshqa tillarni bilishga intilish madaniyat belgisi, qo’shimcha bilim, ma’rifat quroliga ega bo’lishdir.

Savol va topshiriqlar:

1. Xalqning, millatning o'zligini namoyon etishda tilning o'rni qanday?
2. Prezidentimiz bu haqda qanday ibratli mulohazalarni aytgan?
3. Xalqimizning dunyo sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasida o'zbek tili qanday o'rin tutgan?
4. Ona tili ezgu fazilatlar, yuksak tuyg'ular manbayi ekanini nimalar bilan isbotlay olasiz?
5. Ona tilimizning nufuzini oshirish uchun qaysi davrlarda qanday kurashlar olib borilgan?
6. O'zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomi va uni rivojlantirishning huquqiy asoslari qaysi hujjatlarda belgilab qo'yilgan?
7. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar tilimiz rivojiga qanday ta'sir etmoqda?
8. Tilimizni qadrlash, uning imkoniyatlaridan keng foydalanish uchun nima qilishimiz kerak?
9. O'zbek tilining imkoniyatlari qaysi mumtoz asarlarda yaqqol namoyon bo'lgani to'g'risida gapiring.
10. Til bilishning xosiyati haqida misollar asosida hikoya qiling.

MILLIY VA UMUMBASHARIY QADRIYATLAR UYG‘UNLIGI

Aziz o‘quvchi, milliy g‘oyamiz nega aynan «milliy» degan so‘z bilan boshlanishi haqida o‘ylab ko‘rganmisiz? Yurtimiz hududida yashayotgan, millati, tili va dinidan qat’i nazar, barcha insonlarni yagona Vatan farzandlari sifatida birlashtirish, ularning ezgu orzu-intilish va manfaatlarini ifoda etish milliy g‘oyamizning asosiy ma’no-mazmunini tashkil etgani uchun ham u «milliy» degan so‘z bilan boshlanadi. Chunki «milliy» degan so‘z faqat bir millatga emas, balki bir mamlakatga mansublikni ham bildiradi. Shuning uchun ham ana shu yagona xalqning milliy qadriyatlari, umum-bashariy qadriyatlar bilan uyg‘unlashgan holda, bizning g‘oyamizni yanada boyitib boradi.

Dunyoda o‘ziga xos qadriyatlari bo‘lmagan xalq yo‘q. Milliy qadriyatlar ular mansub bo‘lgan xalqning tarixi, yashash tarzi, tili, urf-odatlari, ma’naviyati hamda madaniyati bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

Bizning milliy g‘oyamiz milliy an’ana va qadriyatlarimizni o‘zida aks ettiradi, ularni boyitish va rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda u jamiyatimizning pirovard maqsadlarini inobatga oladi va quyidagi milliy xususiyatlarni nazarda tutadi:

- xalqimiz hayotida qadim-qadimdan jamoa bo‘lib yashash ruhining ustunligi;
- jamoa timsoli bo‘lgan oila, mahalla, el-yurt tushunchalarining muqaddasligi;
- ota-ona, mahalla-ko‘y, umuman, jamoatga yuksak hurmat-e’tibor;
- millatning o‘lmas ruhi bo‘lgan ona tiliga muhabbat;
- kattaga hurmat va kichikka izzat;
- mehr-muhabbat, go‘zallik va nafosat, hayot abadiyligining ramzi – ayol zotiga ehtirom;

- sabr-bardosh va mehnatsevarlik;
- halollik, mehr-oqibat va hokazo.

Yer yuzidagi barcha xalqlar uchun qadrli bo'lgan, insoniyatning umumiy manfaatlariga mos keladigan moddiy va madaniy hodisalar, an'ana va tamoyillar umumbashariy qadriyatlar sirasiga kiradi.

Bizning milliy g'oyamiz quyidagi umumbashariy qadriyatlarni e'tirof etadi va ulardan oziqlanadi:

- qonun ustuvorligi;
- inson haq-huquqlari va hurfiylik;
- turli millat vakillariga hurmat va ular bilan bahamjihat yashash;
- diniy bag'rikenglik;
- dunyoviy bilimlarga intilish, ma'rifatparvarlik;
- o'zga xalqlarning ilg'or tajribasi va madaniyatini o'rganish va hokazo.

Qonun ustuvorligi jamiyat a'zolarining millati, tili va dinidan qat'i nazar, qonun oldida teng ekanini bildiradi.

Bu tamoyil biz barpo etayotgan huquqiy demokratik davlat hayotida, islohotlarimizni amalga oshirishda eng muhim taraqqiyot tamoyili bo'lib xizmat qilmoqda.

Inson haq-huquqlari daxlsizdir. Dunyodagi barcha xalqlar insonning haq-huquqlari to'la ta'minlanadigan, u erkin nafas oladigan jamiyat barpo etishga harakat qiladi. Lekin bu maqsadga erishish oson emas. Chunki bu olamda boshqalarning huquqini poymol qilib, zulm va zo'raonlik asosida ularni o'ziga qaram qilishni istaydigan yovuz kuchlar ham ko'p. Inson haq-huquqlarini ulardan himoya qilish — har qaysi ongli odamning muqaddas burchi. Shuning uchun ham inson haq-huquqlari umumbashariy qadriyat hisoblanadi.

Bizning yurtimizda inson haq-huquqlari to'la ta'minlangan. Bu boradagi asosiy me'yorlar davlatimiz Konstitutsiyasi va qonunlarimizda o'z aksini topgan.

Hurfiylik — insonning asosiy huquqlaridan biri bo'lib, shaxs erkinligining muhim shartidir. Unga ko'ra, har bir inson o'z fikrini erkin bildirish huquqiga ega.

Insonning fikri, ya'ni ma'naviy olami erkin bo'lsa, hayoti ham erkin bo'ladi.

Milliy qadriyatlar zahirida bir xalqning tarixiy an'nalari, turmush tarzi va hayotiy qarashlari mujassam bo'lsa, umumbashariy qadriyatlar butun insoniyatga xos taraqqiyot tajribalarini, har bir odamning bashar farzandi ekani bilan bog'liq umumiy mohiyatni ifoda etadi.

Bizning milliy qadriyatlari-mizning o'ziga xos noyob jihati shundaki, ularda qadim zamonlardan boshlab umuminsoniy g'oyalar teran aks etib kelgan. Masalan, xalqimizning mehr-oqibatni, do'stlik, tinchlik va hamjihatlikni yuksak qadrlashi, kim bo'lishi, qaysi millatga mansubligidan qat'i nazar, mehmonning hurmatini joyiga qo'yishi uning haqiqiy insonparvarlik fazilatlaridan dalolatdir.

Insonparvarlik esa umumbashariy qadriyatlarning negizini tashkil etadi.

Xalqimizning «Otang bolasi bo'lma, odam bolasi bo'l» kabi maqollarida ajdodlarimizning nafaqat o'z milliy qadriyatlariga, balki umumbashariy qadriyatlarga naqadar sodiq ekani yaqqol ifodasini topgan.

Buyuk ajdodlarimizning hayoti va ijodiy faoliyati ana shunday insonparvarlik ruhi bilan yo'g'rilgani uchun ularning nomi, yozgan asarlari butun dunyoda tan olinib, asrlar davomida turli xalqlar vakillari tomonidan o'rganib kelinmoqda. «O'rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining tarixiy merosi, uning zamonaviy sivilizatsiya rivojidadagi roli va ahamiyati» mavzusida 2014-yil 15–16-may kunlari Samarqand shahrida bo'lib o'tgan xalqaro konferensiya bu fikrning yana bir amaliy tasdig'i bo'ldi.

Prezidentimiz Islom Karimov bu haqda to'xtalib, quyidagi fikrlarni alohida ta'kidlagani bejiz emas:

«Bu ulug‘ zotlarning ilm-fan sohasiga baxshida etgan hayoti, ular erishgan va bugungi kunda butun ma’rifatli insoniyatni hayratga solib kelayotgan yutuqlari – bu, hech shubhasiz, haqiqiy ma’naviy jasorat namunasi, deb aytishga barcha asoslarimiz bor va biz bunday jasorat oldida bosh egib ta’zim qilamiz»¹.

Belgiyada Ibn Sino, Litvada Mirzo Ulug‘bek, Rossiya poytaxti Moskva, Yaponiya poytaxti Tokio, Ozarboyjon poytaxti Boku shaharlarida Alisher Navoiy, Misr poytaxti Qohirada esa Ahmad Farg‘oniy haykallari o‘rnatilgani, 2007-yili Islom konferensiyasi tashkilotining ta’lim, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha ixtisoslashgan tuzilmasi – AYSESKO tomonidan Toshkent shahri Islom madaniyati poytaxti deb e’lon qilingani, shuningdek, Samarqand, Buxoro, Xiva, Qarshi, Shahrisabz, Termiz, Toshkent, Marg‘ilon kabi qadimiy shaharlarimizning tarixiy sanalari xalqaro miqyosda keng nishonlangani xalqimizning umumbashariy qadriyatlar ravnaqiga qo‘shgan hissasining yuksak e’tirofi bo‘ldi.

El-yurtimizning buyuk madaniy merosi, ma’naviy qudrati, mustahkam irodasi uning hamisha milliy va umumbashariy qadriyatlarga tayanib yashagani nati-jasidir.

Xalqimizning necha ming yillik tarixi davomida millatchilik, boshqalarni kamsitish, diniy va milliy nizolar hech qachon bo‘lmaganining asosiy sabablari-dan biri ham bizning faqat milliy qadriyatlar bilan cheklanib qolmasdan, doimo umumbashariy qadriyatlardan oziqlanib kelganimiz, el-yurtimizga xos insonparvarlik va bag‘rikenglik fazilatlar bilan bog‘liq.

¹ O‘rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining tarixiy merosi, uning zamonaviy sivilizatsiya rivojidagi roli va ahamiyati. –T.: «O‘zbekiston» nashriyoti, 2014-yil, 16-bet.

Bizning milliy g'oyamizning kuch-qudrati shundaki, u milliy va umumbashariy qadriyatlardan bahramand bo'lib, ularni rivojlantirishga hissa qo'shishni nazarda tutadi. Ayni vaqtda ularni o'zining asosiy tushuncha va tamoyillari asosida uyg'unlashtirib, xalqimizning umumiy maqsadlariga xizmat qildiradi.

Savol va topshiriqlar:

1. Milliy qadriyatlar deganda nimalarni tushunasiz?
2. Milliy g'oyamiz qaysi milliy qadriyatlarimizdan oziqlanadi?
3. Milliy g'oyamiz qaysi umumbashariy qadriyatlardan oziqlanadi?
4. Umumbashariy qadriyatlar negizida turadigan asosiy g'oya nima?
5. Insonparvarlikni ulug'lashga qaratilgan xalqimizga xos fazilatlardan qaysilarini bilasiz?
6. Xalqimizning umumbashariy qadriyatlarga sodiqligi qaysi maqolimizda yaqqol aks etgan?
7. Buyuk ajdodlarimiz xotirasiga qaysi xorijiy mamlakatlarda haykallar o'rnatilgan?
8. Siz qaysi chet el yozuvchilarining kitoblarini sevib o'qiysiz?
9. Xorijlik sportchilardan kimlarni bilasiz?
10. Qaysi milliy qadriyatlarimizni yaxshi ko'rasiz?

TARAQQIYOTNING O'ZBEK MODEL VA UNING AHAMIYATI

Aziz o'quvchi, siz tarix fanidan yaxshi bilsangiz kerak, ozodlik va mustaqillikka erishgan har qanday mamlakat dunyodagi rivojlangan davlatlar qatoridan munosib o'rin egallash uchun o'ziga xos taraqqiyot yo'lini bosib o'tadi. Bu yo'l odatda o'sha davlatning milliy tiklanish yo'li yoki taraqqiyot yo'li deb ataladi. O'zbekiston ham davlat mustaqilligiga erishganidan so'ng hayotning barcha sohalarida tiklanish va islohot jarayonlarini amalga oshirish o'tkir zaruratga aylandi. Chunki eski sovet tuzumi davrida hamma soha bir tomonlama, ya'ni faqat «qizil imperiya» deb atalgan sobiq SSSRning manfaatlariga moslab rivojlantirilgan edi. Masalan, bizning yurtimiz zimmasiga xomashyo yetkazib berish asosiy vazifa qilib qo'yilgan edi. Xomashyo esa tayyor mahsulotga nisbatan bir necha barobar arzon. Xomashyoni suvtekinga yetkazib berib, undan tayyorlangan mahsulotni bir necha barobar qimmatiga, yana qancha yo'l xarajatlari, har xil rasmiyatchiliklar evaziga sotib olish milliy iqtisodiyotimizni zaiflashtirib, nochor ahvolga solib qo'ygan edi.

Ma'naviyat sohasida esa tilimiz, dinimiz, adabiyot va san'atimiz, buyuk allomalarimiz, ularning bebaho asarlari kamsitilar, bu merosni o'rganish, rivojlantirishga yo'l qo'yilmas edi. Buning zamidavida xalqimizni ijodkorlikdan, yaratish tuyg'usidan begona qilib ko'rsatishga urinish, uning milliy tarixi yo'q, degan soxta va g'arazli bu merosni odamlar ongiga singdirib, ularni mute va qaram qilishga qaratilgan makkor siyosat yashirin edi.

Mana shunday achinarli holatlarning barchasiga barham berish, xalqimizning bunyodkorlik, ijodkorlik salohiyatini qayta uyg'otish, uni o'z taqdiri, o'z hayotining tom ma'nodagi egasiga aylantirish uchun yangicha taraqqiyot yo'li taqozo etilardi. Bu yo'l hayotning hamma sohalarini xalqimiz, Vatanimiz manfaatlarini inobatga olgan holda isloh etishning umumiy yo'nalishlarini belgilab berishi

lozim edi. Prezidentimiz Islom Karimov mustaqillikning dastlabki yillarida jamiyat hayotini isloh etish tamoyillarini ishlab chiqdi. Bu tamoyillar yurtimiz hayotining hamma sohalarini tubdan o'zgartirish va yangi jamiyat qurishning strategik yo'li sifatida o'zini oqladi va «taraqqiyotning o'zbek modeli» degan nom bilan butun dunyoda tan olindi.

Strategik yo'l – uzoqqa mo'ljallangan, umumiy maqsadlarni ifoda etadigan asosiy taraqqiyot yo'li.

O'zbekistonning strategik yo'li bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy demokratik davlat, fuqarolik jamiyati barpo etishga qaratilgan mustaqil taraqqiyot yo'lidir.

U o'z umrini o'tab bo'lgan eski sovet tuzumidan mutlaqo yangi, demokratik tuzumga o'tishni ta'minlab beradigan taraqqiyot modeli hisoblanadi.

Bu modelning eng muhim xususiyatlaridan biri shundan iboratki, u inqilobiy ravishda emas, balki tadriijiy yo'l bilan rivojlanib borishni nazarda tutadi. Tadriijiy rivojlanish ko'zlangan maqsad sari qadam-baqadam, pog'ona-pog'ona borishni anglatadi.

Shuni bilingki, islohotlarni inqilobiy yo'l bilan amalga oshirishning bir qancha usullari bor. Shulardan biri «shok terapiyasi» deb ataladi.

Yillar davomida shakllangan boshqaruv usullari, hayot tartiblarini, odamlarning dunyoqarashini birdaniga o'zgartirishga urinish, yangi munosabatlarni qisqa muddatda joriy etish «shok terapiyasi»ning asosiy mazmunini tashkil etadi. Eski jarohatni bir urinishda bartaraf etishni da'vo qilgani uchun bu yo'l aynan shunday nom bilan ataladi.

Bu yo'l bizning yurtimizga mutlaqo to'g'ri kelmas edi. Buning sabablarini Prezidentimiz Islom Karimov bunday izohlaydi:

«Agarki biz mustaqillikka erishganimizdan so'ng bosqichma-bosqich rivojlanish yo'lini emas, balki «shok terapiyasi» deb nom olgan inqilobiy sakrash yo'lini tanlasak, eng qiyin vaziyatlarda aksariyat aholimiz qanday ahvolga

tushib qolgan bo‘lar edi? Hech shubhasiz, stixiyali tarzda yuz beradigan shiddatli o‘zgarishlar to‘fonida odamlarning moddiy turmush sharoiti keskin yomonlashib, ularning hayot tarzi, axloqiy qadriyatlari, milliy-ma’naviy qiyofasi butunlay izdan chiqib ketishi hech gap emas edi. Bir so‘z bilan aytganda, bunday biryoqlama siyosat hech kutilmagan oqibatlarga, o‘rnini yuz yillarda ham to‘ldirib, qoplab bo‘lmaydigan og‘ir yo‘qotishlarga olib kelishi muqarrar edi»¹.

Yurtimiz aholisining yarmidan ko‘pini bolalar, ijtimoiy himoyaga muhtoj insonlar tashkil qilgani, milliy qadriyatlarimiz har qanday yangilikka ham bosqichma-bosqich, vazminlik bilan borishni taqozo etgani tufayli ham «shok terapiyasi» kabi inqilobiy yo‘l biz uchun nomaqbul edi. Shuning uchun bizning rivojlanish yo‘limizning asosiy mazmuni jamiyatni inqilobiy tarzda emas, balki bosqichma-bosqich, evolyutsion, ya’ni tadrriy ravishda isloh etishni nazarda tutadi. Prezident Islom Karimov asoslab bergan jamiyatni isloh etishning besh tamoyili bu modelning negizini tashkil etadi.

«Bu modelning asosiy tamoyillari — ya’ni, iqtisodning siyosatdan xoli ekani, davlatning bosh islohotchi bo‘lishi, qonun ustuvorligi, kuchli ijtimoiy siyosat, islohotlarni tadrriy asosda bosqichma-bosqich amalga oshirish prinsiplari barchamizga yaxshi ayon»², — deb ta’kidlaydi Yurtboshimiz.

Iqtisodning siyosatdan xoli bo‘lishi iqtisodiyotning o‘z qonuniyatlari asosida rivojlanishini, uni turli siyosiy maqsadlarga qaram qilib qo‘ymaslikni bildiradi.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 106-bet.

² O’sha manba, 103-bet.

Mustaqillikka erishgunimizga qadar hukmron bo'lgan sovet mafkurasi o'z siyosati bilan iqtisodiyotning rivojlanishiga xalaqit berar edi. Ya'ni, u «xususiy mulk zararli», «bozor munosabatlari bo'lmashligi kerak», «mulkdorlar — jamiyat uchun ziyon» degan siyosiy qarashlar bilan odamlarning erkin mehnat qilishi, mulk egasi bo'lib, tadbirkorlik bilan shug'ullanishini taqiqlab qo'ygan edi. Buning oqibatida siyosat iqtisodiyotning ustidan hukmron bo'lib oldi.

Bunday holatga barham berish, iqtisodiyotni bozor munosabatlariga o'tkazishda uni siyosatdan xoli etish haqidagi tamoyil muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Eski tuzumdan yangi jamiyatga o'tishda davlatdan boshqa uyushgan, jamiyatni ortidan ergashtira oladigan qudratli kuch bo'lmaydi.

Bu paytda siyosiy partiyalar, nodavlat tashkilotlar hali to'la shakllanmagan bo'ladi. Shuning uchun davlat barcha islohotlar uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi. Bu esa yangi jamiyat qurishga qarshilik ko'rsatadigan eski tuzum tarafdorlarini jilovlab qo'yish, endigina oyoqqa turib kelayotgan bozor tuzilmalarini qo'llab-quvvatlash, eng muhimi, islohotlarning izchillik bilan davom etishida katta rol o'ynaydi.

Qonun ustuvorligi tamoyili hammaning qonun oldida tengligini, shu asosda yangi jamiyatning huquqiy asoslarini mustahkamlashni nazarda tutadi.

Yurtimizda islohotlarni amalga oshirishda yangi-yangi qonunlar qabul qilinib, mustahkam huquqiy poydevor yaratilmoqda va ularning ijrosi ta'minlanmoqda. Qonun ustuvorligi tamoyili jamiyatimiz a'zolarining huquqiy ongi va tafakkuri yuksalib borishida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Yangi jamiyat qurish jarayonida kuchli ijtimoiy siyosat olib borish, kam ta'minlangan, yordamga muhtoj kishilarni, yosh oilalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, jamiyatning bir qismi o'ta boyib, boshqa qismi esa o'ta qashshoqlashib ketishiga yo'l qo'ymaslikni nazarda tutadi.

Mustaqillik yillarida diyorimizda kuchli ijtimoiy muhofaza tizimi shakllandi. Siz keksa va nogiron, muhtoj kishilarga mahalla yordam ko'rsatayotgani, davlat pensiya yoki nafaqalar berayotgani, yosh oilalarga imtiyozli kreditlar ajratilayotgani, oliy o'quv yurtlarida ta'lim olayotgan aka-opalaringizga o'qish joyidan stipendiya to'lanayotgani haqida eshitgan bo'lsangiz kerak. Bularning barchasi ijtimoiy himoyaning ko'rinishidir.

O'zbek modelining negizini belgilab beradigan beshinchi tamoyil – islohotlarni tadriijiy asosda, bosqichma-bosqich amalga oshirish prinsipi va uning ahamiyati haqida yuqorida fikr yuritdik.

Ana shu tamoyillar qatori «Yangi uy qurmay turib, eskisini buzmag», «Islohot – islohot uchun emas, avvalo inson uchun», «Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari» kabi qoidalar ham o'zbek modelida muhim o'rin tutadi. Bu model xalqimizning milliy davlatchilik an'analari, qadriyatlari va turmush tarziga, shuningdek, dunyodagi ilg'or davlatlarning jamiyatni isloh etish tajribasiga asoslangani uchun hayot sinovlarida o'zini oqladi. Shu bois O'zbekistonning eski ma'muriy-buyruqbozlik tuzumidan bozor munosabatlari hukmron bo'lgan erkin demokratik jamiyatga o'tishida, mamlakatimizning dunyo hamjamiyatida munosib o'rin egallashida bu modelning ahamiyati beqiyos bo'ldi. Aynan shu model tufayli biz murakkab o'tish davrida ortiqcha talafotlarga yo'l

qo'ymadik, xalqimizni ijtimoiy jihatdan kuchli himoyalab, mustaqil rivojlanish yo'lida katta yutuq va marralarga erishdik.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek modeli jamiyat hayotini tubdan isloh etishning o'ziga xos yo'li bo'lib, Vatanimiz uning tamoyillariga asoslangan holda izchil rivojlanib bormoqda.

Savol va topshiriqlar:

1. Taraqqiyot yo'li va modeli deb nimaga aytiladi?
2. O'zbek modeli kim tomonidan ishlab chiqilgan?
3. Vatanimizning strategik yo'li qanday maqsadga qaratilgan?
4. «Shok terapiyasi» deganda nimani tushunasiz?
5. O'zbek modelining asosiy ma'no-mazmuni nimadan iborat?
6. O'zbek modelining asosini tashkil etadigan besh tamoyilni sanab bering.
7. O'zbek modelida muhim o'rin tutadigan yana qanday tamoyillarni bilasiz?
8. Mamlakatimizning mustaqillik yillarida ulkan yutuqlarni qo'lga kiritishida o'zbek modeli qanday rol o'ynagani haqida gapirib bering.

NAZORAT ISHI

Topshiriq: «**Barkamol avlod – el-yurt tayanchi**» mavzusida referat tayyorlang.

Referatni tayyorlash jarayonida quyidagi masalalarga alohida e'tibor bering:

- mamlakatimizda barkamol avlodni voyaga yetkazish borasida amalga oshirilayotgan ishlar;
- Prezidentimizning barkamol avlod haqidagi fikrlari;
- hozirgi kunda odamlar, ayniqsa, yoshlarning qalbi va ongini egallashga qaratilgan zararli ta'sirlar;
- yoshlarda mafkuraviy immunitetni mustahkamlashning yo'llari va usullari;
- Vatanga muhabbat va sadoqat bilan yashash;
- milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg'unligi;
- taraqqiyotning o'zbek modelida «Islohot – islohot uchun emas, avvalo inson uchun» degan qoida asosida inson manfaatlarining barcha islohot va o'zgarishlarning bosh maqsadi etib belgilangani;
- o'zbek modeli asosida rivojlanib borayotgan mamlakatimiz qo'lga kiritayotgan ulkan yutuqlar.

BUGUNGI ISLOHOTLAR HAQIDA SUHBAT

(Amaliy mashg'ulot)

Aziz o'quvchi, kuzatayotganingizdek, xalqimiz turmushining barcha jabhalarida, mamlakatimiz siyosiy hayoti, iqtisodiyoti, ijtimoiy-madaniy sohalarida turli xil o'zgarishlar, ijobiy yangilanishlar muntazam tarzda sodir bo'lmoqda. Ommaviy axborot vositalarida esa eng ko'p ishlatiladigan so'zlardan biri «islohot» so'zi hisoblanadi. Xo'sh, shu ikki hodisa o'rtasida qanday bog'liqlik bor?

Bilasizki, mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, eski tuzum davrida o'rnatilgan siyosiy, iqtisodiy, mafkuraviy boshqaruv tizimiga chek qo'yildi. Xususan, davlatni boshqarishning mutlaqo yangi, demokratik usullari joriy etildi. Iqtisodiyotning siyosatga bog'liqligiga barham berildi. Yurtimizda inson sha'ni, huquq va erkinliklari eng oliy qadriyat deb e'lon qilindi. Xalqqa o'zligini tanitish, uni tarix bilan qurollantirish, tarixiy xotirasini uyg'otish borasida ulkan ma'rifiy ishlar amalga oshirildi. Bu o'zgarishlarning asosida esa Prezidentimiz Islom Karimov boshchiligidagi ishlab chiqilgan, yurtimizda ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etish maqsadiga yo'naltirilgan islohotlar turibdi.

«Islohot» — arabcha «isloh» so'zining ko'pligi bo'lib, tuza-tish, yangilash, yaxshilash, tubdan o'zgartirish degan ma'no-larni anglatadi.

So'zning lug'aviy ma'nosidan ham anglashiladiki, 1991-yilda erishganimiz milliy istiqlol xalqimizga o'z hayotini tubdan yangilash, yaxshilash, o'zgartirish imkonini berdi. Avvalgi darslarimizda aytganimizdek, ayrim sobiq sho'ro respublikalaridan farqli ravishda bizning mamlakatimizda bu o'zgarishlar bosqichma-bosqich olib borildi. Chunki Prezidentimiz «Yangi uy qurmay turib, eskisini buzmag!» degan haqiqatdan kelib chiqib, har bir islohotni hayot va davr talablariga mos amalga oshirish tamoyilini ilgari surdi.

Darhaqiqat, aqli raso, faqat bugunni emas, ertani ham o'ylab ish tutadigan odam, yangi imorat qurishga kirishar ekan, bu uy foydalanishga yaroqli bo'lgunga qadar o'zi uchun boshpana bo'lib turgan eski uyni buzib tashlashga shoshilmaydi. Chunki yangi uy bir kunda, bir oyda qurilib qolmaydi. Bu imoratni uzoq yillarga chidamli, yorug' va keng, har tomonlama qulay qilib bunyod etish uchun muayyan vaqt talab qilinadi. Qolaversa, bu uy unda yashamog'i lozim bo'lgan odamlarning barcha hayotiy talablariga javob bermog'i kerak. Har qancha chiroyli, jozibador ko'rinmasin, kimdir, qachondir, qayerdadir qurgan uydan andoza olib tiklangan imorat bizning talab-istaklarimizga javob bermasligi mumkin.

Bu esa amalga oshiriladigan islohotlar, avvalambor, xalqimiz tabiati, dunyoqarashi, ehtiyojlaridan kelib chiqishi lozim, deganidir.

Demak, bizning yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar birinchi navbatda shu Vatanda yashayotgan fuqarolar manfaatlariga qaratilgani, ularning orzu-umidlari bilan chambarchas bog'liq ekani bilan alohida muhim ahamiyatga ega. Bu fikrimizni birgina ta'lim-tarbiya sohasida joriy etilgan islohotlar mazmun-mohiyati, maqsadini izohlash bilan tushuntirish mumkin.

Yaxshi bilasizki, O'zbekiston aholisining katta qismini yoshlar, ularning ham katta qismini esa voyaga yetmaganlar tashkil etadi. Qo'lingizdagi kitobning oxirgi sahifalariga qarasangiz, uning adadiga — necha nusxada chop etilgani to'g'risidagi ma'lumotga ko'zingiz tushadi. Barcha darsliklaringizda ham shu raqamlar bor. Bu raqamlar mazkur darsliklarning faqat o'zbek tilida ta'lim beriladigan maktablar uchun nashr qilingani sanog'idir. Bunga ko'p millatli mamlakatimizdagi ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablar o'quvchilari sonini ham qo'shsangiz, yarim

milliondan ortiq o'quvchi soni chiqadi. Demak, har yili O'zbekiston maktablarini shuncha yosh inson bitirib chiqar ekan.

Sho'ro davrida «o'rta maktab»lardagi o'qish muddati 10 yil qilib belgilangan, hamma bolalar faqat shuni bitirib chiqar edi. Ularning 5–7 foizigina oliy o'quv yurtlarida o'qishni davom ettirar, qolgan bir necha yuz minglab nafar yoshlar endi nima qilarini bilmasdan, ishsizlar safini to'ldirardi. Chunki ularning qo'lida na bir hunari, na bir kasbi bo'lardi.

O'zbekistonda Yurtboshimiz tashabbusi bilan amalga oshirilgan ta'lim sohasidagi islohotlar, avvalo, mana shu o'ta jiddiy kamchilikka barham berishi bilan ahamiyatlidir.

Gap shundaki, umumta'lim maktabidagi to'qqiz yillik o'qish davomida har bir bolaning qiziqishi, uquvi, iste'dodi ota-onasiga ham, o'qituvchilariga ham, albatta, ma'lum bo'lib qoladi. Masalan, bir bola muayyan fan sohasiga ko'proq qiziqsa, boshqa bola kichkinaligidan u yoki bu hunarga moyillik ko'rsatadi. Shuni hisobga olgan holda, yurtimizda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimi yangidan joriy etildi. Unga ko'ra, kelajagini ilm-fan yo'nalishida qurmoqchi bo'lgan yoshlar uchun turli fanlarga ixtisoslashgan akademik litseylar, ularning hunar o'rganmoqchi bo'lgan tengdoshlari uchun esa yuzlab kasb-hunarni o'rgatadigan kollejlarda barpo qilindi. Shunisi muhimki, mazkur kollejlarda yoshlar uch yil davomida bir emas, bir necha kasblarni puxta egallash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa kollejni bitirgan yoshlarimiz o'rgangan kasbi bo'yicha ishlab, o'zining moddiy hayotini tashkil etish, kelajakda oila qurib, uning farovonligini ta'minlash imkoniyatiga ega bo'ladi, deganidir.

Xuddi shu singari qolgan barcha sohalarda amalga oshirilayotgan islohotlar ham xalqimiz manfaatlariga xizmat qiladi,

mamlakatimizni dunyoning ilg'or davlatlari qatoriga olib chiqishda muhim omil bo'ladi.

Yuqorida O'zbekiston miqyosida amalga oshirilayotgan islohotlarning faqat bir sohasi to'g'risida qisqacha so'zlashdik, xolos. Amaliy mashg'ulot davomida o'qituvchingiz rahbarligida sinfdoshlaringizning ko'pchiligini qiziqtirgan boshqa sohalardagi islohotlar to'g'risida ham ma'rifiy suhbat olib borishingiz mumkin. Bunda quyidagi masalalarga alohida e'tibor berilsa, foydali bo'lur edi, deb o'ylaymiz:

- islohot olib borilayotgan sohaning mamlakat va xalq hayotidagi ahamiyati;
- mustaqillikka qadar sohaning ahvoli;
- sohada amalga oshirilayotgan islohotlarning bosqichma-bosqich tashkil etilgani va buning sababi;
- islohotning mamlakatni rivojlantirish, insonlar turmush farovonligini oshirishga ko'rsatayotgan ta'siri;
- islohotni o'tkazish, uning muvaffaqiyatini ta'minlashga yoshlar qo'shishi mumkin bo'lgan ulush va boshqa masalalar.

MA'NAVIYATNING MUSTAHKAM TAYANCHLARI

MA'NAVIYAT QO'RG'ONI

Aziz o'quvchi, insonning shakllanishi, hayotda o'z o'rnini topishi, el-yurt hurmatiga sazovor bo'lishida u voyaga yetadigan oila muhiti hal qiluvchi rol o'ynaydi. Chunki oila shunday makonki, unda hayotning davomiyligini ta'minlovchi shaxs shakllanadi, milliy madaniyat, urf-odatlar, axloqiy qadriyatlar saqlanadi va rivojlantiriladi. Har bir oila ahil va totuv bo'lsa, demakki, jamiyatda ham tinchlik va hamjihatlikka erishiladi, yurtda osoyishtalik va barqarorlik hukm suradi. Oilani bekorga jamiyatning kichik ko'rinishi demaydilar. Xuddi jamiyatda bo'lgani singari unda ham o'zining boshlig'i, shuningdek, uning izmi va ko'rsatmalari bilan u yoxud bu ishni bajaruvchi a'zolari bo'ladi.

Hushyor, tadbirkor, uzoqni ko'ra biladigan rahbardan jamiyat taraqqiyotini boshqarish talab etilsa, oila kattalari ham o'z uyining tinchligi, farovonligi, farzandlar kamoliga shunchalik mas'uldirlar.

Oilada inson tarbiyasiga asos solinadi. U bolada shakllanishi lozim bo'lgan barcha insoniy jihat va fazilatlarni tarbiyalovchi hayot maktabi hisoblanadi. Prezidentimiz «Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch» kitobida barkamol avlod tarbiyasida oila muhiti nihoyatda katta o'rin tutishini inobatga olib, mazkur masalaga yurtdoshlarimiz diqqatini alohida jalb etadi:

«Oilaviy tarbiya masalasida xatoga yo'l qo'ymaslik uchun avvalo har qaysi xonadondagi ma'naviy iqlimni o'zaro hurmat, axloq-odob, insoniy munosabatlar asosiga qurish ayni muddao bo'lur edi»¹.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 55-bet.

Biz Yurtboshimiz asaridagi «oiladagi ma'naviy iqlim» degan iboraga alohida diqqatigizni tortmoqchimiz. Chunki bu ibora inson ruhiyatining, dunyoqarashining to'g'ri shakllanishida o'ta muhim rol o'ynaydigan muhitni anglatadi. Ayni iqlimning qanday bo'lishi esa yosh nasllarning, demakki, ertangi kun egalarining qanaqa odamlar bo'lib yetishishini belgilaydi. Agar tabiatdagi iqlimga qiyosan aytadigan bo'lsak, oila iqlimidagi sovuqlik uning bag'rida yosh nihollarning unib-

o'sishini qiyinlashtirsa, chang-to'zonlar oila a'zolari ko'zini ochirmaydi, emin-erkin nafas olishini cheklaydi. Aksincha, ayni iqlimdagi iliqlik, yorug'lik, xush havo bu oilada kechagina dunyoga kelgan go'dakdan tortib keksalargacha — barchasining bahri dili yayrab hayot kechirishini ta'minlaydi.

Endi oila iqlimini o'zaro hurmat, axloq-odob, insoniy munosabatlar asosida qurish masalasiga to'xtalaylik. Bilamizki, oilaning sog'lom asosi turmush quradigan yigit va qizning bir-biriga munosib ekani bilan qo'yiladi. Bo'lajak ota-onaning sog'ligi, nasl-nasabi, dunyoqarashi, axloqiy tushunchalarining o'zaro mosligi, ularning turmush qurishga har tomonlama tayyorligi oilaning mustahkamligi, tinch-farovon hayoti farzand tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi.

Sohibqiron bobomiz Amir Temur o'g'il uylantirishda kelin tanlashdan tortib nabiralarni tarbiyalashgacha shaxsan o'zi jiddiy e'tibor bergani bejiz emas, albatta.

Har qanday davlatning qudrati — sog'lom fikrli, bilimli, xalq va Vatan taqdiri uchun kuyinib yashaydigan farzandlarning ko'pligi bilan o'lchanadi. Qolaversa, biz mansub bo'lgan Sharq xalqlarida oila sha'ni va obro'sini saqlash, uni har qanday tajovuzlardan himoya qilish oilaning har bir a'zosi uchun ham farz, ham qarz

sanaladi. Oila — muqaddas dargoh, degani quruq gap bo'lmasdan, balki uning zahirida mana shu muqaddaslikni ta'minlash, oila sha'niga gard yuqtirmaslikdek ma'nolar yotadi.

Siz ham hozirdan bilib oling'ingiz kerakki, turmush qurishga chog'langan yigit va qizning o'zaro roziligi, hurmati va muhabbati zaminiga qurilgan oila mustahkam bo'ladi. Shunday nikoh asosida dunyoga kelgan farzandning baxti ham barqarordir.

Farzand — oilaning orzu-umidi, er-xotin o'rtasidagi mehr rishtalarini qattiqroq bog'lovchi yangi nasl. Oilaviy hayotning mazmuni, uning achchiq yoxud shirin bo'lishi farzandlarga ham bog'liq.

Xalqimizning «Bolali uy — bozor, bolasiz uy — mozor», «Bolalilar bosh bo'lar, bolasizlar yosh bo'lar», «Bola — er-xotin tilmochi», «Odobli o'g'il — ko'kdagi yulduz, odobli qiz — yoqadagi qunduz» kabi ko'plab maqollarini ming yillik hayotiy tajribalar mevasi desak, aslo xato bo'lmaydi.

Er-xotin, oilaning boshqa a'zolari o'rtasidagi sog'lom ma'naviy muhit, xushmuomalalik bolaning bexavotir, sog'lom tug'ilishi garovidir. Mutaxassis-shifokorlarning fikricha, homilador ayolning kayfiyati yaxshi, asablari tinch, iste'mol qiladigan taomlari bola organizmi uchun foydali bo'lishi kerak. Bu gaplarning sizga ham bevosita aloqasi borligini sezib turgandirsiz. Chunki siz yashaydigan oilada ham kamida bitta kelinoyi bor, to'g'rimi? Uning oilangizning yangi a'zosi sifatida bu yerdagi muhitga o'rganib ketishi oson kechmasligini ham yaxshi his qilsangiz kerak. Shunday ekan, kelinoyingizga har tomonlama ko'maklashish, uning kundalik yumushlarida madadkor bo'lish sizning ham qo'lingizdan kelishini unutmang. Ayniqsa, u tug'ilajak jiyaningizga homilador bo'lib,

yurishga, yumush bajarishga qiynalib qolganida, sizning yordamingiz juda asqatadi. Masalan, kir yuvmoqchi bo'lganida chelakda suv tashib bersangiz, hovlining u ulgurmagani qismini supurib qo'ysangiz, xullas, o'zgina bo'lsa ham qo'lidan ishini olsangiz, uning ko'ngli qanchalar ko'tariladi!

Bilsangiz, homilador ayollarning tansiq narsalar yegisi kelib qoladi. Balki u o'rik shoxidagi dovuchchadir, biror tuzlamadir yoki karsillagan olmadir. U uyalib, istagini boshqalarga aytolmay turganida ko'ngli tusagan narsani darrov muhayyo qilsangiz, qanchalar savob.

Yurtboshimiz 2014-yilni «Sog'lom bola yili» deb e'lon qilarkan, onalarimizga e'tibor har narsadan muhim ekanini quyidagi so'zlar bilan ifodaladi:

«Sog'lom bolaning tug'ilishi, birinchi navbatda, onaning sog'lig'iga bog'liq. Bo'lg'usi ona ilohiy ne'mat bo'lmish dilbandini to'qqiz oy mobaynida o'z bag'rida asrab-avaylab, yorug' dunyoga keltiradi. Ana shu jarayonda ayol qanday kunlarni, qanday ruhiy holatni boshidan kechirsa, bu albatta ona vujudi orqali homilaga ta'sir o'tkazadi.

Ayolni qadrlash, og'ir ishlardan xalos etish, turli kasalliklardan himoya qilish — er kishining, butun jamiyatimizning burchidir»¹.

Afsuski, ba'zi oilalarda uchraydigan er-xotin, qaynona-kelin va boshqalar o'rtasidagi bir-biriga nisbatan hurmatsizlik, o'zaro nizo, urush-janjallar, homilador ayolni avaylab-asrash o'rniga og'ir mehnatga majburlash bolaning kasalmand, nogiron, jizzaki bo'lib tug'ilishiga olib keladi. Ota-onadagi yaxshi xususiyatlarga emas, yomon xususiyatlar ham irsiy yo'l bilan bolaga o'tishini inobatga olsak, bu holatlar naqadar ayanchli oqibatlarni keltirib chiqarishi

¹ Prezident Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 21 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasidan. «Xalq so'zi» gazetasi, 2013-yil, 7-dekabr.

ravshan bo‘ladi. Chunki bolada ona qornidayoq turli hislar shakllana boshlaydi.

Bu borada ma’naviyat targ‘ibotchisi, shoira Tursunoy Sodiqovanning «Rizolik izlab» nomli kitobidagi quyidagi mulohazalar ibratlidir:

«Ayol sizga yoqmagan alfozda ham qozoningizni qaynatib, chirog‘ingizni yoqib yuraveradi, o‘tingizdan kirib, kulingizdan chiqaveradi. Yuklik holatida ham o‘shanday – tinimi yo‘q. Ichidagi bolasi uning o‘pka-jigariga chir-

movuqday yopishib, bag‘ridagi bor mag‘zini shimib tursa ham, (bekorga «og‘iroyoq» demaydilar) oyoqlari shishib, beli uzilay desa ham, yotib olmaydi, ro‘zg‘orning, sizning xizmatigingizni qilaveradi! Sizningcha, hurmat unga bo‘lmay, kimga bo‘lsin?!

«Ko‘zi yoridi» deyдилar va bekorga bunday demaydilar. Farzand ko‘rish jarayonida ayol qorong‘i go‘rni ko‘rib qaytadi, «yo hayot, yo mamot» deya qutqu solib turgan ko‘prikdan o‘tadi. Ko‘zi yorir ekan, ayol suyaklarining qirsillab surilayotganini eshitib, etlarining uzilayotganini bilib turadi. Joni ko‘z kosasidan chiqay deb tursada, «do‘xtirjon, nima qilsangiz ham bolamni tirik oling», deya faryod uradi! O‘zim nima bo‘laman deyish yo‘q! Ayting-chi, birodar, hurmat faqat unga bo‘lmay, kimga bo‘lsin?»

Aziz o‘quvchi, biz bu gaplarni bekorga keltirmayotganimizni o‘zingiz ham sezib-bilib turibsiz. Chunki siz ham, aka-ukalaringiz, opa-singillaringiz ham xuddi shu tarzda dunyoga kelgansiz. Tug‘ilajak jiyanlaringiz ham xuddi shunday og‘riqlar evaziga olam yuzini ko‘radi. Ayolning, onaning mo‘tabarligi, azizligi shundan.

Demak, bu ulug‘ zotni asrab-avaylash, unga qo‘ldan kelgancha xizmatda bo‘lish har birimizning insoniy burchimiz ekanini unutmaylik!

Ajdodlarimizning bolani u tug‘ilmasdan oldin tarbiyalay boshlash kerakligi xususidagi o‘gitlari bor. Siz mana bu rivoyatni eshitgan bo‘lsangiz kerak.

Bir kishi yangi tug‘ilgan chaqaloqni donishmand hakimning oldiga olib kelib: «Ustoz, bolamning tarbiyasini qachondan boshlay?» – deya savol beribdi. «Bolangiz dunyoga kelganiga necha kun bo‘ldi?» – deb so‘rabdi donishmand. «Ikki oy bo‘ldi, taqsir», – javob beribdi ota. «Attang, siz ancha kech qolibsiz, farzandning tarbiyasini onasining qornidaligidan boshlashingiz kerak edi», – degan ekan donishmand.

Yuqorida ta’kidlaganimiz oiladagi sog‘lom ma’naviy iqlim xuddi shu tarbiyani o‘zida mujassam etadi.

O‘zbek oilalarida farzand ko‘rish bilan bog‘liq qator marosimlar, rasm-rusumlar mavjud bo‘lib, ularning har biri yaxshi niyatlar bilan ado etiladi. Jumladan, chaqaloqqa munosib ism qo‘yish, uni birinchi marta cho‘miltirish, beshikka belash, soch, tirnoq olish, tish chiqishi, yoshiga to‘lishi, o‘g‘il bolalarni xatna qilish, birinchi muchal munosabati bilan bog‘liq oilaviy tantanalarning o‘tkazilishida ramziy ma’nolar bor. Bunday marosim, rasm-rusumlar bola va uning atrofida qaynashiga quvonch qo‘shadi, farzandning ma’naviy kamolotiga, o‘zining qanday millatga tegishli ekanini anglashiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Alla o‘zbek xalqining qadimiy, muhim tarbiyaviy va ruhiy ta’sir ko‘rsatadigan qo‘shig‘i hisoblanadi.

Ona allasidan bebahra qolgan bola qalbida ota-onaga, Vatanga nisbatan mehr-muhabbat hissi shakllanishi qiyin.

Alla aytish asosan onalarga xos xususiyat bo‘lib, u farzandiga nisbatan ko‘nglida tuyadigan butun mehr-muhabbatini, orzu-o‘ylarini, qalb haroratini shu qo‘shiq orqali bolasiga singdiradi. Alla tinglab o‘sgan bolada ota-onaga nisbatan o‘zgacha muhabbat, bog‘liqlik hissi shakllanadi.

Oilada oladigan tarbiyaning keyinchalik bolaning xarakteriga, hatto taqdiriga ko'rsatadigan ta'siri to'g'risida mulohaza yuritar ekan, Prezidentimiz quyidagilarni ta'kidlaydi:

«Taassufki, ba'zi ota-onalar o'z farzandining ana shunday qiziqishi va intilishlariga, uning ong-u tafakkurida har kuni bir o'zgarish ro'y berib, ko'zida yangi-yangi savollar paydo bo'layotganiga ahamiyat bermaydi. Boz ustiga, agar ota oilada o'zini tutishni bilmasa, axloq-odob bobida farzandlariga o'rnak bo'lish o'rniga qo'pol muomala qiladigan bo'lsa, bu holat, tabiiyki, bola ma'naviy olamining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, vaqti-soati kelib, uning xarakterida inson degan nomga noloyiq, xunuk bir odat sifatida namoyon bo'ladi»¹.

Bundan tashqari, bola xarakteriga oiladagilarning o'zaro janjallari; oilaga, jamiyatga, atrof-muhitga bepisand munosabati; yolg'on so'zlashi, qat'iyatsizligi; kiyinishida, ro'zg'or yuritishdagi pala-partishligi; mehnatni sevmasligi tezda o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Masalan, siz ukangiz yoki singlingizdan esli-hushli, sabr-bardoshli, to'g'riso'z, saranjom-sarishta bo'lishni talab qilsangiz-u, o'zingiz bu ishlarning aksini qilib yursangiz, faqat ular oldida emas, boshqalar qoshida ham beburd bo'lib qolishingiz hech gap emas.

Ota-onaning bir-biriga nisbatan yuksak axloqiy munosabatini ko'rgan, bilgan bola kelgusida oila qurganida ham o'z turmush o'rtog'i bilan shunday yashashni orzu qiladi.

Hayot ilmida ona qiz bola uchun, ota esa o'g'il bola uchun ustoz, murabbiy hisoblanadi.

Xonadonlarimizning qut-barakasi ko'p narsaga bog'liq. Jumladan, oilada mehnat taqsimoti adolatli yo'lga qo'yilishigina uni obod qiladi. Buning uchun esa ro'zg'or yumushlari oila a'zolari o'rtasida oqilona taqsimlanmog'i kerak. Oila boshliqlari bu yumushlarni faqat o'zlari bajarsalar, bolalar ishyoqmas, yalqov, takabbur bo'lib o'sadi, ota-onani qadrlashni unutadi.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 54-bet.

Ba'zi ota-onalar topshirilgan ishni so'zsiz, vijdonan bajara-digan bolasiga oilaning aksariyat yumushini yuklab qo'yadi. Erin-choq, buyurilgan ishni qo'l uchida, «mendan ketguncha, egasiga yetguncha» qabilida bajaruvchi farzandlar esa chetda qoladi. Bu mutlaqo adolatdan emas. Boshqa bir ota-onalar esa, shu o'g'lim yoki qizimga buyurganimdan ko'ra o'zim qilib qo'ya qolganim ma'qul deb, farzand bajarishi zarur bo'lgan yumushlarni ham o'z zimmasiga oladi. Natijada bunday farzandlar bo'shang, qi-yinchiliklarga bardoshsiz, og'irning ustidan, yengilning ostidan yuradigan bo'lib o'sadi. Buning oqibatida hayotda turli ko'ngil-sizliklar kelib chiqadi.

Biz bu masalaga alohida e'tibor qaratayotganimizning boisi shundaki, siz ham — xoh o'g'il, xoh qiz bola bo'ling — ayni jarayonda bevosita ishtirokchi sanalasiz. Ya'ni, siz oilaning bir a'zosi sifatida uning hayotiga qandaydir darajada ta'sir qilasiz. Ba'zan ichimizda shunday o'spirinlar uchraydiki, ular oiladagi-larning ko'nglini ko'tarish, og'irini yengil qilish o'rniga turli mayda gaplarga aralashadilar, bema'ni injiqliklarini namoyish etib, oila muhitini battar chigallashtiradilar. Bu o'sha yoshlar-ning ichki olami, ma'naviyati qay darajada qashshoq ekanini isbotlaydi.

Mehnat taqsimoti to'g'ri yo'lga qo'yilgan, insoniy munosabatlar ustuvor oilalarda esa ota-ona, farzandlar, kelinlar o'rtasida o'zaro

hurmat-izzat bo'lad. Ular bir-birining mehnatini, shaxsini qadrlaydi, osuda, madaniyatli hayot kechiradi. Bu masalalar to'g'ri va samarali hal etilishining huquqiy asoslari esa O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida belgilab qo'yilgan.

Asosiy qonunimizning 64-moddasida: «Ota-onalar o'z farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburlar»,— deyilgan bo'lsa, 66-moddasida: «Voyaga yetgan, mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalari haqida g'amxo'rlik qilishga majburlar»¹, — deyilgan.

Qolaversa, oilaning har bir a'zosi uning farovonligi uchun harakat qilmog'i kerak. Chunki bu maskandagi xotirjamlik, ko'ngilning to'qligi uning farovonligi evaziga qo'lga kiritiladi. Bu masalada bir narsaning farqiga borish lozim. Gap shundaki, ayrim odamlar oila farovonligi deganda faqat moddiy boyliklar yig'ishni — har turli gilamlar, mebellar, avtomashinalar, son-sanoqsiz qimmatbaho idish-tovoqlar va shunga o'xshash buyumlar tashib kelishni tushunishadi, iloji boricha ularning sonini ko'paytirish vasvasasiga beriladi.

Holbuki, buyum insonni emas, inson buyumni bezamog'i, inson buyumga emas, buyum insonga xizmat qilmog'i lozim.

Shu tufayli oilaning farovonligini ta'minlashda ham muayyan me'yorlarni bilish, turmushni yengillashtiradigan eng zarur narsalar bilan kifoyalanish, bu borada ham manmanlik ko'chasiga kirib ketmaslik muhimdir.

Oila yumushlariga sarflanadigan pul pok yo'l bilan, halol mehnat evaziga topilmog'i zarur. Yurtboshimiz «Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch» kitobida bu masalaga alohida diqqat qaratadi:

«Agarki e'tibor bersak, tilimizda halollik va nopoklik haqidagi ibratli hikmatlar bilan birga, «Yo'lini topibdimi, qandini ursin», «Uzumini yeng-u, bog'ini surishtirmang»

¹ Qarang: O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. —T.: «O'zbekiston» NMIU, 2014-yil, 21–22-betlar.

degan maqollar ham borligidan ko'z yumib bo'lmaydi. Albatta, bunday maqol-matallar bejiz paydo bo'lmagan, ular ham ma'lum bir haqiqatning ifodasi. Binobarin, biz hayotning ma'no-mazmunini shunday tushunib, shu asosda yashashga intiladigan kishilar ham borligini inkor etolmaymiz.

Lekin, mening nazarimda, bunday gaplar odamning boylik va mol-dunyoni qanday yo'llar bilan topayotganiga loqayd va beparvo qaraydigan, manfaatparast shaxslar tomonidan to'qib chiqarilgandek tuyuladi»¹.

Darhaqiqat, o'g'rilik, poraxo'rlik, aldamchilik, firibgarlik, qalloblik bilan orttirilgan boylik harom sanaladi. Oilaga kirib keladigan har bir tiyinning halol bo'lmog'i bu oila a'zolarining dilini to'g'ri, boshini baland qiladi, hech kimning oldida xijolat chekmasligi, tili qisiq bo'lib qolmasligiga garov bo'ladi. Halol bilan haromni farqlay bilishni esa axloqimizga yoshlikdan singdirib borishimiz lozim. Chunki bu ikki tushunchaning farqini anglamaslik, halol bilan haromni aralashtirib yuborish, eng yomoni esa — haromga o'rganib qolish kishi boshiga juda katta falokatlarni, dilsiyohliklarni boshlab keladi. Haromdan hazar qilmaydigan kimsadan har qanday yomonlikni kutish mumkin. Unga o'rgangan odam oxir-oqibatda Vatanni, el-u yurti sotib yuborishdan ham toymaydi.

Albatta, bu dunyoda to'q va farovon yashashni istamaydigan odam bolasini topish mushkul. Inson o'z oldiga qo'ygan bu maqsadga erishishning turli yo'llarini o'ylab topmog'i ham tabiiy. Hamma gap mana shu yo'lning qanchalar to'g'ri, pok bo'lishida qolgan. Afsuski, ayrim kishilar, Yurtboshimiz iborasi bilan aytganda, manfaatparast kimsalar, moddiy yoki nafsi bilan bog'liq boshqa istaklarini qondirish yo'lida hech narsani nazar-pisand qilmay qo'yishadi. Bunday kishilarga atrofdagilardan andisha hissi, boshqalardan uyalish va tortinish odati, vijdon va iymon atalmish oliy tuyg'ular yotdek. Ular nazarida go'yo bu tushunchalar faqat kitoblarda bo'ladigandek yoxud bugun eskirib qolgandek. Hayotga shu nuqtayi nazardan qarashga o'rgangan o'sha odamlar ham bir paytlar siz va tengdoshlaringizdek beg'ubor bola bo'lgan, qaysidir bir oilada unib-o'sgan. Demakki, o'sha paytda — hali bolaning ongi va qalbi xuddi oppoq qog'ozdek toza bo'lgan davrda unga

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 21–22-betlar.

halollik, to'g'rilik, adolat, insof, diyonat, uyat, andisha, hayo singari ezgu his-tuyg'u va tushunchalar emas, aynan ularni yemiruvchi salbiy ko'nikmalar ko'proq naqshlangan. Bunda, avvalo, oila kattalarining beparvoligi, uquvsizligi, hafsalasizligi yoki o'sha kattalar xarakterini chirmab olgan tarbiyasizlik illati katta rol o'ynaydi. Qolaversa, shunday nopok muhitga ko'nikib qolgan, uni to'g'rilash hamda tozalashga o'zida kuch va bilim topa olmaydigan farzandlarni ham aslo oqlab bo'lmaydi.

Yurtboshimiz ma'naviy sog'lom oila muhitida tarbiyalangan farzandlarimizni el-u yurtning umid-ishonchi, suyanadigan tog'i deb hisoblaydi:

«Baxt-u saodat faqat boylik, mol-u mulk bilan belgilanmaydi. Odobli, bilimdon va aqlli, mehnatsevar, iymon-e'tiqodli farzand nafaqat ota-onaning, balki butun jamiyatning eng katta boyligidir»¹.

Demak, shaxsning kelajagi oiladagi muhitga, undagi tarbiyaga, tarbiyachi bo'lmish ota-onaning o'z burch va vazifalariga qanday munosabatda bo'lishiga chambarchas bog'liqdir. Xonadondagi har bir kishining ham o'z burch va vazifalariga mas'uliyat bilan yondashuvi, avvalo, oila mustahkamligi, oxir-oqibatda esa jamiyat farovonligiga erishishning muhim omilidir.

Savol va topshiriqlar:

1. Oilaning ma'naviy iqlimi deganda nimani tushunasiz?
2. Oila sha'nini, uning obro'-e'tiborini saqlash oila a'zolaridan nimalarni talab etadi?
3. Oilaviy muhitning sog'lomligi nimalarga va kimlarga bog'liq?
4. O'z oilangiz tinchligi va totuvligini ta'minlashga siz ham, o'z hissamni qo'shyapman, deya olasizmi?
5. «Uzumini yeng-u, bog'ini surishtirmang» degan maqolning salbiy maqsad-mohiyatini sharhlashga urinib ko'ring.
6. «Bir bolaga yetti mahalla ham ota, ham ona» degan iboraning mohiyatini izohlab bering.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 56-bet.

MILLIY QADRIYATLAR MASKANI

Aziz o'quvchi, siz radio va televideniya, gazeta va jurnallarda ayrim iboralarning tez-tez takrorlanishini yaxshi bilasiz. U ham bo'lsa, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy hayot jabhalarini rivojlantirish bilan bog'liq «jahon andozalariga mos», «dunyo standartlari talabidan kelib chiqib» singari iboralaridir. Darhaqiqat, agar gap zamonaviy ishlab chiqarish qurollari, yuqori sifatli mahsulotlar tayyorlash, davlat boshqaruvini demokratlashtirish singari biz uchun yangi tushuncha va talablar to'g'risida ketsa, bu iboralarni ishlatish ayni muddaodir. Chunki respublikamizni ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, texnik-texnologik jihatdan dunyoning rivojlangan mamlakatlaridan qolishmaydigan qudratli davlatga aylantirish ayni sohalaridagi ilg'or usullarni qo'llashni talab etadi. Boshqacha qilib aytganda, hali jahonning taraqqiy etgan davlatlaridan bu sohalarida o'rganishimiz lozim bo'lgan tajribalar anchagina.

Endi boshqa bir masalani birgalikda o'ylab ko'raylik. Xo'sh, yuqorida keltirilgan iboralarni «mahalla» degan tushunchaga, shu tushuncha o'zida ifoda etgan sohaga ham qo'llasa bo'ladimi? Jahonning biror mamlakatida mahallaning qandaydir namunasi bormi?

Prezidentimizning «Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch» asarida mahallaga nisbatan «xalqimizga xos o'zini o'zi boshqarish tizimining noyob usuli» degan ta'rif ishlatiladi.

Bu nima degani? Bu so'zlar shuni anglatadiki, mahalla tizimi aynan bizning xalqimiz turmush tarzi bilan chambarchas bog'liq ijtimoiy hodisa bo'lib, boshqa deyarli biror mamlakatda uning o'xshashini topib bo'lmaydi. Ya'ni, mahallaning «andozasi» ham, «standarti» ham faqat O'zbekiston diyorida mavjud bo'lib, mus-

taqillik tufayli butun dunyo mazkur tizimga katta qiziqish bilan qaramoqda.

Xo'sh, nima uchun biz «mustaqillik tufayli» degan iboraga alohida urg'u beryapmiz? Gap shundaki, garchi sobiq sho'ro zamonida ham respublikamizda mahalla degan tushuncha, «mahalla komiteti» degan idora amal qilgan bo'lsa-da, uni davlat hamda uning boshqaruvchilari nazarga ilmas edi. O'sha paytdagi mahalla mavqeyini istiqlol yillarida ikkinchi umrini boshlagan bugungi mahalla obro'siga aslo qiyoslab bo'lmaydi.

Aytganimizdek, sho'ro hukumati o'zbekning mahallasini garchi tag-tugi bilan yo'q qilib yubora olmagan bo'lsa-da, uning faoliyat doirasini, ta'sir kuchini keskin cheklab tashlagandi.

Bu idoralar nazardan nari, ko'rimsiz, pastqam imoratlarga joylashtirilar edi. Mahalla idorasining qiladigan asosiy ishi odamlarga shu hududda yashashini tasdiqlaydigan bir parcha ma'lumotnoma berishga o'xshash arziyas yumushlar hisoblanardi. («Spravka» deb nomlangan shu hujjat ham ona tilimizda yozilishi mumkin emasdi!) Bu idora bilan boshqa biror masalada hech kim hisoblashmas, davlat va jamiyat boshqaruvi ishlariga esa umuman aralashtirilmas edi.

Holbuki, xalqimizning ko'hna va boy tarixiga nazar tashlasak, Yurtboshimizning quyidagi so'zlari qanchalik asosli ekaniga ko'p bora guvoh bo'lamiz:

«Azaldan o'zbek mahallalari chinakam milliy qadriyatlar maskani bo'lib keladi. O'zaro mehr-oqibat, ahillik va totuvlik, ehtiyojmand, yordamga muhtoj kimsalar holidan xabar olish, yetim-yesirlarning boshini silash, to'y-tomosha, hashar va ma'rakalarni ko'pchilik bilan bamaslahat o'tkazish, yaxshi

kunda ham, yomon kunda ham birga bo'lish kabi xalqimizga xos urf-odat va an'analar avvalambor mahalla muhitida shakllangan va rivojlangan»¹.

Mustaqillik yillarida mahallaning bu azaliy xususiyatlari qatoriga ko'plab yangi va mas'uliyatli vazifalar qo'shildi. Chunonchi, mahallaning huquq va vakolatlari doirasi sezilarli darajada kengaytirildi. U o'zini o'zi boshqarishning g'oyat xalqona, tabiiy tizimi sifatida jamiyat hayotini tashkil etishda tobora faol ishtirok etmoqda. Uning bu ishtiroki ham qonuniy, huquqiy asosga ega bo'ldi.

«Davlatchiligimiz tarixida birinchi marta «mahalla» tushunchasi Konstitutsiyamizga kiritilib, uning jamiyat boshqaruvidagi o'rni va maqomi qat'iy belgilab qo'yildi»².

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 105-moddasida: «Shaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek, ular tarkibidagi mahallalarda hamda shaharlardagi mahallalarda fuqarolarning yig'inlari o'zini o'zi boshqarish organlari bo'lib, ular ikki yarim yil muddatga raisni (oqsoqolni) va uning maslahatchilarini saylaydi.

O'zini o'zi boshqarish organlarini saylash tartibi, faoliyatini tashkil etish hamda vakolat doirasi qonun bilan belgilanadi», — degan norma mustahkamlangan. Bu huquqiy maqom mahalla tizimi jamiyatimiz hayotini boshqarishda o'zining munosib o'rnini topishiga keng imkon berdi.

Avvalo, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1992-yil 12-sentabrdagi farmoniga ko'ra, yurtimizda «Mahalla» xayriya jamg'armasi tashkil etildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1992-yil 17-oktabrdagi «Respublika «Mahalla» xayriya jamg'armasi faoliyatini tashkil etish masalalari to'g'risida»gi qarori, Oliy Majlisning 1993-yil 2-sentabr va 1999-yil 14-apreldagi sessiyasida yangi tahrirda qabul qilingan «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida»gi qonun mahallaning Konstitutsiyada belgilangan maqomini yanada mustahkamlaydigan huquqiy asoslar bo'ldi.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 58–59-betlar.

² O'sha asar, 59-bet.

Yurtboshimizning 2010-yil 12-noyabrda ilgari surgan «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi» asosida 2013-yil 22-aprelda yangi tahrirda qabul qilingan «Fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari toʻgʻrisida»gi hamda «Fuqarolar yigʻini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi toʻgʻrisida»gi qonunlar esa Oʻzbekiston «Mahalla» xayriya jamoat fondi faoliyatini yangi bosqichga koʻtarishda muhim omil boʻldi.

Oʻz faoliyatini mana shunday qonuniy negizda olib borayotgan bugungi mahalla fuqarolar yigʻinlari joylashgan shinam binolarga, ular atrofida bunyod etilgan soʻlim goʻshalarga, militsiya tayanch punktlari, bolalar sport maydonchalariga bir nazar tashlang. Bugun mahalla-koʻyda oʻtkaziladigan barcha katta-kichik tadbirlar mahalla oqsoqollari, maslahatchilar bilan bahamjihat, oʻzaro koʻmak asosida tashkil qilinadi. Mahalla hududini obod qilish, koʻchalarni te-

kislash, asfalt yotqizish, yoritish, ariq-zovurlarni tozalash, uylar, daraxtlar, gul va butalarni tartibga keltirish singari barcha ishlar ustida shu fidoyi insonlar bosh-qosh. Ayni hududda yashovchi har bir fuqaro — ish joyi, lavozimi, yoshi, millati va dinidan qatʼi nazar — shu maskanni oʻzining moʻjaz vatani, barcha shodlik va quvonchlariga guvoh aziz goʻsha sifatida ardoqlaydi, asraydi. Endi tasavvur qiling, aziz oʻquvchi, agar butun mamlakatimizdagi barcha mahallalarda mana shunday fidokorona mehnat qilinsa, har bir mahalla hududi obod etilsa, Vatanimiz qanchalar goʻzallashadi, qanchalar tarovatga ega boʻladi. Eng muhimi, agar barcha mahallalarda, uning tarkibidagi xonadonlarda tinchlik-xotirjamlik hukmron boʻlsa, odamlar oʻrtasida oʻzaro mehr-oqibat, mehrshafqat tuygʻulari ustuvor holatga kelsa, bu diyorning baxt-u iqboli qanchalar ochiladi.

Shu tufayli ham Prezidentimiz mahallalardagi ma'naviy muhit sog'lomligi mamlakat hayotida qanchalik muhim rol o'ynashini shunday ta'kidlaydi:

«Biz har qaysi xonadon, butun el-yurtimizdagi ma'naviy iqlim va vaziyatni anglamoqchi bo'lsak, bu boradagi haqiqiy manzaraning yorqin ifodasini avvalo mahalla hayotida xuddi oynadek yaqqol ko'rish imkoniga ega bo'lamiz»¹.

Darhaqiqat, biz uchun oilamiz ko'z ochib ko'rgan dargoh bo'lsa, mahallamiz muqaddas Vatanimiz ichidagi mo'jaz vatandır. Aytganimizdek, mahalla oilalardan tashkil topadi. Farzandlar oila bag'rida kamol topgani kabi oila ham mahalla ko'z oldida barpo bo'ladi, uning ichida ravnaq topadi. Shu tufayli ham mahalla oilaning eng yaqin maslahatchisidir.

Xursandchilik kunlari ham, boshga ish tushgan onlarda ham bir-biriga hamdard va hamnafas bo'lish mahalladoshlarning qadimdan kelayotgan o'lmas xususiyati hisoblanadi. Chunki o'zbek mahallasi shunday bir dargohki, unda insonlar bir-biri bilan opa-singil, aka-uka, quda-anda, do'st-birodar bo'lib ketadi. Odamlar o'zaro quvonch va g'amlarga sherik, farzand tarbiyasida mas'ul, yutuqlar ham, kamchiliklar ham mahalla ahlini birdek qiziqtiradi. Mahalla mana shunday milliy xususiyatlarimiz, urf-odatlarimiz, axloqiy-ma'naviy qadriyatlarimizni avloddan avlodga sog'omon yetkazuvchi muqaddas maskan bo'lib kelyapti.

Keyingi yillarda mahallalarimiz kam ta'minlangan, ko'p bolali oilalar, yolg'iz keksalar, nogironlar, yetim-yesirlar, boquvchisini yo'qotgan oilalarni ijtimoiy muhofaza qilishning asosiy vositasi bo'lib qoldi. Bu

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 60-bet.

maqsadlar uchun davlat byudjetidan ajratiladigan juda katta mablag'ning mahalla ixtiyoriga berilishi, uning adolatli taqsimlanishi borasida mahallaga ishonch bildirilishi ham uning obro'sini va mas'uliyatini yanada oshirdi. Uning mavqeyi va e'tibori yuksalishida 2003-yilning mamlakatimizda «Obod mahalla yili» deb e'lon qilinishi alohida muhim rol o'ynadi. Har yili Navro'z va Mustaqillik bayramlari arafasida tashkil qilinadigan umumxalq hasharidan tushadigan milliardlab mablag'lar ham O'zbekiston «Mahalla» xayriya jamoat fondi, uning viloyat va tuman bo'limlari hisobiga o'tkazilib, mazkur mablag'lar kam ta'minlangan, ijtimoiy muhofazaga muhtoj aholi qatlamlariga, «Mehribonlik», «Muruvvat» va «Saxovat» uylariga yo'naltiriladi.

Shuningdek, oilada ma'naviy-axloqiy muhitni sog'lomlashtirish, madaniy turmush darajasini oshirish, barkamol avlodni shakllantirish maqsadida respublikamizdagi barcha mahalla oqsoqollarining diniy ma'rifat va ma'naviy-axloqiy masalalar bo'yicha maslahatchilari lavozimi joriy etildi.

Bu esa qariyb o'n ming nafar ma'rifatli, hayot tajribasi boy opalarimiz va onalarimiz oilalarga ma'rifat nurini, yuksak ma'naviy qadriyatlarni muntazam olib kiritish imkoniyatiga ega bo'ldi, deganidir.

Bugungi kunda mahalla fuqarolar yig'inlari huzuridagi mutasaddi kengashlar rahbarligida uning hududida jamoat tartibini saqlash, yoshlar va o'smirlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish, voyaga yetmaganlarning huquqlarini muhofaza qilish, yoshlarni harbiy xizmatni o'tashga tayyorlash vazifalari muvaffaqiyatli hal etilyapti.

Mahallada bayramlar, xonadonlarda to'ylar, ma'rakalar tashkil etish, ularni isrofgarchiliksiz, ortiqcha xarajatlarsiz ixcham o'tkazish, albatta, mahalla oqsoqoli

va faollarga bog'liq. Qolaversa, mahallada o'tayotgan har bir marosim uchun mahalla ahlining katta-yu kichigi birday mas'uldir. Bunday tadbirlarda ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, har bir fuqaroga bir xil hurmat-ehтиrom ko'rsatiladi.

Chunki mahalla kimning qayerda ishlashi, qancha pul topishiga qarab emas, balki kim qanday inson ekani, yashayotgan joyiga qanday yordam berib, uning obro'siga nima qo'shgani bilan hisoblashadi, shunga ko'ra odamga baho beradi.

Mahalla yoshlarni kasb-hunarga yo'llovchi, ishsizlarni mehnat bilan ta'minlovchi maskan hamdir. Har bir oilaning o'z kasb sulolasi bo'lganidek, mahallaning ham uzoq tarixga ega kasb-hunar sulolalari mavjud. Avvalgi sinf mashg'ulotlarida ta'kidlaganimizdek, ayrim mahallalarning nomi ham muayyan hunar nomlariga mos shakllangan. Masalan, zardo'zlar mahallasi, etikdo'zlar mahallasi, duradgorlar yoki temirchilar mahallasi va hokazo. Bugungi mahallalarimizda, ularning imkoniyati va hududiy sharoitidan kelib chiqqan holda, zardo'zlik, etikdo'zlik, do'ppi-do'zlik, duradgorlik, temirchilik, beshiksozlik, ganchkorlik, sandiqsozlik, sangtaroshlik, to'quvchilik, ko'nychilik va hokazo kasb-hunar turlari bo'yicha kichik korxonalar, ustaxonalar tashkil etilgan. Bunday korxonalarning ochilishidan, avvalo, mahalla ahli manfaatdor — fuqarolarning ma'lum qismi ish bilan ta'minlanadi. Yoshlar kasb-hunar egallab, mehnatsevarlik ruhida tarbiyalanishi natijasida ularning bo'sh vaqti unumli o'tadi, turli salbiy xatti-harakatlar (jinoyatchilik, ichkilikbozlik, axloqsizlik, giyohvandlik va hokazolar) oldi olinadi. Qolaversa, mahallaning iqtisodiy barqarorligi ta'minlanadi. Olingan daromad hisobidan mahalladagi kam ta'minlangan kishilar ijtimoiy muhofaza qilinadi, turli maskanlar barpo etilib, mahalla yanada obodonlashadi.

Mahalladoshlarning har bir yosh taqdiriga javobgarligi, ular uchun kuyinishi, yurish-turishini nazorat qilishi barkamol shaxsni tarbiyalab yetishtirish omili hisoblanadi.

Xulq-odobi go‘zal, har tomonlama namunali farzand mahallaning obro‘si, noqobil, axloqan nomaqbul bolalar esa mahalla sha‘ni uchun dog‘ hisoblanadi.

Mahalladan yurtga, dunyoga taniqli insonlar yetishib chiqsa, butun mahalla ahli g‘ururlanadi, boshini baland ko‘taradi. Va aksincha, «falon mahallada mana bunday xunuk ish bo‘pti» degan gap barchaning boshini xam qiladi, hamiyatiga tegadi. Shu tufayli ham mahalla tartib-qoidalariga barchaning amal qilishi shart sanaladi. Kimda-kim bularga rioya qilmasa, u mahallada o‘tadigan tadbirlarga, to‘y-ma‘rakalarga taklif ham etilmaydi. Agar kibr-u havo bilan qo‘ni-qo‘shni, mahalla ahli an‘analarini oyoqosti qilsa yoki boshqalarga bepisandlik bilan munosabatda bo‘lsa, bunday kimsa mahalladan chiqarib yuboriladi.

Mahalla, ta‘kidlanganidek, oila tinch-totuvligini, jipsligini mustahkamlaydigan joy. Tabiiyki, oilada ba‘zi arzimagan narsa tufayli janjal chiqishi va bu haqda er yoki xotin mahalla fuqarolar yig‘iniga murojaat etishi mumkin. Bunday holatda mahalla kattalari vazmin, chuqur mushohada yuritib, ularni iloji boricha yarashtirish yo‘lidan borishadi. Bu bilan uydagi janjal hamma yoqqa ovoza bo‘lishining, keyingi xijolatli holatlarning oldi olinadi.

Eng muhimi esa — farzandlarga muqaddas oshyon bo‘lgan oila asrab qolinadi.

Yurtimizdagi ko‘pgina mahallalarning yoshlari tinch, osuda, o‘zaro hurmat bilan foydali suhbat qurayotganini ko‘rib, qalbingiz quvonchga to‘ladi. Bunday ahillik va madaniyatlilik mahalla faollari ma‘naviy-axloqiy tarbiyasining natijasi, shu mahallaning ko‘rki va ziynatidir.

Aksincha, ba‘zi mahallalarda yoshlarning to‘planishib, chekib turganini, bu ham yetmaganidek, og‘izlaridan xunuk so‘zlar chiqayotganini ko‘rib-eshitib, o‘kinasiz kishi. Ba‘zi mahalla a‘zolari ularni ko‘rmaganga, eshitmaganga olib o‘tib ketaveradi. Holbuki,

bugun beozordek tuyulgan bu holat erta bo'lmasa indin ayanchli oqibatlarga olib kelishi hech gap emas. Bu gapga shuning uchun ham alohida urg'u beryapmizki, mahallaning bir a'zosi sifatida siz ham o'z yurish-turishingiz, axloq-odobingizga jiddiy razm solmog'ingiz, uni boshqalarga ibrat bo'ladigan darajada kamolga yetkazmog'ingiz talab etiladi. Chunki mahalla hozirgi davrda asosiy e'tiborni ta'lim-tarbiya ishlariga, yosh avlod barkamolligiga qaratgan. Bu borada uning maktab bilan mustahkam aloqasi o'rnatilyapti. Oritirilgan tajriba maktab – mahalla – maktab aloqasining naqadar muhimligini namoyon etmoqda.

Aziz o'quvchi, siz xalqimizning mahalladek noyob go'shasi obro'sini tushirish uchun ayrim xorijiy tashkilotlar noxolis fikrlar tarqatayotganidan ham xabardor bo'lishingiz kerak. Chunki milliy ma'naviyatimiz va mafkuramizga qanday tazyiqlar o'tkazilayotgani, bizni o'zligimizdan ayirish yo'lida kimlar nima harakat qilayotganidan ogoh bo'lish yoshiga allaqachon yetgansiz. Mahalladek qadimiy ijtimoiy institutimizning asl mohiyatini buzib talqin etayotgan bunday tashkilotlar harakatiga qarshi mutaxassislarimiz asosli javob bermoqda. Quyida shunday maqolalarning biridan parcha o'qiyimiz:

«O'zini inson huquqlarining xolis himoyachisi deb tanishtiradigan xorijiy tashkilotlardan ayrimlarining «Mahalla davlatning tazyiq ko'rsatuvchi idorasiga aylanyapti» degan nag'malariga qarang. Nima emish, er-xotin o'rtasida tushunmovchilik, janjalli masalalar ko'tarilganida, ularning sudga emas, mahallaga murojaat etishlari «inson huquqlari buzilishi» ekan.

Shu da'vo munosabati bilan bir mulohazaga to'xtalib o'tsak... Axir, qay bir G'arb davlati bir jinsli nikohlarga keng yo'l ochib berishni o'ziga ep ko'rayotgan bo'lsa, boshqa bir «madaniyatli millat» vakillari esa demokratiyani do'konga qip-yalang'och

yopirilib kirib, qo‘liga kirgan narsani olib ketib, tuban nafsini qondirishdan iborat deb tushunayotgan bo‘lsa, biz ularning bu ishiga aralashmayotganimiz bizning ayni borada umuman fikrga ega emasligimizni anglatmaydi-ku. Kunora takrorlanib turgan bunday holatlar borasida birov bizning fikrimizni so‘rab o‘tirgani yo‘q-ku. Nega endi insonparvarlik ruhi ufurib turgan o‘z milliy qadriyatlarimizni qayta tiklash yo‘lida qilayotgan harakatlarimiz boshqalarning uyqusini qochirishi kerak?

...Bizning xalqimizda qalb ko‘zi bilan ko‘riladigan, millat ruhiyatiga singib, unda ming yillik tajribalar asosida mukammal sayqal topgan, yozilmagan turmush qoidalari ham mavjud. Unga ko‘ra, oilaviy tushunmovchiliklar darrov el orasida dasturxon qilinmaydi, er xotinning, xotin esa erning ustidan pinhona ariza yozib ko‘chaga hovliqmaydi. Modomiki, bu oila a‘zolarining har ikkisi mahalla-ko‘y ko‘zi oldida voyaga yetgan, ularning fe‘l-atvoridan aynan shu mahalladagilar hammadan ko‘ra yaxshiroq xabardor ekan, eng muhimi esa, ularning muqaddas nikohiga shu kishilar guvoh bo‘lgan ekan, paydo bo‘layotgan janjalning oldini olishga mahallaning ko‘maklashuvi to‘g‘riroq va samaraliroq bo‘lishi tabiiy»¹.

Ko‘ryapsizki, bugungi dunyoda milliy-ma’naviy qadriyatlarimiz bilan, umuman, boy ma’naviyatimiz bilan faxrlanish, g‘ururlanishning o‘zigina kifoya qilmaydi. Balki uni asrab-avaylash, zamonga mos tarzda rivojlantirish, keng omma orasida targ‘ib-u tashviq qilish, turfa yot qarashlardan himoya qilish ham siz bilan bizning farzandlik burchimizdir.

Savol va topshiriqlar:

1. O‘zbek mahallasidek o‘zini o‘zi boshqarish tizimining boshqa joylarda deyarli uchramasligining sababi nimada, deb o‘ylaysiz?
2. Sho‘ro davrida mahallaga deyarli e‘tibor berilmagani, uning obro‘sizlantirilishining asl sababi nimada?
3. Mustaqillik yillarida mahallaning huquqiy maqomini tiklash, mustahkamlash borasida qanday ishlar amalga oshirildi?

¹ «Xalq so‘zi» gazetasining 2003-yil 16-dekabr soni.

4. Yurtboshimizning mahallaga nisbatan «xalqimizga xos oʻzini oʻzi boshqarish tizimining noyob usuli» deya bergan taʼrifi qanday tarixiy maʼnoga ega?
5. Mahalla ahliga qoʻshila olmaydigan, uning quvonch-tashvishlariga befarq odam boshqa joyda oʻzi haqida yaxshi taassurot qoldirishi mumkinmi?
7. Hozirga qadar oʻz mahallamga oz boʻlsa-da obroʻ olib keldim yoki uning obodligiga oʻz ulushimni qoʻshdim, deya olasizmi?
8. Har bir mahallada boʻlgani singari siz yashayotgan joyda ham mahallaning barcha yumushiga hamisha tayyor bir kishi bor. Shu odamning yurish-turishi, tabiati toʻgʻrisida sinfdoshlaringizga gapirib bering.

NAZORAT ISHI

Topshiriq: «Oilam va mahallam – mo‘jaz Vatanim» mavzusida referat tayyorlang.

Uni yozishda quyidagi masalalar bo‘yicha mustaqil fikr yuritishga urining:

- «Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» kitobida shu masalalar yuzasidan Yurtboshimiz bildirgan fikr va mulohazalar (asarning 52–60-sahifalari);

- farzand tarbiyasida oila muhiti hal qiluvchi ahamiyatga ega ekani;

- oiladagi ma’naviy iqlim musaffoligi, sog‘lomligini ta’minlovchi omillar – o‘zaro hurmat, mehr-muruvvat, mehr-shafqat va boshqalar;

- oilada ona qiz bola uchun, ota esa o‘g‘il bola uchun ustoz, murabbiy ekani, ularning hurmatini joyiga qo‘yish esa farzandlarning burchi sanalishi;

- sho‘rolar davrida oila, mahalla masalalariga bo‘lgan e’tiborsizlik, uning salbiy oqibatlari;

- istiqlol tufayli qaddi rostlangan mahalla institutining bugungi faoliyati, uning huquqlari, vazifalari, mas’uliyati;

- mahalla – milliy qadriyatlarni, urf-odatlarni, yuksak ma’naviyatni avloddan avlodga sog‘-omon yetkazuvchi maskan sifatida;

- yoshlar axloqi, odobi, dunyoqarishi sog‘lom shakllanishida mahalla muhiti ko‘rsatadigan ta’sir;

- oila va mahallaning o‘zaro chambarchas aloqadorligi, ularning bir-birini to‘ldiruvchilik xususiyati;

- oila sha’ni, mahalla obro’sini el orasida yuksaltirish oila va mahallaning har bir a’zosi, vakilining sharaflı burchi ekani va boshqa masalalar.

TA'LIM VA TARBIYANING UYG'UNLIGI

Ma'rifatparvar bobomiz Mahmudxo'ja Behbudiy bundan qariyb yuz yil avval — 1914-yilda «Oyna» jurnali orqali «Muhtaram yoshlarga murojaat» e'lon qilib, unda, jumladan, bunday degandi: «Muhtaram birodarlar! Barchamizga oftob kabi ravshan va ayondurki, makotib (maktab — tahr.) — taraqqiyning boshlang'ichi, madaniyat va saodatning darvozasidir. Har bir millat eng avval, makotibi ibtidoiysini (eski maktabini — tahr.) zamoncha isloh etib ko'payturmaguncha taraqqiy yo'lig'a kirub madaniyatdan foydalanmas. Madaniyati hoziradan (zamonaviy madaniyatdan — tahr.) mahrum qolub, sanoye' va maorif salohi ila (san'at va ma'rifat quroli bilan — tahr.) qurollanmagan millat esa, dunyoda rohat va saodat yuzini ko'rolmas», — degan edi. Uning zamondoshi va izdoshi Abdulla Avloniy esa o'zining «Turkiy Guliston yoxud axloq» asarida:

Bu zamonda fil ila jang aylamak erlik emas,
Er o'shaldurkim tutar ilm-u hunarning yoqasin.
Beshlab, o'nlab so'm topishsa, ilm ila ag'yorlar,
Biz bo'lib hammol, olodurmiz tiyinlab choqasin.
Boshqalar san'at, tijorat-la taraqqiy aylasa,
Bizni el tortar ayog'din o'lgan otning toqasin —

deya kuyinib yozgan. (Bu satrlardagi «ag'yor» — yovlar, raqobat-chilar, «hammol» esa yuk tashuvchi mardikor, «toqa» — otning taqasi ma'nosini anglatadi.)

Aziz o'quvchi, yuqoridagi tarixiy misollarni keltirishdan ko'z-lagan maqsadimizni anglab turgan bo'lsangiz kerak. Balli, endi siz ham yaxshi bilasizki, u yoki bu mamlakatning hozirgi darajasi, kelajakdagi taqdiri o'sha yurtdagi maktablarning holiga, u yerda beriladigan ta'lim va tarbiyaning mazmuni hamda sifatiga chambarchas bog'liq. Chunki bugunning va ertaning egalari ayni shu ilm dargohlarida voyaga yetadi, inson bo'lib shakllanadi.

Yurtboshimiz ta'lim va tarbiyaning o'zaro mustahkam bog'liqligini, ularni bir-biridan ajratish aslo mumkin emasligini alohida ta'kidlaydi:

«Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi — bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasi»¹.

Xo'sh, nima uchun bu qarash va falsafa ko'proq Sharqqa xos ekaniga urg'u berilyapti? Gap shundaki, biz mansub bo'lgan Sharq xalqlari maktabga, umuman, ta'lim muassasasiga bolaga faqat ta'lim beruvchi, ilm-u hunar o'rgatuvchi maskan deb emas, balki inson shaxsini tarbiyalovchi, uni har tomonlama barkamol etib shakllantiruvchi qutlug' dargoh deb ham qaragan. Chunki aqlli, bilimli bo'lish insonning bir ziynati hisoblansa, mana shu bilim va aqlni ezgulik yo'lida ishlatish, eng muhimi — odob-axloqni, mehr-oqibatni, insoniylikni hayotiy e'tiqod deb bilish kishining ma'naviy ko'rki sanaladi.

Agar ko'pchilik G'arb mamlakatlarining ta'lim tizimiga razm solsak, ularda bolani muayyan bilimga, fan sohasiga oshno qilish, shu soha bo'yicha tobora chuqurlashish masalasiga ko'proq e'tibor qaratilishiga guvoh bo'lamiz. Ulardagi o'quvchilar o'z o'qituvchisiga ustoz, har jabhada ibrat namunasi, hurmat va ixlosga loyiq muallim sifatida emas, balki u yoki bu fanning mutaxassisi, o'sha fanlar bo'yicha bilim va ko'nikmalarni dars shaklida yetkazib berishi lozim bo'lgan kasb egasi sifatida munosabatda bo'lishadi. Darsini o'tib tugatgan o'qituvchi ham bolaning odob-axloqi, dunyoqarashi, ma'naviy-ruhiy ehtiyojlari bilan deyarli qiziqmaydi, bu narsalarga o'zini mas'ul, deb his qilmaydi.

Balki shu tufayli ham ayrim G'arb mamlakatlari texnik-texnologik jihatdan ancha ilgarilab ketgan, ulardagi hayot farovonligi yuqori bo'lsa-da, odamlar, ayniqsa, yoshlar o'rtasida axloq-odob bilan bog'liq juda ko'p muammolar kelib chiqmoqda. Otalar va bolalar o'rtasidagi jiddiy kelishmovchiliklar, o'zaro mehrsizlik, yoshlarning ichki-likbozlikka, kashandalikka, giyohvandlikka va turli tusdagi axloqsiz qiliqlarga ruju qo'yishi shular jumlasidandir.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 62-bet.

Televideniye va Internet tar-mog'idan, boshqa ommaviy axbo-rot vositalaridan bilamizki, hali u, hali bu mamlakatda o'quvchi yoki talaba o'z o'qituvchisi yoxud sinf-doshlarini shafqatsizlarcha otib tashlaydi, ko'cha-ko'yda turli og'ir jinoyatlarni hech bir seskanmay sodir etaveradi. Misol tariqasida butun dunyo ommaviy axborot vo-sitalarida e'lon qilingan quyidagi xabarni keltirish mumkin: «Brazi-liyaning Rio-de-Janeyro shahridagi maktablarning birida mudhish voqea ro'y berdi. Qurollangan kishi ta'lim dargohi zaliga kirib, to'plan-

ganlarga qarata o'q uzgan. O'sha paytda bu yerda 40 nafardan ziyod o'quvchi bor edi. Qo'poruvchilik natijasida ulardan 12 nafari qurbon bo'lgan, yana o'ttiz nafari yaralangan. Politsiya vakillarining aytishicha, qilgan qabihligidan so'ng jinoyatchi o'zini o'ldirgan. Keyinchalik shaxsi aniqlangan bu kimsa bir paytlar shu maktabda o'qigan ekan...»¹

Bu singari xunuk holatlarning zamirida yosh avlod ta'lim oladigan ilm dargohlarida tarbiya masalasiga, nav-qiron inson qalbida ezgu tuyg'ularni parvarishlash ishiga yetarli e'tibor berilmasligi singari jiddiy muammolar turibdi, deb xulosa qilish mumkin.

Bizda esa bu masala boshqacharoq tushuniladi, uning yechimiga o'zgacharoq yondashiladi. Ma'rifatparvar bobomiz Abdurauf Fitrat bu yondashuvni quyidagicha asoslaydi: «Avlodni tarbiyalash insoniyatning xizmatidir. Qachonki biz yaxshi axloq egasi bo'lgan farzandlarni tarbiyalasak, shundagina bo'yimizdagi bu xizmat majburiyati soqit bo'ladi. Kimki, badaxloq bolalarni tarbiya etsa, insoniyatga xizmat emas, balki dushmanlik qilgan bo'ladi. Jamiyat ularning farzandlaridan bezor bo'ladi. Xush va yaxshi axloqqa

¹ «Xalq so'zi» gazetasi, 2011-yil 9-aprel soni.

ega bo'lgan farzand imon sohibi bo'lgan ota-onadan bo'ladi, agarda ota-ona axloqsiz bo'lsalar, ularning tarbiyalari soyasida o'sgan farzand ham badaxloq bo'ladi»¹.

Xalqimiz tomonidan «Ustoz otangdek ulug'» degan hikmat bejiz aytilmagan. Chunki bolaning chinakam inson bo'lib tarbiyalanishida, ma'naviy qusurlarsiz shaxs bo'lib oyoqqa turishida o'qituvchi – murabbiylar xizmati otaning xizmatidan kam bo'lmaydi. O'qituvchilar

yoshlarga faqat bilim berish, ularning aqli to'liq, zehni o'tkir bo'lishi xususidagina emas, balki o'sib voyaga yetayotgan bolaning xulq-atvori insoniy qiyofa kasb etishi, uning qalbida mehroqibat, boshqalarga hurmat-e'tibor, o'zgalarning quvonch va dardlariga daxldorlik tuyg'ulari kamolga yetishi to'g'risida ham jon kuydiradi. Bu borada, avvalo, o'qituvchi-murabbiylarimizning o'zi boshqalarga ibrat bo'ladi, har bir so'zi, harakati bilan atrofida sog'lom ma'naviy muhit qaror topishiga urinadi.

Yurtboshimiz mustaqillikdan oldin – 1990-yilning 24-martida, respublikamizda Prezidentlik lavozimi ta'sis etilgan kuni so'zlagan tarixiy nutqida yosh avlodning ma'naviy tarbiyasi masalasiga alohida e'tibor qaratgan edi:

«Yana bir dolzarb vazifa – o'sib kelayotgan avlodga, uning ma'naviy tarbiyasiga nihoyatda katta javobgarlik hissi bilan yondashish masalasi. Axir, yoshlar xalq ma'naviyatining – ham mahsuli, ham kelajagi...

O'zimizning ma'naviy burchimizni oqlashni istasak, ularga otalarcha g'amxo'rlik qilishimiz kerak»².

O'zbekistonda, ko'plab sohalarda bo'lgani singari, ta'lim-tarbiya tizimida ham sobiq sho'ro davrida qaror topgan o'ta salbiy holatlarga mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab barham

¹ **Abdurauf Fitrat.** Oila. –T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 1999-yil, 25-bet.

² **Islom Karimov.** O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. –T.: «O'zbekiston» NMIU, 2011-yil, 160-bet.

berishga kirishildi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi hamda 2004–2009-yillarda Maktab ta’limini rivojlantirish umummilliy davlat dasturining hayotga muvaffaqiyatli joriy etilishi natijasida yurtimizda mutlaqo yangi mazmun-mohiyatdagi ta’lim-tarbiya tizimi vujudga keldi. Avvalgi darslarimizda ta’kidlaganimizdek, endi bolaning to’qqiz yillik umumiy ta’lim jarayonida ma’lum bo’ladigan iqtidoriga qarab uning ilm yoki hunar yo’lidan ketish

imkoniyati paydo bo’ldi. Mamlakatimizda qisqa muddat ichida minglab akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari qurilib, yoshlar va ularning murabbiylari ixtiyoriga berildi. Oliy o’quv yurtlari, boshqa ilm-fan dargohlari zamonaviy ta’lim berishning, ilmiy tadqiqot olib borishning eng ilg’or uskunolari va uslublari bilan ta’minlandi.

Bu borada amalga oshirilgan eng muhim yangilik, erishilgan eng katta muvaffaqiyat shunda bo’ldiki, O’zbekistonda ta’lim-tarbiyaning mazmun-mohiyati tubdan yangilandi. Bugungi o’quvchi-talabaning ongi, aql-u shuuri endi qotib qolgan sho’roviy aqidalar, sinfiy qarashlar bilan to’ldirilmaydi. U dunyoning eng ilg’or fikri bilan tanishish, uni tahlil etish va o’z qarashini erkin shakllantirish imkoniyatiga erishdi. Bu degani — yoshlarimiz tafakkuri ozod bo’ldi, uning ufqlari kengaydi, qarashlari chuqurlashdi, deganidir. Biz bu masalaga alohida e’tiboringizni tortayotganimiz bejiz emas, albatta. Chunki, Prezidentimiz bir necha bor ta’kidlaganidek:

«Fikr qaramligi, tafakkur qulligi har qanday iqtisodiy yoki siyosiy qaramlikdan ham ko’ra dahshatlidir»¹.

Darhaqiqat, dunyo ishlariga, yon-atrofda sodir bo’layotgan hodisalarga mustaqil va sergak qaray olmaydigan, buning uchun zarur bilim va tajribaga ega bo’lmagan, eng achinarlisi — har bir

¹ **Islom Karimov.** Yoshlarimiz — xalqimizning ishonchi va tayanchi. —T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2006-yil, 57-bet.

voqea-hodisaga o'z xalqi, mamlakati manfaatlaridan kelib chiqib yondashishdek muhim ko'nikmani egallamagan insonni yovuz niyatli kuchlar xohlagan tomonga boshlab ketishi mumkin. Undan yurtini, o'zini tanimaydigan, Vataniga xiyonat qiluvchi terrorchi-jinoyatchini yasash ham, el-u yurt boyligini talon-toroj qilib xorijsa pullovchi nafs bandasini tarbiyalash ham mumkin. Yoki ota-onasi, xalqi bergan non-tuzga oyoq bosuvchi ko'rnamaklar ham, millati, xalqining azaliy ma'naviyatiga, yuksak axloqiy qarashlariga mutlaqo yot bo'lgan, mazmun-mohiyatida bezbetlik, uyatsizlik, behayolik singari illatlar yashirin «ommaviy madaniyat»ga farosatsizlarcha taqlid qiluvchi takasaltanglar ham aynan fikri qaram, tafakkuri qullikka muhtalo bo'lgan yoshlardan yetishib chiqadi.

Aksincha, odam bolasi qachonki mustaqil, erkin va faol fikrlasa, uning qalbida yurtiga, ota-onasiga, oilasi va mahallasiga mehr-u muhabbat hislari to'liq bo'lsa, bu insonni osonlikcha yengib ham, ezgu yo'ldan ozdirib ham bo'lmaydi.

Bu ibratli holatga, teran aql-u tafakkur bilan yuksak ma'naviyatning bu mukammal uyg'unligiga faqat ta'lim va tarbiyaning uyg'un olib borilishi, inson takomilining har ikki jabhasiga birdek jiddiy e'tibor berilishi orqaligina erishish mumkin.

Savol va topshiriqlar:

1. Mahmudxo'ja Behbudiy va Abdulla Avloniyning darslikda keltirilgan fikrlari o'tgan asrning 10-yillarida qanchalik muhim edi?
2. Yurtboshimizning ta'lim va tarbiyani uyg'un olib borish lozimligi to'g'risidagi fikrlari qanday maqsadlarni ko'zlab aytilgan?
3. Xalqimizning «Aql boshqa, farosat boshqa» degan gapi qanday ma'noni anglatadi? Shunga o'xshash yana boshqa maqol, matal, hikmatli so'zlarni bilasizmi?
4. Odamlar o'rtasidagi o'zaro muomalani aks ettirishda G'arb va Sharq, jumladan, o'zbek kino ijodkorlari uslublari orasida qanday farqlar ko'rinadi?
5. Ta'lim va tarbiya olish odamning butun umri davomida to'xtamasligi kerak, degan gapni qanday tushunasiz?
6. «Aqli odam» bilan «dono odam» o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlarni izohlab bering.

MA'NAVIYATGA TAHDID – O'ZLIGIMIZGA TAHDID

Aziz o'quvchi, mustaqil O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot modeli to'g'risidagi darsimizdan bilib oldingizki, bizning yurtimizda shunchaki bozor munosabatlari ustuvor bo'lgan jamiyat emas, balki fuqarolarimizning ezgu manfaatlariga, insoniy hayot talablariga javob beradigan jamiyat barpo etilmoqda.

Boshqacha qilib aytganda, bu jamiyatda moddiy boylik ortidan quvish, qaysi yo'l bilan bo'lmasin nafs talablarini qondirish singari yovvoyi istaklarga emas, insonning ham moddiy, ham ma'naviy to'kisligini ta'minlashga asosiy e'tibor qaratiladi.

Odamning odob-axloqi, mehr-shafqati, vijdon va andishi, poklik va halolligi, hayo va ibosi bozorga solinadigan narsalar emas. Xalqimiz ne-ne og'ir kunlarda – urush va qatag'on davrlarida ham, ochlik va yo'qchilik zamonlarida ham bu yuksak ma'naviy tushunchalarni nafs istaklariga qurbon qilgan emas, odamiy qiyofasini yo'qotmagan.

O'zbekiston erkin va demokratik mamlakat sifatida bag'rini dunyoga keng ochar ekan, uning hududiga, fuqarolarining ong-u tafakkuriga jahondagi ko'plab ijobiy yangiliklar bilan birga, Yer yuzining u yoxud bu burchagida paydo bo'lib tarqalayotgan qator illatlar ham yopirilib kirishga muttasil harakat qilmoqda. Ana shunday illatlar sifatida odam savdosi, giyohvandlik, ichki-likbozlik singari inson zotini yemiruvchi jiddiy xavflarni sanash mumkin.

Tarix darslaridan bilasizki, miloddan avvalgi davrlarda dunyoni zir titratgan Rim imperiyasi hududida, Misr va yana boshqa qator o'lkalarda jang-u jadallar payti asir tushgan askarlar yoxud bosqinchilar tomonidan fath etilgan hududlarda yashovchi aholi qul

sifatida bozorlarga olib chiqilgan, ular xuddi hayvon singari sotilgan. Mana shunday qullar – gladiatorlar ishtirokida katta maydonlarda, minglab kishilar ko‘z o‘ngida shafqatsiz, qonli janglar tashkil etilgan. Odam bolalari xuddi xo‘roz yoki qo‘chqordek o‘zaro urushishga, bir-birini mahv etishga majbur qilingan, yig‘ilgan olomon mana shu tomoshalardan go‘yo zavq-shavq olgan. Yodingizda bo‘lsa, bu haqda shoir Usmon Nosirning mashhur «Nil va Rim» asarida ta’sirli manzaralar aks ettirilgan.

Albatta, insoniyatning madaniy yuksalishi bu sharmandali holatlarga allaqachon barham bergan, bundan keyin odamning qul qilib sotilishi aqlga sig‘maydigan jinoyat hisoblanishi hamma tomonidan tan olingandek ham edi.

Afsuski, bugungi kunda dunyoning turli burchaklarida shunday «ishbilarmon» to‘dalar, guruhlar, markazlar paydo bo‘lganki, ular o‘sha mash‘um savdoni boshqacharoq – «madaniylashgan» shakl-u shamoyilda qayta tashkil qilishga kirishgan.

Bu kirdikor egalarining qarmog‘i to‘riga esa ko‘proq hali yaxshiyomonning, do‘st-u dushmanning farqiga bormaydigan yoshlar, hatto, sizning tengdoshlaringiz bo‘lgan o‘spirinlar ilinib qolmoqda. Dunyoning u yoki bu mamlakatida ozgina mehnat qilib mo‘may daromad topish, bu daromad evaziga esa maza qilib hayot kechirish mumkinligi to‘g‘risidagi cho‘pchaklarni turli maqomda takrorlaydigan bunday guruhlar bizning yurtimizga ham suqilib kirishga tun-u kun harakat qilyapti. Eng xatarlisi – shunday kimsalar bilan osh-qatiq bo‘lishga rozi bo‘layotgan, ularning jinoyatkorona rejalarini amalga oshirishiga yordam berayotganlar ham, oz bo‘lsa-da, topilib turibdi. Bu kimsalar hali mahallasidan, qishlog‘idan boshqa joyni ko‘rmagan, hayot tajribasi yo‘q, g‘o‘r yoshlarni turli va‘dalar bilan aldab, xorijga olib chiqib ketish, o‘sha yoqlarda boshqa bir tuban guruhlarga sotib yuborishdek yovuz jinoyatni amalga oshirmoqda.

Ular, masalan, o‘g‘il bolalarga «falon davlatda qurilish yoki savdo sohasida ish bor, joningni qiynamay oyiga falon dollardan daromad topasan», qiz bolalarga bo‘lsa, «falon mamlakatda mehmonxona xodimlariga, restoranlarida ofitsiantlarga talab katta,

maoshdan tashqari kunlik topgan choychaqangning o'zi uyga bir qop pul bilan qaytishingni kafolatlaydi» qabilidagi aldovlarni aytib, ularni o'zlariga ipsiz bog'lab olishga urinishadi. Bir amallab yoshlar ishonchiga kirgan bu firibgarlar ularning pasportini go'yo «samolyot yoxud poyezdga chipta olish, boradigan mamlakatida mehmonxona rasmiylashtirish uchun» olib qo'yishadi-da, bo'lg'usi qurbonlarini xorijga olib chiqib olishgach, pasportsiz endi hech qayoqqa bora olmasligini bilib, hujjatni qaytib bermaydi. Bunday aldovga uchgan aksariyat yoshlar esa o'sha jannat va'da qilingan xorijda — hech kimni tanimaydigan, yordam so'rab boradigan manzilni bilmaydigan notanish yurtda nopok kimsalarga sotib yuboriladi. Natijada, qaysi mamlakatdan ekanini tasdiqlaydigan hujjati — pasporti qo'lida bo'lmagan yigitlar huquqsiz quldek turli qurilishlarda tun-u kun ishlatilib, o'lib qolmasligi uchungina kundalik osh-ovqat bilan ta'minlanadida, yillar davomida qilgan mehnati uchun sariq chaqa ham ololmasdan, agar boshqa biror kori hol yuz bermasa, zo'rg'a uyiga qaytib keladi. Qizlar esa xorijdagi turli tungi klublar ixtiyoriga sotilib, u yerlarda pul, boylik quturtirgan jirkanch kimsalarning iflos panjasiga tushadi.

Holbuki, o'sha yoshlar dunyoning biror joyida tekinga bir burda non berilmasligini, xalq iborasi bilan aytganda, bepul o'lja faqat sichqon tutadigan taxtakachdagina bo'lishini, eng muhimi — inson hech qayerda o'z yurtidagidek emin-erkin ishlay va yashay olmasligini anglab yetishlari lozim.

Ular yana bir narsani bilib qo'yishlari kerakki, hozirgi kunda dunyoda har yili o'rtacha 4,5 million odam qullikning turli ko'rinishlariga mahkum etilmoqda. Jahon miqyosida tarqalgan odam savdosidan tushadigan daromad miqdori esa 12–15 milliard dollarni tashkil etyapti.

Shukrki, bizning yurtimizda ishlayman, halol pul topib hayotimni izga solaman degan, qo'lidan ish keladigan har bir insonga, uquvli mutaxassisa, albatta, ish topiladi. Hamma gap odamning biror kasb-hunarni astoydil egallab, o'sha sohaning ustasiga aylanishida, sabr-bardosh bilan halol va fidokorona mehnat qilishga

bo'yni yor berishida qolgan. Bunday mutaxassis korxona va muassasalar tomonidan albatta ishga taklif etiladi, mehnatiga yarasha ham moddiy, ham ma'naviy rag'batlantiriladi.

Odam savdosidek og'ir jinoyatning oldini olish, yurtimiz fuqarolari, birinchi navbatda, yoshlarimiz hayoti va taqdirini bu xurujlardan asrash borasida O'zbekistonda ko'plab tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, 2008-yilning 8-iyulida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining mazkur masalaga bag'ishlangan qarori, 2008-yil 17-aprelda «Odam savdosiga qarshi kurash to'g'risida»gi qonun qabul qilindi.

Bugungi kunda mamlakatimiz huquqni muhofaza qiluvchi organlari, ta'lim-tarbiya muassasalari, ko'plab jamoat tashkilotlari kuchlarini o'zaro birlashtirib, bu o'ta xavfli xurujga qarshi samarali kurash olib bormoqda.

Hayotimiz ko'rkiga soya solayotgan illatlarning yana biri — bu ichkilikbozlik va giyohvandlik sanaladi. Afsuski, hozirgi davrda, hatto o'smir yoshlar, ayollar o'rtasida ham ichkilikbozlikka, kashandalikka, hatto, giyohvandlikka ruju qo'yish hollari uchramoqda.

Albatta, inson onadan ichuvchi yoki kashanda bo'lib tug'ilmaydi. Bu xunuk odatlarni keltirib chiqaradigan bir qator sabablar mavjud.

Jumladan, tug'ilgan kunlarni nishonlash, chaqaloq dunyoga kelishi munosabati bilan o'tkaziladigan turli tadbirlar, mahallako'y, oshna-og'aynilar o'rtasida uyushtiriladigan gap-gashtaklar, bitiruv kechalari, nikoh to'ylari va boshqa marosimlarda spirtli ichimliklarning oshkora tanovul etilishi ham ichkilikbozlikning tomir otib ketishiga sabab bo'lmoqda.

To'y tantanalari, xursandchilik marosimlarida shu shodiyona egalari sha'niga maqtoqlar aytilib, qadah ko'tariladi, shisha ichida «beozorgina» turgan og'uni ichish ko'pchilikka taklif etiladi. Bu holni tantanada ishtirok etayotgan bolalar, o'spirinlar ko'rib-kuza-tib turadilar. Kattalarning bunday qiliqlarini ko'rgan yoshlarda

asta-sekin ichimliklardan tatib ko'rish ishtiyoqi uyg'onadi. Shunday qilib, go'yo xursandchilikka qo'shilgan yosh inson ichishni o'rgana boradi.

Yoshlar o'rtasida ichkilikbozlik, giyohvandlik kabi tuzalishi qiyin bo'lgan illatlarning tarqalishiga ota-onalarning o'z yumushlari bilan o'ta band bo'lib, bolalarini nazoratsiz qoldirishi, oilaviy nizolar, ta'lim muassasalaridagi tarbiyachilarning o'z vazifalariga sovuqqonlik bilan qarashi, ayrim yoshlarning keragidan ortiq ta'minlanib, erkalatib yuborilgani va boshqa omillar sabab bo'lyapti.

Ma'lumki, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish, turli narkotik moddalarga o'rganib qolish mamlakat fuqarolarining sog'lig'i, mehnat unumdorligi, ishlab chiqarish rivoji, aqliy va jismoniy kamolotiga o'ta salbiy ta'sir etadi. Bu ayanchli holat bugungi kunda ayrim G'arb mamlakatlari uchun o'ta dolzarb, hayot-mamot masalasiga aylanib ulgurdi.

Chunki spirtli ichimliklar, narkotik moddalar quliga aylanib qolgan inson na oilasi uchun, na jamiyat uchun foyda keltiradi, balki ularga o'zi bilib-bilmasdan katta talafotlar yetkazadi.

Kaykovus, Yusuf Xos Hojib, Beruniy, Ibn Sino, Alisher Navoiy, Bobur Mirzo kabi donishmandlar ham ichkilikbozlikning zararli oqibatlarini ko'rsatib, odamlarni undan saqlanishga da'vat etganlar.

Alisher Navoiy ichuvchi kishi haqida: «Yomon itdek odamlarga o'z-o'zidan hamla qiladi. Uni shunchaki yomon it emas, qopadigan it desa ham bo'ladi. Ichishlik ham dard o'ti, ham suvidir: yo'q, u do'zax o'ti ham to'fon suvidir... Bu o'tda to'rt unsurgina yonib, yo'q bo'lib ketmaydi, aql-u his, din-u islom ham yo'qoladi»,—deganlar.

Ichkilik odamni subutsiz, beburd, yolg'onchi, razil kimsaga, hatto, qotilga aylantirib qo'yishi juda ko'p bora kuzatilgan. U kishi miyasiga qattiq ta'sir etib, jigarni, asabni ishdan chiqaradi, yurak faoliyatini zaiflashtiradi. Ichkilikka berilgan kishining hayoti aksariyat hollarda fojia bilan tugaydi.

Bunday odam or-nomus, urf-odat, insof-diyonat va boshqa insoniy munosabatlar me'yorini unutadi, rahm-shafqat degan tushunchalardan uzoqlashib ketadi, farosatsiz va didsiz bir maxluqqa aylanib qoladi.

Buyuk shoir va shoh Bobur Mirzo ichkilikning inson ruhiyatida, kasb-u korida, dunyoqarashida qanchalar katta tanazzul hosil qilishini teran anglagan va o'zi hukmronlik qilgan o'lkalarni bu balo changalidan xalos qilish niyatida maxsus farmon qabul qilgan. Ushbu hujjatda «hech bir kishi ichkilik ichishga urinmasin, ichkilik yasamasin, sotmasin va olmasin, o'zida saqlamasin, eltmasin va keltirmasin: «Ichkilikdan qochinglar, shoyadki, najot topsanglar» (hadisi sharif)» deya qat'iy belgilagan edi.

Kuzatishlar shundan dalolat beradiki, 1000 nafar aqli zaif boladan 500 nafarining onasi, 70 nafarining esa otasi ham, onasi ham spirtli ichimlik iste'mol qilar ekan. Fransuz vrachi Demma 28 yil davomida eri ham, xotini ham ichkilikka berilgan o'nta oilani kuzatgan. Bu oilalarda tug'ilgan 57 bolaning 25 nafari yoshiga yetmay o'lgan, 5 nafarida tutqanoq kasali bo'lgan, 5 nafarining bosh miyasida suv yig'ilgan, 12 nafarining aqli zaif, faqat 10 bolagina sog'lom tug'ilgan. Tutqanoq kasali bilan og'ri-gan har 100 boladan 60 nafarining ota-onasi ashaddiy aroqxo'r bo'lgan.

Ichkilik turli jinoyatlarning onasidir. Dalillarga murojaat qilinsa, 70 foizga yaqin qotillik, 80–90 foiz bezorilik asosan mastlikda ro'y beradi. Agar fuqarolar tomonidan spirtli ichimliklarni iste'mol qilish 35 foizga kamaytirilsa, qotillik kamida 40 foizga, bezorilik 25 foizga kamayishi aniqlangan. 100 gramm aroq ichish kishi jismidagi faol ishlayotgan 7500 to'qimani yo'q qiladi. 75 gramm aroq iste'mol qilingandan so'ng mushaklarning kuchi 20 dan 40 foizgacha kamayadi. Bu esa o'z-o'zidan mehnat

unumdorligining pasayishiga, jamiyat ma'naviyatining kuchsizlanishiga olib keladi¹.

25 foizga yaqin aroqxo'rlar mastlik paytida o'zini o'zi o'ldirishni o'ylaydi. 100 gramm spirtli ichimlik sportchini ikki haftaga safdan chiqaradi. Spirtli ichimliklar ichish, chekish, ayniqsa, ayollar va yosh bolalarga kuchli va tez ta'sir etadi. Ayol kishi bir-ikki yil mobaynidayoq alkogolga o'rganib qoladi. 13–14 yoshli o'g'il yoki qiz bolaga beriladigan bir qadah kuchsiz vino katta yoshli odamning bir shisha aroq ichgani kabi yomon ta'sir etadi.

Bugungi O'zbekistonda spirtli ichimliklarni ishlab chiqarish, xorijdan olib kelish, sotish va iste'mol qilish masalalari jiddiy nazoratga olingan bo'lib, alkogolli ichimliklarni targ'ib-tashviq – ommaviy reklama qilishga qonunan chek qo'yilgan.

Har qanday jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ma'naviy taraqqiyotiga zarba beruvchi illatlardan yana biri giyohvandlik hisoblanadi. Giyohvandlik ham ichkilikbozlik singari inson salomatligining ashaddiy kushandasidir.

¹ Bir qultum fojiasi. –T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1986-yil.

*Giyohvand deganlari — nasha, qoradori, ko'knori, geroi
va shu kabi narkotiklarni iste'mol qilishga odatlangan odam.
Bunday odamlarni o'z ismi bilan emas, balki bangi, nashavand,
ko'knori deb atashadi.*

Dastlab taniqli sayyoh Xristofor Kolumb Markaziy Amerikadan Yevropaga bir notanish o'simlikning bargini keltirgan edi. So'ng uning shifobaxsh moddasi va tutuni turli kasalliklarga dori deb, quritilgan bargni naycha qilib odamlarga chekishni o'rgatdilar. Albatta, u paytda beozor ko'ringan bu bargning yaqin kelajakda insoniyat uchun qanchalar xavfli baloga aylanishini hech kim xayoliga ham keltirmagan edi. Bu o'simlik Yevropada birinchi bo'lib shved tabiatshunosi Karl Linney tomonidan xonakilashtiriladi va Jan Niko degan kishi «sharafi»ga undan olinadigan moddaga «nikotin» deb nom beriladi.

Olimlarning isbotlashicha, nikotin tutuni tarkibida nikotin, oltingugurt, ammiak, azot, is gazi, turli efir moylari, sianid kislotasi, chumoli kislotasi, sirka va valeriana kislotalari, shuningdek, inson organizmi uchun o'ta zararli bo'lgan boshqa har xil moddalar mavjud. Bunday giyohlar asosan uchga bo'linadi: ko'knor giyohi, nasha giyohi, tamaki giyohi.

Ko'knor tarkibida o'tkir ta'sir etuvchi narkotik modda bo'lib, uning tanasidan maxsus asboblarni vositasida shilimshiq, yelimsimon modda sidirib olinadi. Bu modda «qoradori» deb atalib, undan iste'mol qilgan kishi jismoniy va aqliy tomondan zaif, oddiy narsalardan vasvosga tushib qoladigan, turli jinoyatlar sodir etishdan qaytmaydigan, hatto bir umr farzand ko'rmaydigan ham bo'lib qoladi. «Qoradori»ni surunkali iste'mol qiluvchilarni xalqimiz «ko'knori» deb ataydi.

Nasha giyohini iste'mol qiluvchilar esa «bangilar» deb ataladi. Bangilik insonni odamiylik xususiyatlaridan mahrum etadi. Bunday dardga muhtalo bo'lganlar odam o'ldirish, o'g'rilik, qaroqchilik qilishdan ham toymaydi. Nasha giyohi ba'zi joylarda yashirin holda ekilib, o'stiriladi. Bugungi kunda mamlakatimizda ko'knori hamda nasha ekuvchi va ko'paytiruvchilarga qarshi keskin kurash olib borilmoqda, ular qonuniy javobgarlikka tortiladi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan «Giyohvandlik

vositalari va psixotrop moddalar to'g'risida»gi qonunning qabul qilinishi ham giyohvandlikning oldini olishda muhim huquqiy asos bo'ldi.

Tamaki o'simligi jahon miqyosida maxsus ekilib ko'paytiriladi. Tamaki giyohidan turli xildagi sigaretlar, tanasidan moxorkalar, shuningdek, nos ham tayyorlanadi. Tamaki giyohidan tayyorlangan moddalarni chekish inson salomatligi uchun o'ta zararlidir.

Kashandalar va noskashlarning aksariyati o'pka raki, asab, yurak, bo'g'ma kasalliklari bilan og'riydi.

Sigaret chekish natijasida uning tarkibidagi nikotin moddasi inson a'zolariga qo'zg'atuvchi ta'sir ko'rsatib, qon bosimini oshiradi, mayda tomirlarni yanada toraytiradi, nafasni tezlashtirib, ovqat hazm qilish tizimining shirasini ko'paytiradi. Chekish jarayonida nikotin va tamaki tutuni tarkibidagi boshqa moddalar inson a'zolarini zaharlaydi. Chekuvchilarning hadeb yo'taladigan bo'lib qolishi ana shundandir. Kashandalik og'iz bo'shlig'i, tomoq, nafas yo'llarida o'smalar paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin. Chekuvchi odam kasal bo'lganida uning sog'ayishi ham og'ir kechadi.

Chekish miya quvvatining pasayishiga, xotiraning sustlashuviga olib keladi. Eng yomoni — sigaretning jamoat joylarida, oila muhitida chekilishidir. Bunda sigaret tutunidan faqat chekuvchining o'zi emas, balki uning atrofidagi odamlar, aksariyat ayollar va bolalar ham zaharlanadi. Dunyoning ko'pgina mamlakatlarida ishxonalarda, transportda, jamoat joylarida, umumiy ovqatlanish shoxobchalarida chekish qat'iyan man etilgan.

Giyohvand moddalarning qaysi turini iste'mol qilishdan qat'i nazar, hammasi ham naslga yomon ta'sir etadi, giyohvand ayol yoki erkakning farzandlari nogiron, mayib-majruh, aqli zaif, jismonan rivojlanmaydigan bo'lib tug'iladi.

Giyohvand moddalarga o'rganib qolgan kishi organizmi uni vaqtida qabul qilmasa turolmaydi, bunday (nasha, ko'knor, qoradori, morfiy, kokain, heroin, kofein va boshqa) moddalarga

kuchli ehtiyoj sezaveradi. Bunday kishida bosh og‘rig‘i, yurak bezovtaligi, oyoq-qo‘llarining qaltirashi, tirishib-tortishishi, ter bosishi, lohaslik kabi holatlar paydo bo‘ladi. Giyohvand moddalarni surunkali iste‘mol qilib yuruvchi, usiz yashay olmaydigan bunday kishilar atrof-muhit uchun ham, oila va jamiyat uchun ham xavflidir. Shu bois mamlakatimiz hududida giyohvandlik tomir otishining oldini olish va unga qarshi kurashish har bir fuqaroning vatanparvarlik burchi sanaladi. Chunki ba‘zi oilalarda farzand tug‘ilishi quvonch emas, aksincha, og‘ir va surunkali tashvish keltiradi. Bu — ichuvchi va nashavand ota-onalardan aqlan va jismonan go‘yat zaif, kasalmand farzandlarning dunyoga kelishidir. Aslida mutlaqo begunoh bunday bolalar ota-ona uchun ham, jamiyat uchun ham katta muammo hisoblanadi.

Mazkur masalaning yana bir xatarli jihati bor.

Giyohvand moddalarning noqonuniy savdosi bilan shug‘ullanadigan jinoiy guruhlar topayotgan katta miqdordagi nopok pullar xalqaro terroristik markazlarni qo‘llab-quvvatlash, jangari to‘dalarni qurollantirishdek jirkanch ishlarga sarflanmoqda.

O‘zbekiston Prezidenti eng nufuzli xalqaro minbarlarda so‘zlagan nutqlarida mazkur xavflardan dunyo ahlini jiddiy ogohlantirish barobarida, jahon hamjamiyatini, xalqaro tashkilotlarni bu illatlarga birgalikda qarshi kurashishga da‘vat etmoqda. Yurtboshimizning 1997-yilda yaratilgan, ayni muammolar va ularning oqilona yechish yo‘llarini ko‘rsatib bergan «O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari» nomli asari jahon miqyosida alohida e‘tirof etildi.

Oila muhitida ham ichkilikbozlikmi, giyohvandlikmi — qaysi biri mavjud ekan, u yerda sog‘lom fikrli farzand kamoli, oilaviy baxtiyorlik, hamjihatlik, o‘zaro hurmat-izzat haqida gap bo‘lishi mumkin emas.

Inson ma‘naviyatini, demakki, o‘zligini yemiruvchi bu illatlar domiga tushib qolgan kimsalardan hamma o‘zini olib qochadi,

ularning qismati yolgʻizlik va umidsizlikka mahkum boʻladi. Alisher Navoiy bobomiz bunday kishilar nafaqat oʻzlariga, balki el-ulusga ham cheksiz baxtsizliklar olib kelishini bunday ifodalaydi:

El qochsa birovdin, el yamoni bil oni,
Ahvolidan idbor¹ nishoni bil oni,
Feʼl ichra ulus baloyi joni bil oni,
Olam elining yamon yamoni bil oni.

Savol va topshiriqlar:

1. Oʻzbekistonda barpo etilayotgan jamiyatning ustuvor qadriyatlari nimalardan iborat?
2. «Odam savdosi» insoniyat boshiga qanday falokatlarni olib kelishi mumkin?
3. «Odam savdosi» bilan shugʻullanuvchi kimsalar domiga tushib qolmaslik uchun yoshlarda qanday tushunchalar, bilimlar boʻlishi kerak?
4. Giyohvandlikning paydo boʻlishi, uning turlari, jamiyatga, inson organizmiga, nasliga salbiy taʼsiri haqida nimalarni bilib oldingiz?
5. Sizningcha, ichkilikbozlik, giyohvandlik va kashandalikka qarshi qanday kurashish mumkin?
6. Bu ofatlar olib kelgan fojialar toʻgʻrisida hikoya qiluvchi badiiy yoxud ilmiy kitoblardan misollar keltiring.
7. Giyohvand moddalarning noqonuniy yetishtirilishi, tayyorlanishi va tashilishi xalqaro miqyosda qanday muammolarni keltirib chiqarayotgani toʻgʻrisida eshitganmisiz?
8. Turli manbalardan donishmandlarning ichkilikbozlik, giyohvandlik, kashandalikning zarari haqidagi qimmatli fikrlarini toʻplang va sinfdoshlaringiz bilan ularning muhokamasini uyush-tiring.

¹ **Idbor** — baxtsizlik, tushkunlik.

IV *bob*

ENG BUYUK JASORAT

MA'NAViy VA MODDIY HAYOT UYG'UNLIGI

Kishilar orasida shunday bir gap yuradiki, harqalay, siz ham uni eshitgan bo'lsangiz kerak: «Kimdir ovqat yeyish uchun yashaydi, kimdir yashash uchun ovqat yeydi». Yuzaki qaraganda sodda, mazmuni sayozdek tuyuladigan bu gapning zahirida katta va chuqur ma'no yashiringan. Darhaqiqat, hayotda shunday odamlar borki, ularning butun fikri-zikri moddiy boylik orttirish, uning ortidan quvish, mana shu boylik bilan maqtanish, bir so'z bilan aytganda, nafs talablarini qondirishga qaratilgan bo'ladi. Taniqli adibimiz O'tkir Hoshimov ta'kidlaganidek, bunday kishilar, masalan, hayvonot bog'ida ming bir rang-u jiloga ega patlarini yoygan tovsuga qarab, uning maftunkor go'zalligiga e'tibor bermaydi-da: «Shu jonivorning ham go'shtini yesa bo'larmikan?» — degan savolni beradi...

Boshqa bir kishi esa, dunyoning ne'matlariga — u oziq-ovqat yoki kiyim-bosh bo'ladimi, uy-joy yoxud ot-ulov, mashina bo'ladimi — ularga hayot kechirishning bir vositasi, omili sifatida qaraydi. Ya'ni, moddiy dunyo bunday kishilar hayotining ajralmas bir qismi hisoblansa-da, ular o'z hayotining asosiy maqsad-muddaosi etib aslo moddiy boylikni belgilamaydi.

Ular yuksak ma'naviy xislatlarga, avvalo, o'zi ega bo'ladi. Imkoniyat topildi deguncha bu tushuncha va qadriyatlarni turmushga joriy etishga urinadi. Bir so'z bilan aytganda, ularning qalbi odamzotni ozod va baxtli qilish bilan bog'liq euzu niyatlarga to'liq bo'ladi.

Bu gaplar, hurmatli o'quvchi, aslo havoyi, kitobiy gaplar bo'lmasdan, chinakam insoniy hayotning muhim va mas'uliyatli talablaridir.

Insoniyat hayotining asosida nima birlamchi mavqega ega: modda (materiya) — moddiy dunyoni yoki ong va ruhiy dunyoni degan muammo, odamzot paydo bo'libdiki, qizg'in bahs-muno-

zaralarga sabab bo'ladi. Ularning qay birini birlamchi deganiga qarab, olim-faylasuflar ikki katta guruhni tashkil qilgan: materialistlar va idealistlar.

Materializm (lotincha «materialis» – moddiy) – tabiat, jamiyat va odamning mavjudligi, yashash va rivojlanishini tushuntirishda modda (materiya) va uning xossalarini ustuvor deb bilishga asoslangan falsafiy qarashlar majmuasi. Materializm materiya birlamchi, ong ikkilamchi, ya'ni uning in'ikosi, mahsuli deb tushuntiradi.

Sho'ro davri fani va siyosatida bu nuqtayi nazar mutlaq haqiqat darajasiga ko'tarilishi natijasida kishilar ongi, tafakkuri va ma'naviy omillarning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyati kamsitildi.

Idealizm (yunoncha «idea» – tasavvur, tushuncha) – olam va odamning yaralishi, tabiat va jamiyatning mohiyati hamda rivojida ruhiy, moddiy bo'lmagan omillarni ustuvor deb bildirgan falsafiy qarashlar majmuasi. Idealizm tarixi buyuk yunon faylasufi Aflotun ta'limotidan boshlanadi.

XIX asrda shakllangan marksistik falsafada materiyaning onnga, tabiatning ruhga ta'siri mutlaqlashtirildi va idealizm bilan materializm bir-biriga butunlay qarama-qarshi qo'yildi. Bu dunyoqarashlar o'rtasidagi munosabat siyosiyashtirilib, materializm ilg'or, taraqqiyparvar kuchlarning mafkurasi deb ko'kka ko'tarildi, idealizm esa qoloq, reaksiyon kuchlarning mafkurasi sifatida yerga urildi. Holbuki, har ikki qarash ham insoniyatning moddiy va ma'naviy kamolotida birdek muhim ahamiyat kasb etganiga tarixdan ko'plab misollar keltirish mumkin.

Prezidentimiz ma'naviy va moddiy hayotning o'zaro chambarchas bog'liq jihatlari izohlar ekan, quyidagi muhim mulohazalarni bildiradi:

«Bu ko'hna dunyo, biz yashayotgan hayot yagona, yaxlit bir voqelikdir. Shunday ekan, moddiy ehtiyojlarni insonning ruhiy olamiga qarama-qarshi qo'yish, ularning birini ustun deb bilgan holda, tiriklikning asosiy maqsadi sifatida qabul qilish qandaydir biryoqlama qarash ifodasi, deb aytsak, xato bo'lmaydi»¹.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 66–67-betlar.

Albatta, odamlarning turmush sharoiti o'zgarishi bilan ularning moddiy olam haqidagi tasavvurlari, nuqtayi nazari, tushunchalari, odob va axloq normalari, hatto tafakkur tarzi ham o'zgarishi mumkin. Ma'naviy sog'lom jamiyatda bunday o'zgarish kishilarning umumiy manfaatlari asosida, turmushni yanada go'zallashtirish va qulaylashtirish maqsadida ro'y beradi. Boshqacha aytganda, insonning yaxshi turmush kechirishi ham moddiy, ham ma'naviy ta'minotning bekam-u ko'st bo'lishi, hayotning bu ikki manbasiga e'tibor teng qaratilishi bilan chambarchas bog'liq.

Guvohi bo'layotganingizdek, mustaqillik yillarida mamlakatimizni ham iqtisodiy, ham madaniy-ma'rifiy jihatdan birdek qudratli davlatga aylantirish yo'lida ulkan sa'y-harakatlar amalga oshirilmoqda. Iqtisodiy imkoniyatlarimizning ortishi xalqimizning to'q va farovon hayot kechirishi, maishiy va madaniy turmush darajasining yuksalishi garovi bo'lyapti. Nafaqat shaharlarimiz, balki qishloqlarimiz, olis aholi punktlarida ham bir-biridan muhtasham maktab va kollejlari, madaniyat dargohlari, shifoxonalar, aholiga maishiy xizmat ko'rsatish va savdo shoxobchalari qad rostlayotgani, tep-tekis asfalt yo'llar, shinam uy-joylar, bog' va xiyobonlar bunyod etilayotgani mana shu yuksalishning amaldagi tasdig'idir. Ota-onalar oila xarajatlaridan orttirib, farzandlarining ilg'or fan yutuqlarini, zarur kasb-hunarlarini egallashi, milliy va jahon madaniyatining noyob namunalaridan bahramand bo'lishi uchun mablag' sarflashni ham o'zining tarbiyachilik vazifasi, deb anglamoqdalar. Buning natijasida yoshlarimiz faqat ustining but, qornining to'q bo'lishi to'g'risidagina emas, balki ma'naviy-ma'rifiy ehtiyojlarini ham vaqtida qondirish lozimligi borasida jiddiy o'ylamoqda, izlanmoqda.

Barcha qulayliklar muhayyo qilingan ma'rifat dargohlarida voyaga yetayotgan O'zbekiston farzandlari xoh ilm-fan yo'nalishida, xoh sport yoki madaniyat sohasida o'tkazilayotgan eng nufuzli xalqaro bellashuvlarda tobora ko'proq sovrinli o'rnlarni zabt etayotgani ham yurtimizda moddiy va ma'naviy hayot sohalarini uzviy rivojlantirishga qaratilayotgan e'tiborning mahsulidir.

Siz har kuni ko'rib-bilib turgan bu masalalarga yana diqqatingizni tortayotganimiz bekorga emas. Gap shundaki, sobiq sho'ro davlati tarqalib ketganidan so'ng paydo bo'lgan ko'plab mamlakatlarda, qolaversa, dunyoning ba'zi boshqa davlatlarida ham bu masalalarga yetarlicha e'tibor berilmasligi natijasida ko'pdan ko'p fojiali hodisalar, jamiyat hayotiga raxna soluvchi xunuk ishlar muntazam sodir bo'lyapti. Ayrim G'arb mamlakatlarida, hatto yon-atrofimizdagi ba'zi musulmon davlatlarida ham faqat siyosiy va iqtisodiy muammolarga ustuvor masala sifatida qaralib, yoshlar tarbiyasining zamon oqimiga tashlab qo'yilgani juda ko'plab noxush holatlarni keltirib chiqarmoqda. Yoshlar o'rtasida millatchilik, irqchilik, diniy aqidaparastlik, axloqiy buzuvchilik, giyohvandlik singari xavfli illatlar tomir otib ketdi. Natijada ayrim yurtlardan olinayotgan kundalik xabarlarda davlat yoki fuqarolar mol-mulkini talash, mashina o'g'riligi, banklarni o'marish jarayonida ko'plab odamlarning, hatto shu hodisaga beixtiyor guvoh bo'lib qolgan kishilarning ham o'ldirib ketilayotgani, bunda na bolalarga va na keksalarga shafqat qilinayotgani aytilmoqda.

Yoki o'zini demokratiyaning targ'ibotchisi, inson huquq va erkinliklarini ta'minlab qo'ygan ilg'or va boy jamiyat deb biladigan ayrim mamlakatlarda nafaqat xorij fuqarolari, balki shu davlat fuqarolari ham bor-yo'g'i tanasining rangi, tili yoki dini boshqa bo'lgani tufayligina

kamsitilmoqda, hatto vahshiylarcha kaltaklanmoqda. Bu esa moddiy jihatdan ta'minlanishning o'zigina jamiyat barqarorligiga kafolat bo'la olmasligini yaqqol ko'rsatadi.

O'tgan avlodlarning ma'naviy-ruhiy qadriyatlariga bepisandlik, «ommaviy madaniyat» niqobi ostidagi madaniyatsizlik, insoniy odob-axloqning har qanday me'yor va chegaralarini seskanmasdan toptash o'sha yerlik ayrim yoshlarning kundalik turmush tarziga aylanib bormoqda.

Yurtboshimiz ayni illatlar bizning hayotimizga ham kirib kela boshlagan davrlar — o'tgan asrning 90-yillari boshidayoq butun jamiyatni ularga qarshi kurashishga da'vat etgan edi:

«Gap shu haqda borar ekan, «ommaviy madaniyat» muammolariga ham alohida e'tibor berishimiz lozim. Ayrim kishilarda yallo qilib yashash, zo'ravonlik, harom-xarishlik ruhi hukmronidir. Ba'zan odobsizlik, behayolik, ko'ngilni aynitar darajadagi namoyishlardan odamlarning fig'oni oshmoqda. Ular asriy an'analarimiz, diyonat, vijdon, odob borasidagi xalq udumlari oyoqosti qilinayotganini aytib, bizni muhofaza eting, demoqdalar.

Ajoyib madaniy an'analar sohibi bo'lgan xalqimizni ma'naviy aynish va qo'pol pastkashlikdan himoya qilish uchun qonun chiqarib bo'lsa ham qat'iy choralar ko'rish kerak»¹.

Afsuski, bugungi kunda ommaviy axborot vositalari — xalqaro Internet tarmog'i, xorijiy telekanallar, turli elektron manbalar orqali bu tizginsiz turmush tarzi bizning hayotimizga tobora kuchliroq xavf solmoqda. Ayniqsa, hali oq-qoraning farqiga yaxshi bormaydigan ayrim yoshlarimiz bu hujumlarning qurboniga aylanib qolishi xavfi bor. Shunday ekan, sizning dunyoda yuz berayotgan voqea-hodisalarga o'tkinchi, bizga aloqasiz narsa sifatida shunchaki qaramasdan, balki ularning kelib chiqish sabablari, tub ildizlariga nazar solib xulosa chiqarishingiz nihoyatda muhimdir. Bu masalaga doimiy e'tibor bilan qarayotgan O'zbekiston Prezidenti ta'kidlaganidek:

¹ **Islom Karimov.** O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. —T.: «O'zbekiston» NMIU, 2011-yil, 160-bet.

«Faqatgina chinakam ma’rifatli odam inson qadrini, millat qadriyatlarini, bir so‘z bilan aytganda, o‘zligini anglashi, erkin va ozod jamiyatda yashashi, mustaqil davlatimizning jahon hamjamiyatida munosib obro‘li o‘rin egallashi uchun fidoyilik bilan kurashishi mumkin»¹.

Ana endi o‘ylab ko‘raylik: inson qachon chinakam ma’rifatli bo‘ladi? Qachon inson qadrini, millat qadriyatlarini, o‘zligini anglaydi?

Qachonki u o‘zini o‘rab turgan bu hayotga biryozlarga qaramasa, uni butun murakkabligi, yaxlitligi bilan qabul qila olsa. U insoniyatning ham moddiy, ham ma’naviy rivoji tarixini teran idrok etsa, o‘zining nafaqat moddiy, balki ma’naviy olami ham yuksalib, kengayib borishi to‘g‘risida muntazam jon kuydursa.

Dono xalqimiz «Bo‘sh qop tik turmaydi», «Avval taom, keyin kalom», «Och o‘zini o‘tga urar», «Ko‘zi to‘qning yuzi to‘q» singari maqollar bilan birga «Bug‘doy noning bo‘lmasa ham, bug‘doy so‘zing bo‘lsin», «Qornimga yig‘lamayman, qadrimga yig‘layman», «Tegirmonda tug‘ilgan sichqonning fe‘li keng», «Baland nom baland tomdan ulug‘» kabi hikmatli so‘zlarni asrlar davomida tarixiy xotirasida asrab, ular asosida hayotga baho berib kelayotgani bejiz emas.

Ana shunday qarashlar bizning o‘lkamizda qadim-qadimdan moddiy va ma’naviy hayot talablarini teng qondirish, odamlar turmushini har ikki jihatdan birdek ta’minlashga ustuvor ahamiyat berilganidan dalolat beradi.

¹ **Islom Karimov.** Yoshlarimiz — xalqimizning ishonchi va tayanchi. —T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2006-yil, 49-bet.

Yurtboshimiz xalqimizning bu boradagi noyob tajribalarini, hayotiy qarashlarini umumlashtirgan holda, quyidagi muhim xulosani ta’kidlaydi: **«Insonga xos orzu-intilishlarni ro’yobga chiqarish, uning ongli hayot kechirishi uchun zarur bo’lgan moddiy va ma’naviy olamni bamisoli parvoz qilayotgan qushning ikki qanotiga qiyoslasak, o’ylaymanki, o’rinli bo’ladi»¹.**

Haqiqatan ham, ana shu ikki muhim omil o‘zaro uyg‘unlashsa, tom ma’nodagi qo‘sh qanotga aylansa, shundagina inson, davlat va jamiyat hayotida o‘sinh-o‘zgarish, yuksalish jarayonlari sodir bo‘ladi.

Yuqorida aytganimizdek, mustaqil yurtimizda taraqqiyotning mana shu qo‘sh qanoti – ham moddiy, ham ma’naviy sohalarini har jihatdan rivojlantirish, takomillashtirish yo‘nalishida buyuk tarixiy ishlar amalga oshirilmoqda va bu baquvvat qanotlar, shubha yo‘qki, xalqimiz va mamlakatimizni buyuk kelajak sari sog‘-omon eltajak.

Savol va topshiriqlar:

1. «Materializm» tarafdorlari dunyoning, odamning, jamiyatning paydo bo‘lishini qanday tushuntirishadi?
2. «Idealizm» tarafdorlari-chi?
3. Prezidentimiz nima uchun bu ko‘hna dunyoni, biz yashayotgan hayotni yagona, yaxlit bir voqelik deb ta’riflaydi?
4. Istiqlol yillarida xalqimiz hayotining ham moddiy, ham ma’naviy jabhalarini rivojlantirish borasida qanday ishlar amalga oshirildi?
5. Moddiy va ma’naviy hayot sohalarini teng rivojlantirishga alohida ahamiyat qaratilishining sababi nimada?

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 67-bet.

MODDIY VA MA'NAVIY HAYOT UYG'UNLIGI

Amaliy mashg'ulot

Bu galgi amaliy mashg'ulot Yurtboshimizning «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» asarining 65–70-sahifalaridan o'rin olgan fikrlarini to'liq o'qish va muhokama qilishga bag'ishlanadi. Avvalo, muallifning materializm va idealizm ta'limotlarining yuzaga chiqish tarixi to'g'risidagi fikrlari darslikda mazkur terminlarga berilgan ta'riflar yordamida keng sharhlanishi maqsadga muvofiqdir. Shundan keyin sho'ro zamonida materialistik qarashni ustun qo'yish natijasida paydo bo'lgan, insonning ma'naviy qadriyatlari, ayniqsa, uning milliy va diniy tuyg'ulariga bepisand munosabatda bo'lishning salbiy oqibatlari hayotiy misollar yordamida izohlanadi. Bunda, masalan, «O'zbekkino» Milliy agentligi tomonidan suratga olingan «O'rtoq Boykenjayev» nomli badiiy filmda aks ettirilgan ham fojia, ham kulgili tarixiy lavhalar sharhi orqali sho'ro siyosatining insoniylikka zid mohiyatini ochib berish mumkin. Yoki «Temir xotin» badiiy filmidagi inson va uning taqdiriga faqat moddiy boylik yaratishi lozim bo'lgan bir mashinadek munosabat ko'rsatilgani, odamning ruhiy olami, ma'naviy ehtiyojlari esa ochiqdan ochiq oyoqosti qilingani to'g'risida xulosalar chiqarish maqsadga muvofiqdir.

Umuman, insonning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini bir-biriga qarama-qarshi qo'yish oxir-oqibatda jamiyat hayotini inqirozga olib kelishi muqarrar ekanini isbotlovchi tarixiy misollarni amaliy mashg'ulot paytida ko'plab keltirish mumkin.

Mashg'ulot davomida Yurtboshimizning quyidagi fikrlariga alohida to'xtalish, ularni amaliy misollar yordamida keng sharhlash tavsiya etiladi:

«Biz iqtisodiy o'nglanish, iqtisodiy tiklanish, iqtisodiy rivojlanish jarayonlarining ma'naviy poklanish, ma'naviy

yuksalish harakatlari bilan tamomila uyg'un ravishda rivojlanib borishini doimo davlatimiz va jamiyatimizning e'tibor markaziga qo'yib kelmoqdamiz»¹.

Mazkur tamoyil asosida rivojlanayotgan O'zbekistonda fuqarolararo, millatlararo, dinlararo o'zaro hamjihatlik ta'minlanayotgani, jamiyatimizda inson qadri, huquq va erkinliklari e'zozlanayotgani hayotiy haqiqatdir. Ayrim mamlakatlarda bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida aholi qatlamlari o'rtasida o'zaro tengsizlikning keskin kuchayib ketgani, nafs yo'lidagi intilishlarning markaziy o'rin egallab borayotgani, buning natijasida mazkur jamiyatlarda «Boy boyga boqar, suv soyga oqar» qabilidagi qarashlar hukmronlik qila boshlayotgani ham sir emas.

Shundan kelib chiqib, bizning yurtimizda moddiy va ma'naviy jarayonlarning o'zaro mutanosib tarzda rivojlantirilayotgani ijtimoiy-siyosiy barqarorlik va taraqqiyotning mustahkam garovi bo'lib xizmat qilayotganini alohida ta'kidlash o'rinli.

Amaliy mashg'ulotga tayyorgarlik jarayonida rasm chizish qo'lidan keladigan o'quvchilar ko'magi bilan katta qog'ozga qanotlarini keng yoyib parvoz qilayotgan qushning suratini solish, uning bir qanotiga moddiy hayot bilan bog'liq tushunchalarni, ikkinchi qanotiga esa ma'naviy hayot qadriyatlarini yozib chiqish mavzuni puxta o'zlashtirishingizga yordam beradi, deb o'ylaymiz.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 69-bet.

HALOL MEHNAT – MA’NAVIY YUKSALISH GAROVI

Aziz o‘quvchi, agar yon-atrofdagi olamga diqqat bilan nazar solsangiz, o‘zingiz, kelgusi hayotingiz uchun ibrat bo‘ladigan ko‘p narsalarga guvoh bo‘lasiz. Oyog‘ingiz ostiga qarang: yuzlab, minglab chumolilar tinim bilmasdan mehnat qilayotgani – uyasiga zarur narsalarni tashiyotganini ko‘rasiz. Biri qiynalsa, ikkinchisi, uchinchisi yordamga kelyapti, birortasi chetga chiqib, «qo‘l qovushtirib» turgani yo‘q. Ular uchun yer ostidagi mana shu kichkinagina joy vatan hisobiga o‘tadi. Shu yerda tinch, osoyishta, xotirjam yashamoq niyati ularni oyoqqa turg‘izgan, mittigina vujudlariga shijoat, qildek oyoq-qo‘llariga g‘ayrat baxsh etgan. Holbuki, bular – biz «ongsiz», «aqlsiz» sanaganimiz qumurs-qalar, xolos.

**Siz bilan biz esa INSON degan nomni ardoqlamo-
g‘imiz, oqlamog‘imiz lozim.**

Bu o‘rinda ham ulug‘ bobomiz hazrat Alisher Navoiyga mu-
rojaat etamiz. Ul zot jamiki inson bolalariga xitob qilib aytadiki:

Tuxum yerga kirib chechak bo‘ldi,
Qurt jondin kechib ipak bo‘ldi.
Lola tuxmicha g‘ayrating yo‘qmu,
Pilla qurticha himmating yo‘qmu?

Lolaqizg‘aldoqning tuxumi – urug‘ini siz yo ko‘rgansiz yoki
yo‘q: u nihoyatda mayda narsa. Qishloq joyda yashaydigan o‘quv-
chilar esa bahorda olib kelib, tut bargi bilan boqiladigan ipak
qurtining qo‘lga yuq bo‘lmaydigan darajada nozik, ojiz bo‘lishini
yaxshi bilishadi. Qarangki, lolaqizg‘aldoqning urug‘i qora yerga
kirib, bir kun ko‘rsangiz, tabiatni, inson ko‘zi va ko‘nglini behad
yayratadigan chechakka – gulga aylanadi. Pilla qurti bo‘lsa, o‘z

jonidan kechish evaziga atrofiga nafis ipak o'raydi, undan dunyo ahli o'ziga libos tikib, insoniy qi-yofasini bezaydi...

Polaponlarini boqish, par-varishlash, turfa hujumlardan asrash yo'lida jon chekayotgan qushni, naslini saqlab qolish uchun jonini garovga qo'yib ha-rakat qilayotgan boshqa parran-da-yu darrandalarni aytmay qo'ya qolaylik. Buyuk mutafakkirimiz inson bolasini bu narsalardan ibrat olmoqqa da'vat etadi.

Ayrim tekinox'r, «bersang – yeyman, ursang – o'la-man» qabilida kun o'tkazadigan kimsalarga hech bo'lma-ganda «lola tuxmicha g'ayrat, pilla qurticha himmat» tilaydi!

Darhaqiqat, ongli, oqilona uyushtirilgan mehnatgina kishilik jamiyatining gullab-yashnashiga, fuqarolarning insondek hayot kechirishiga asos bo'la oladi. Aynan mehnat tufayli inson o'zining moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondiradi. Mehnat orqali odam-ning iste'dodi, uquvi, layoqati yuzaga chiqadi, ko'rinadi. Mehnat bilan mashg'ul bo'lish jarayonida insonning dunyoqarashi ken-gayadi, bilimi ortadi, jismoniy hamda ma'naviy jihatdan shaklla-nishi va yuksalishi tezlashadi.

Inson mehnati aqliy va jismoniy mehnat turlariga bo'linadi. Ular orasiga sun'iy to'siq tiklab, bir-biriga zid qo'yish esa mutlaqo yaramaydi.

Aksincha, o'z hayotida har ikki mehnat turining uyg'unligiga erisha olgan shaxs har tomonlama yetuklikka ko'tariladi. Aqliy mehnat inson aqlini charxlab, tafakkurini rivojlantirsa, jismoniy mehnat uning jism-u joni barkamol, sog'lom o'sishi uchun zamindir. Bunday kishilar mehnatda toblangan, el-yurt va oilasida obro' topgan, o'z mehnati bilan bir qatorda o'zgalar mehnatini ham qadrlaydigan insonlar hisoblanadi. Siz «Adabiyot» fani orqali

ham aqliy, ham jismoniy mehnat qilib, buyuk asarlar yaratgan o'zbek va jahon adiblari haqida yetarlicha ma'lumot olgansiz. Har ikki mehnat turining uyg'unligiga erishgan bu yozuvchilar tomonidan yaratilgan asarlarning xalqchilligi, o'qishliligining siri ham mana shundadir.

Aksincha, mehnatni sevmaydigan inson borki, demak, u o'zini ham sevmaydi. Bunday kishilarning dangasaligi, ishyoqmasligi oxir-oqibat uquvsiz va beburd bo'lib qolishiga sabab bo'ladi. Ayni shunday odamlar qorin to'yg'azish, kunni bir amallab o'tkazish ilinjida har qanday jinoyatga, tubanlikka qo'l uradi.

Yalqovlik inson hayotining, kelajagining zavoli, kambag'allikka eltuvchi asosiy yo'ldir. Go'zal va to'kin hayot kechirmoq uchun esa bor imkoniyatni ishga solmoq, hunar o'rganmoq, g'ayrat-shijoat bilan mehnat qilmoq zarur.

Baxt, boylik, obro'-e'tibor, xotirjamlik o'z-o'zidan kelmaydi. Hayotdagi jamiki ro'shnoliklarga inson faqat o'z aql-u zakovati, mehnati tufayli erishadi.

Oilaning moddiy va ma'naviy ahvoli ham mehnat ortidan yuksaladi. Oila a'zolarining mavqeyi, mahalla-ko'ydagi obro'si, ularga nisbatan o'zgalar munosabati ham qilingan mehnatning natijalariga bog'liq. Bir kun kelib inson olamdan o'tgach, uning mehnati, foydali ishlari yaxshi so'zlar bilan esga olinadi. Ota-onaning oilada farzandlariga o'rgatgan mehnat saboqlari, kasb-kori avlodlari uchun mustahkam tayanch bo'lib qoladi.

Inson shunchaki qora mehnat kishisiga aylanib qolmasligi uchun yoshligidan kasb-hunar o'rganishga qunt qilmog'i lozim.

Ma'lumotlarga ko'ra, dunyoda 50 mingdan ortiq kasb-hunar mavjud bo'lib, ular yer yuzidagi aholining turmush ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi.

Har bir inson u yoki bu kasbni yoxud bir necha kasb-hunarni egallashi mumkin. «Bir yigitga qirq hunar ham oz» degan maqolning mazmuni nihoyatda terandir. Chunki inson navbatdagi bir kasbni, ilmni egallagani sayin, hayot atalmish ummon naqadar chuqur ekaniga guvoh bo'lib boraveradi. Faylasuf shoir Mirzo Abdulqodir Bedil:

O'z bilimsizligin bilsin, deb Alloh,
Yuz hunarga diling ayladi hamroh.
Igna kabi yuz xil kiyimdan o'tsang,
Yalang'ochligingdan bo'lursan ogoh, —

deganida inson o'rganishi lozim bo'lgan hunar va ilmlarning behisob ko'p ekaniga ishora qilgan, odamni bir natijada to'xtab qolmaslikka undagan edi.

Albatta, har bir kasbning, hunarning o'ziga xos mashaqqati va lazzati bor. Uning mashaqqatini tinimsiz izlanish, sabr-toqat bilan yenggan insongina lazzatidan ham bahra oladi. Yoshlikda puxta egallangan hunar, mehnat malakasi inson umrining oxirigacha rohat-farog'atda turmush kechirishining garovidir. «Hunarli er xor bo'lmas, burda nonga zor bo'lmas», «Hunarmandning noni butun», «Bilgan bitar, bilmagan yitar» kabi maqollarda ham inson rizq-nasibasining butunligi hunar orqasidan kelishi ta'kidlanadi.

Hunar shunchalik metin boylikki, uni o'g'irlash ham, yondirish ham, yo'q qilish ham mumkin emas.

Dunyo ko'rgan allomalar yoshlikdan hunar egallashning fazilati haqida noyob fikrlarni bayon etganlar. Jumladan, donishmand Sa'diy o'zining «Guliston» asarida farzandlariga shunday nasihat qiladi:

«Aziz o'g'lonlarim, hunar o'rganinglar, zero ki mol-u dunyoga e'timod, ishonch yo'q va oltin, kumush safarda xatarlidir. Qaroqchi o'g'irlab ketadi yoki egasi ichib tamomlaydi. Ammo hunar qaynar buloq, tuganmas davlatdir, agar hunarmand molidan mahrum bo'lsa, qayg'usi yo'qdir. Chunki hunarning o'zi davlatdir. Hunarmand qayerga borsa qadrlanadi va uyning to'ridan joy oladi. Hunarsiz odam esa hamisha mashaqqat chekadi, tilanchilik qiladi».

Siz biror kasb-hunar egallashingiz uchun ustoz-shogird an'alarini bilmog'ingiz zarur. Chunki «Ustoz ko'rmagan shogird har maqomda yo'rg'alar», deb bejiz aytmaydilar. Bunday «hunarmand»ning ishida na unum, na samara, na sifat bo'ladi. O'z hunarining sir-u sinoatlarini mukammal bilmaganligidan yaratgan mahsulotining sifati past, xaridorni qochiradigan bo'ladi.

Ustozingizning siz — shogirdga nisbatan qattiqqo'lligi, talabchanligi, vaqtida rag'batlantirishi yoki jazolashi kelajakda mohir hunar sohibi bo'lib shakllanishingizga garov bo'ladi. Shuning uchun

ham ustozning ozgina tanbehidan xafa bo'lish, shuni ro'kach qilib, ustaxonani tashlab ketish borib turgan ojjizlikdan boshqa narsa emas. Chunki ustozingiz bir haqiqatni sizdan ko'ra yaxshiroq biladi – shogirdga nisbatan o'ta mehribonlik, ayash, yuz-xotirchilik uni o'rtamiyona kosib qilib qo'yadi. Shuning uchun ustoz o'zida bor bilim va tajribani shogirdiga sabr-toqat bilan singdirishga, o'z hunarini davom ettiruvchi haqiqiy shogird yetishtirishga bor kuchi bilan harakat qiladi. Chunki har bir haqiqiy ustoz-hunarmand qalbida hazrat Navoiyning quyidagi hikmati yashaydi:

Hunarni asrabon netkumdir oxir,
Olib tufroqqamu ketgumdir oxir...

Shogirdning murabbiyga hurmati, e'tiqodi va sadoqati uning ustoziga qaraganda ham mahoratli bo'lib yetishuviga sabab bo'lad. Chunki ustozga hurmat u o'rgatayotgan kasb-hunarga nisbatan muhabbatni, e'tiqodni yanada oshiradi. Bularning bari mehnat va kasb-hunar madaniyati, deb ataladi.

Siz maktabda olayotgan bilimlaringizdan yaxshi bilasizki, o'zbek xalqi azal-azaldan o'zining mehnatsevarligi, nonini halollab topishi bilan dunyoga tanilgan. Xalqimizning dehqonchilik, zargarlik, naqqoshlik, duradgorlik, chorvadorlik, chevarlik, toshtaroshlik, o'ymakorlik, kulolchilik, bog'bonlik, kashtado'zlik, to'quvchilik, do'ppido'zlik, ganchkorlik, sandiqsozlik, beshiksozlik, etikdo'zlik va boshqa yuzlab hunarmandchilik mahsulotlari o'zining betakrorligi, go'zalligi, maftunkorligi bilan dunyo xalqlarini lol qoldirmoqda.

Samarqand, Buxoro, Xiva shaharlaridagi qadimiy, birortasi bir-birini takrorlamaydigan obidalar, Xiva kulolchiligi, Qo'qon va Andijon yog'och o'ymakorligi, Urgut kashtalari, Farg'ona vodiysi do'ppilari, Buxoro zardo'zligi, har bir hududga xos me'mor-

lik maktablari o'zbek xalqining kasb-hunar madaniyati naqadar yuksak ekani dalolatidir. Hunarmandlar sulolalarining, ular yashab-ishlaydigan guzar va mahallalarning paydo bo'lishi, bu joylarning muayyan kasb-hunar nomi bilan atalishi («O'qchi», «Bazzozlik», «Temirchilik», «Toqichi», «Beshikchi») ham aksariyat bizning yurtimizga xos xususiyatdir.

Biz barpo etayotgan, erkin bozor iqtisodiyotiga asoslangan tuzum sharoitida hunarli bo'lish jiddiy hayotiy ehtiyojga aylandi.

Mamlakatimiz yoshlar mamlakati bo'lgani tufayli ham ularning barchasiga vaqtida, yetarli miqdorda ishchi o'rni yaratib berish oson vazifa emas. Shuni hisobga olgan holda, qolaversa, bozor talab-taklifidan kelib chiqib, yoshlar turli hunarlarni egallashga harakat qilmog'i lozim. Shu maqsadda yurtimizda yuzlab kasb-hunar kollejlari barpo qilindi, har yili o'nlab yangilari qurilyapti.

Yosh insonning o'ziga hunar tanlashida ham birinchi ustoz va maslahatchi, albatta, ota-ona bo'ladi. Inson egallaydigan hunar esa uning jinsi, qiziqishi, qobiliyati, salomatligiga, oila va jamiyat ehtiyojlariga mos bo'lmog'i kerak. Kasb-hunar tanlash erkindir. Shundagina inson o'zi sevib egallagan kasbiga mehr qo'yadi, zahmati qanchalik og'ir bo'lsa-da, charchamaydi, nolimaydi. Bunday odam o'zi va o'zgalar yaratgan mahsulotlarning qadriga yetadi, halol mehnati evaziga topilgan boylikni o'ylab, tejamkorlik bilan sarflaydi.

Afsuski, hayotda shunday ota-onalar ham uchraydiki, ular farzandining mayli, qobiliyatini hisobga olmasdan, uni o'zlari ma'qul ko'rgan kasbni egallashga majbur qiladilar. Natijada, o'quv dargohini xohishsiz, qiziqishsiz bitirib chiqqan mutaxassis o'z kasbi bo'yicha chuqur bilimga, zarur layoqatga ega bo'lmasdan, shunchaki mehnat qiladi yoki umuman o'ziga yot sohada naridan-beri ishlab yuradi. Uning mehnatida unum va sifat bo'lmaydi. Bunday mutaxassisdan na oila, na jamiyat manfaat ko'radi. Aksincha, shunday hollar ham bo'ladiki, birgina uquvsiz xodimning kasri boshqalarning hayotiga, taqdiriga salbiy ta'sir ko'rsatishi ham mumkin. Bu hol, ayniqsa, tibbiyot, huquq-tartibot, savdo sohasida ko'plab uchrayotgani achinarlidir. Bemor odamni ko'rsa, burni jiyriladigan qiz-yigitlarning nima qilib bo'lsa-da shifokor, hamshira

bo'lishga intilishining oxiri qanday tugashini tasavvur qilsangiz kerak. Afsuski, mana shunday — bo'ynidan boylanib kasb-hunarga ega bo'lgan kishilarning malakasizligi, mas'uliyatsizligi, ba'zan esa ochiqdan ochiq vijdotsizligi oqibatida begunoh insonlar hayotdan bevaqt ko'z yumishi mumkin.

Demak, hunar tanlash, uni oxiriga qadar qunt bilan egallash shaxsiy ish bo'libgina qolmasdan, umumjamiyat taqdiriga daxldor masala ham ekan.

Aslida hunarning yaxshi yoki yomoni bo'lmaydi, muhimi, tanlangan kasb-hunarga mehr-muhabbat qo'yish va uning sir-asrorlarini chuqur o'rganish hisoblanadi. Chunki ota-onaning boyligi, mansabi bilan uzoqqa borib bo'lmaydi. Boshiga musibat tushganida yoki qiyinchiliklarga duch kelganida farzandni faqat qo'lidagi hunari, mehnati asrab qoladi.

Shuni yodda tutingki, yalqovlik, shoshma-shosharlik, hafsalasizlik hunarmandlikning, har qanday mehnatning ham kushandasi hisoblanadi.

Amalga oshiriladigan har bir ish puxta, har tomonlama o'ylab qilinmog'i lozim. Qisqa muddatda, shoshib, pala-partish bajarilgan ishning samarasi ham, sifati ham past bo'ladi.

Har bir hunarni muvaffaqiyatli egallash uchun bugungi ishni ertaga qoldirmaslik zarur, chunki ertaning bajariladigan o'z ishlari bo'ladi. Kundalik hayotda pala-partishlik kelib chiqmasin desangiz, har kungi ishni o'z vaqtida qilishga odatlangan ma'qul.

Biron buyum diqqat-e'tibor bilan, butun mahoratni ishga solib yaratilgan taqdirdagina el nazariga tushadi. Aks holda, mehnatingiz mahsulidan o'zingiz ham, o'zgalar ham bahramand bo'la olmaydi.

Har qanday yumushga faqat shaxsiy ehtiyojni ko'zlab emas, balki jamiyat, xalq manfaatini o'ylab, ixlos bilan kirishmoq darkor. Hunar egasining kayfiyati ham u yaratgan mehnat mahsulining sifatiga ijobiy yoki salbiy ta'sir qiladi. Yaxshi kayfiyat bilan amalga oshirilgan ish, qanchalik murakkab bo'lmasin, yengil va sifatli bajariladi.

Hunarning egallangan sirlari bilan qanoatlanmasdan, uning ochilmagan qirralarini izlashingiz, o'z ustringizda tinimsiz ishlash va mehnat qilish mohir mutaxassis bo'lib yetishuvingizda muhim omildir. Chunki bir joyda turib qolsa, buloqning zilol suvi ham aynimasdan qolmaydi.

O'z xonadoni, yurtining obodligi, elining farovonligi uchun sa'y-harakat etmagan kishi halovat ham, izzat ham topmaydi. Bu haqda Abdulla Avloniy kuyinib bunday deganlar:

«G‘ayrat vujudimizga quvvat, mas‘ud va baxtiyor bo‘lishimizga sababdur. Shuning uchun har birimiz sa’y qilub, o‘z kuchimiz ila maishatimizga kerak bo‘lgan narsalarni topub, boshqalarga muhtoj bo‘lmay rohat-rohat yashamoq lozimdur. Sihatimiz, saodatimiz, sarvatimiz, qanoatimiz, sabrimiz, fazilatimiz, alhosil, butun hayotimiz harakatimizga bog‘lidir. Harakatsiz kishilar har narsadan mahrum. Doim boshqalarning yordamiga muhtoj bo‘lib xorlikda qolurlar. Kishi yosh vaqtida ilm-u ma‘rifat, hunar-u san‘atga bo‘yin qo‘ymasa, taraddud qilmasa, albatta, qora ishchi bo‘lub qolur»¹.

Ulug‘larning bu o‘gitlarini unutmaslik, ularga sidqidildan amal qilmoq lozim. Ana shundagina g‘ayratli millat, hunarli el ekanimizni yana butun dunyoga yaqqol namoyon qilamiz.

Savol va topshiriqlar:

1. Mehnat tarbiyasi insonning to‘g‘ri shakllanishida qanday o‘rin tutadi?
2. Aqliy va jismoniy mehnat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni kimlarning faoliyatida kuzatgansiz?
3. Xonadoningizda qanday kasb egalari bor? Yana qanday kasb sohibi bo‘lishini istardingiz?
4. Jamiyatimizda kishilar o‘rtasida izzat-hurmatga sazovor bo‘lgan hunarmandlardan kimlarni bilasiz?
5. Mehnat va mehnatsevarlikni ulug‘lagan xalq maqollaridan o‘ntasini daftaringizga yozib keling.
6. Viloyatingiz, tumaningizda faoliyat ko‘rsatib, yurtimiz iqtisodiyotini yuksaltirishga hissa qo‘shayotgan kasb-hunar egalarining mehnatiga ta‘rif bering.

¹ **Abdulla Avloniy.** Tanlangan asarlar. 2 jildlik. 2-jild, —T.: «Ma‘naviyat» nashriyoti, 2006-yil, 45-bet.

MA'NAVY JASORAT

Aziz o'quvchi, siz ko'pgina kitoblar, badiiy va hujjatli kino asarlarida o'z hayotini xavf ostiga qo'yib, yonayotgan uydan chaqaloqni olib chiqqan, suvga cho'kayotgan odamni qutqargan, dushman o'qiga tik borib, quroldoshlarini o'limdan asrab qolgan, chegarani yovlardan himoya qilishda o'zini fido etgan insonlar jasoratiga guvoh bo'lgansiz. Darhaqiqat, bunday mardlik, jasurlik hammaning ham qo'lidan kelavermaydi. Prezidentimiz o'zining «Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch» kitobining «Eng buyuk jasorat» deya sarlavha qo'yilgan so'nggi qismida yuqorida sanalgan holatlarda ko'rsatilgan qahramonlik namunalarini bunday e'tirof etadi:

«Ko'pchilik qatorida, faqat vaziyat taqozo etgan taqdirda maydonga otilib chiqish, qahramonlik ko'rsatish — albatta, bu ham oson emas. Buning uchun ham insonda katta yurak, g'ayrat-shijoat, eng muhimi, o'ziga, o'zining kuch-qudratiga mustahkam ishonch bo'lishi kerak»¹.

Yurtboshimiz so'zlaridagi «faqat vaziyat taqozo etgan taqdirda» degan eslatmaga alohida diqqat qilaylik. Demak, bu xildagi qahramonliklar ko'proq favqulodda, kutilmaganda yuz beradi, hatto o'sha qahramonlikni sodir etgan kishi nima qilayotganini oxiriga qadar idrok qilishga ham ulgurmasligi mumkin. Agar jazm etgan ishining natijasi, oqibatini oldindan bilganida, bu harakatga balki ayrimlarning yuragi dov bermasligi ham tabiiy hol.

Lekin masalaning boshqa jihati ham bor. Ma'lumki, favqulodda vaziyatlar, kutilmagan hodisalar kundalik hayotda kamdan kam

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 165-bet.

ro'y beradi. Demak, bunday qahramonliklar har kuni emas, balki onda-sonda sodir bo'ladi. Biroq bu degani — o'sha hayot o'z-o'zicha, insonlar faoliyatidan ayri holda davom etaveradi, degani ham emas. Ya'ni, hayotning bu davomiyligi, ayniqsa, tinch va farovonligi ko'plab insonlarning kundalik faoliyati bilan, ko'zga yaroq etib tashlanavermaydigan fidoyi mehnati, beminnat harakatlari bilan yuzaga keladi. Yurtboshimiz masalaning mana shu muhim jihatiga e'tiborimizni jalb etib, mulohazalarini quyidagicha davom ettiradi:

«Lekin menga buyursa, har kuni, har soatda fidoyi bo'lish, o'zini tomchi va tomchi, zarrama-zarra buyuk maqsadlar sari charchamay, toliqmay tinimsiz safarbar etib borish, bu fazilatni doimiy, kundalik faoliyat mezoniga aylantirish — haqiqiy qahramonlik aslida mana shu, deb aytgan bo'lar edim»¹.

Guvohi bo'layotganingizdek, Prezidentimiz faqat favqulodda hodisalar paytida, onda-sonda sodir etiladigan harakatlarni emas, balki butun faoliyatining maqsad-muddaosiga aylanib ketgan fidoyilikni kundalik hayotiy mezon deb biladigan insonlar sa'y-harakatini chinakam qahramonlik, haqiqiy jasorat deb nomlaydi. Bu qahramonlik, yuqorida aytganimizdek, doim ham odamlar ko'ziga tushavermaydi, atrofdagilarga sezilmasligi ham mumkin. Biroq mana shu fidoyilik bo'lmasa, uni birovga ko'z-ko'z qilmasdan, o'z hayotida muntazam amalga tatbiq etadigan kishilar bo'lmasa, na jamiyat, na davlat, na insoniyat rivojlanadi, ravnaq topadi.

Mazkur yuksak mezonlardan kelib chiqib, Yurtboshimiz: **«Bu yorug' olamda eng buyuk jasorat nima, degan savolga, hech ikkilanmasdan, eng buyuk jasorat — bu ma'naviy jasorat, deb javob bersak, o'ylaymanki, yangilishmagan bo'lamiz»²,** — deb uqtiradi.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 165–166-betlar.

² O'sha asar, 159–160-betlar.

Mana shu jasorat egalari sifatida insoniyat ilm-u fani, madaniyati, ozodligi yo'lida o'zini ayamagan buyuk olimlar, mutafakkirlar, sarkardalar, davlat va jamoat arboblari hurmat bilan tilga olinadi. Ular orasida:

– Sharqda «ustodi avval», ya'ni birinchi muallim degan sharaflil nomga sazovor bo'lgan yunon faylasufi Platon (Aflotun);

– Bag'doddagi «Baytul-hikma» («Ilmlar uyi») va Xorazm Ma'mun akademiyasida buyuk ilmiy kashfiyotlarni amalga oshirgan yetuk allomalarimiz;

– O'rta asrlar Yevropa fanining faxri sanalgan Nikolay Kopernik, Jordano Bruno, Galileo Galiley singari olimlar;

– yurtimiz ozodligi va mustaqilligi yo'lida jonini fido etgan Najmiddin Kubro, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur singari ulug' ajdodlarimiz, ma'rifatparvar bobolarimiz bor.

Masalan, siz tarix, adabiyot darslari orqali XX asr boshlarida xalqimiz maorifi va madaniyatini yuksaltirish, iqtisodiy hamda siyosiy hayotini bosqinchilar izmidan ozod qilish yo'lida bemisli fidoyilik ko'rsatgan Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Fitrat, Xoji Muin, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Nihoniy singari ijodkorlarning ibratli faoliyati bilan tanishgansiz. Ular aziz jonlarini tahlikaga qo'yib, shundoq ham oshib-toshib ketmagan shaxsiy mol-mulkini sarflab, yurt bolalari uchun yangi usulda ta'lim beradigan maktablar, qiroatxonalar, teatr truppalari, gazeta va jurnallar tashkil qilgan. Ularning bu harakati, bir tomondan, avval

chor hukumatining, keyinchalik esa sho'rolar hukumatining tazyiqiga duchor bo'lgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, jaholat botqog'iga botgan mutaassib dindorlarning qattiq qarshiligiga uchragan. Mana shu og'ir sharoitga qaramasdan, xalqini, millatini, uning kelajagini o'ylab jon kuydirgan fidoyi bobolarimiz o'z yo'llaridan, ezgu maqsadlaridan ortga chekinmagan. Bu kurashlar jarayonida ularning qanchasi qurbon bo'ldi, to mustaqillikka qadar nomi yomonotliq qilindi.

Yurtboshimiz tarixning og‘ir va mashaqqatli sinovlaridan xalqimizning sog‘-omon o‘tishida, uning moziy to‘fonlari orasida yo‘q bo‘lib ketmasdan, bezavol yashab kelayotganida, o‘zligini, azaliy qadriyatlarini saqlab qolishida shu xalqning qon-qoni, suyak-suyagida bo‘lgan mana shu ma’naviy jasorat tuyg‘usi hal qiluvchi rol o‘ynaganini alohida ta’kidlaydi.

Bugungi kunda mamlakatimizning tobora rivojlanishi, iqtisodiy qudrati ortib borishiga munosib hissa qo‘shayotgan, minglab korxonalar, muassasalar, xo‘jaliklarda halol mehnat qilib rizq-ro‘z yaratayotgan millionlab yurtdoshlarimiz — ota-onalarimiz, aka va opalarimiz faoliyatiga Yurtboshimiz hurmat ila e’tibor qaratadi:

«Shaxsan men zahmatkash va bunyodkor xalqimizning hayotini, ayniqsa qish qahratoni va yoz jazirasida ham, bahor va kuzning yog‘in-sochinli kunlarida ham yerdan rizq undirish maqsadida kunni kunga, tunni tunga ulab mehnat qiladigan dehqonlarimiz hayotini tom ma’noda jasorat namunasi, deb bilaman»¹.

Shunday ekan, hurmatli o‘quvchi, siz bilan bizning to‘q va farovon hayot kechirishimiz yo‘lida zahmat chekayotgan bu aziz insonlar mehnatining qadriga yetish, ularga qo‘ldan kelgancha yordam berish, kelgusida oladigan bilimlarimiz, yaratajak kashfiyotlarimiz bilan ularning mehnatini yengillashtirish, samaradorligini oshirish orqali yurt farovonligining yanada yuksalishiga hissa qo‘shish har birimiz uchun ham qarz, ham farzdir.

Prezidentimiz «Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch» kitobida chinakam ma’naviy jasorat egalari sifatida uch nafar vatandoshimiz faoliyatiga alohida to‘xtalib o‘tadi.

Ular — mashhur arxeolog olim, akademik Yahyo G‘ulomov, O‘zbekiston xalq shoirasi Zulfiyaxonim va O‘zbekiston Qahramoni, adabiyotshunos olim Ozod Sharafiddinovdir.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. —T.: «Ma’naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 165-bet.

Asarda bu fidoyi yurtdoshlarimizning jasoratli hamda ibratli hayoti, amalga oshirgan salmoqli ilmiy-ijodiy ishlari samimiy va haqqoniy e'tirof etilgan.

Darsimizni mazkur kitobning «Eng buyuk jasorat» deb atalgan faslida keltirilgan quyidagi muhim fikrning izohi bilan tugatish maqsadga muvofiqdir.

Yurtboshimiz bunday deb yozadi: **«1991-yil 31-avgust sanasida qo'lga kiritilgan milliy mustaqillik – XX asrda xalqimiz tomonidan amalga oshirilgan buyuk ma'naviy jasorat namunasidir, desak, ayni haqiqatni aytgan bo'lamiz»¹.**

Darhaqiqat, har bir millat, xalq taqdirida uning har qanday istibdoddan ozod bo'lishidek, o'z taqdirini o'zi mustaqil belgilash huquqini qo'lga kiritishidek, dunyo xalqlari orasida tenglar ichra teng maqomni egallashidek, bir so'z bilan aytganda, milliy mustaqillikka erishishdek katta hodisa bo'lmagan, bo'lmaydi ham. Chunki barcha sohalaridagi o'sish-o'zgarish, xalq va mamlakatning erishishi mumkin bo'lgan jamiki muvaffaqiyatlari, uning jahondagi obro'-e'tiborining yuksalishi, avvalo, mana shu omilga chambarchas bog'liq.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 170-bet.

Bizning Vatanimiz misolida aytadigan bo'lsak, qariyb 130 yil davom etgan istibdoddan to'la xalos bo'lishimiz, dunyo xaritasida O'zbekiston Respublikasi deb atalgan suveren davlatning paydo bo'lishida 1991-yil 31-avgustda O'zbekistonning birinchi Prezidenti Islom Karimov tomonidan mustaqillikning e'lon qilinishi tom ma'nodagi tarixiy hodisa, buyuk ma'naviy jasorat bo'ldi.

Savol va topshiriqlar:

1. Ma'naviy jasorat tushunchasi o'z mazmunida inson shaxsidagi, faoliyatidagi qanday fazilatlarni, xususiyatlarni mujassam etadi?
2. O'tmishda o'z faoliyati, ilmiy-ijodiy izlanishlari bilan chinakam ma'naviy jasorat namunasini ko'rsatgan qaysi shaxslarni misol keltira olasiz?
3. Sohibqiron Amir Temurning ma'naviy jasorati nimalarda namoyon bo'lgandi?
4. Yurtboshimiz tomonidan O'zbekiston Qahramoni Ozod Sharafiddinovning hayoti va ilmiy-ijodiy faoliyati nima uchun ma'naviy jasorat namunasi sifatida baholanishini «Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch» kitobini o'qib, bilib oling.
5. 1991-yil 31-avgustda qo'lga kiritilgan milliy mustaqilligimizni nima uchun buyuk ma'naviy jasorat namunasi deb bilamiz?
6. O'zingiz yashayotgan joyda mehnat va ijod qilayotgan kishilar faoliyatida ma'naviy jasoratning qanday belgilari namoyon bo'lishi to'g'risida gapirib bering.

NAZORAT ISHI

Topshiriq: «**Eng buyuk jasorat**» mavzusida referat tayyorlang. Uni yozishda quyidagi masalalar bo'yicha mustaqil fikr yuritishga urining:

- «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» kitobida Yurtboshimiz bildirgan fikr va mulohazalar (asarning 159–170-sahifalari);
- favqulodda holatlarda, vaziyat taqozosi bilan mardlik va qahramonlik ko'rsatish ham insoniy jasoratga misol ekani;
- Vatanimiz tarixida adolat va haqiqat, el-yurt ozodligi yo'lida o'zini ayamasdan ibratli ishlarni amalga oshirgan insonlar faoliyati;
- To'maris va Shiroq singari milliy qahramonlarimiz qalbidagi ma'naviy jasorat tuyg'usi;
- ilmiy-ijodiy jasorat namunalari;
- mashhur arxeolog, akademik Yahyo G'ulomov, O'zbekiston Xalq shoirasi Zulfiya, O'zbekiston Qahramoni, adabiyotshunos olim Ozod Sharafiddinov faoliyatining bugungi yoshlar dunyoqarashining sog'lom shakllanishidagi ahamiyati;
- O'zbekistonimizning mustaqillikka erishishida Yurtboshimiz ko'rsatgan ma'naviy jasoratning tarixiy ahamiyati.

UMUMLASHTIRUVCHI DARS

Hurmatli o'quvchi! Mana, keyingi uch yil davomida siz qadrdon maktabingiz bag'rida ustozlaringiz hamda darsliklardan «Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari» fani bo'yicha chuqur bilim oldingiz. Shu yillar davomida nafaqat sizning bo'yi bastingiz, balki dunyoqarashingiz, tushunchalaringiz, ruhiy olamingiz ham o'sdi, ulg'aydi. Mustaqil mamlakatimiz va xalqimizni buyuk kelajak sari safarbar etishda muhim omil bo'layotgan milliy g'oyamizning mazmun-mohiyati, uni tashkil etadigan tushuncha va tamoyillar to'g'risida muayyan qarash va ko'nikmalarga ega bo'ldingiz.

Olgan bilimlaringiz asosida ishonch hosil qildingizki, hech bir xalq milliy g'oyasiz, ezgulikka yetaklovchi mafkurasiz yashashi ham, taraqqiy etishi ham mumkin emas.

O'z taqdiriga, kelajagiga befarq qaramaydigan har bir xalqning o'z g'oyasi, uni oldinga chorlab turadigan mayog'i bo'ladi. Xalqimiz Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan asoslab berilgan milliy g'oyani ongi va qalbiga jo qilgan holda buyuk kelajak sari dadil odimlamoqda.

Bu yilgi darslar davomida o'rgangan mavzularimiz — milliy g'oya va milliy taraqqiyotning o'zaro chambarchas bog'liqligi, bugungi dunyoning murakkab mafkuraviy manzarasi, zararliligi jihatidan yadro poligonlaridan kuchliroq bo'lgan mafkuraviy poligonlarda kechayotgan kurashlar to'g'risidagi fikrlar sizni befarq qoldirmagan bo'lsa kerak. Mazkur kurashda muhim ahamiyat kasb etadigan g'oyaviy bo'shliqqa yo'l qo'ymaslik, yoshlar ongi va qalbida mafkuraviy immunitetni, ogohlik hamda daxldorlik hissini kuchaytirishda siz ham faol ishtirok etishingiz kerakligini anglatmoqdasiz. Buning uchun esa inson qalbida muqaddas Vataniga, ona tiliga muhabbat, milliy va umumbashariy qadriyatlarga hurmat, halol mehnat qilib, farovon yashashga intilish tuyg'ulari shakllanishi

lozimligini ham yaxshi tushunasiz. Shuningdek, oila, mahalla singari milliy ma'naviyatimizning qadimiy qo'rg'onlarini asrab-avaylash, moddiy va ma'naviy hayotni o'zaro uyg'un tarzda rivojlantirish hozirgi kunda qanchalar muhim ahamiyat kasb etishi borasida ham muayyan tushunchalarga ega bo'ldingiz.

Yurtboshimiz o'zining «Yuksak manaviyat – yengilmas kuch» asarining xotima qismida quyidagi muhim masalaga e'tiborimizni jalb etadi:

«Ma'naviy yuksalishga erishish – bu bir yillik yoki besh-olti yillik ish emas. Xalq, millat o'z milliy ma'naviyatini yillar, asrlar davomida yuksaltirib, boyitib boradi. Chunki ma'naviyat qotib qolgan aqidalar yig'indisi emas, aksincha, doimiy harakatdagi uzluksiz jarayon bo'lib, taraqqiyot davom etar ekan, uning shiddatli yurishi tufayli ma'naviy hayot oldiga qo'yiladigan talablar ham muttasil paydo bo'la-veradi»¹.

Xuddi ma'naviyat singari milliy g'oya ham zamon talablari-dan kelib chiqib, muntazam takomillashib, boyib borishi tabiiy-dir. Bundan shunday xulosa chiqadiki, sizning milliy g'oya va ma'naviyat to'g'risidagi bilim va tasavvurlaringiz, tajriba va ko'nikmalaringiz ham shunga mos tarzda o'sib, rivojlanib borishi lozim. Eng muhimi, siz jonajon yurtimizda, butun dunyo miq-yosida sodir bo'layotgan muhim voqealar, o'zgarishlardan vaqtida xabardor bo'lishingiz, ayni voqea-hodisalar ko'pchilik qatori sizning ham hayotingiz, taqdiringizga daxldor ekanini teran tushunishingiz kerak. Chunki bu yurtning, shu maqaddas Vatan-ning ertangi egalari, uning buyuk kelajagini yaratuvchilari safida sizning ham mas'uliyatli o'rningiz bor. 1991-yilda qo'lga kiritilgan mustaqillikni ko'z qorachig'idek asrash, mamlakatimizni dunyo-ning eng ilg'or davlatlari safiga olib chiqish har birimizdan chinakam fidoyilikni, shu yurt, shu Vatan deb yashashdek yuksak onglilikni talab etadi.

Yurtboshimiz Islom Karimov O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining yigirma uch yilligiga bag'ishlangan tantanali marosim-dagi tabrik so'zida, jumladan, quyidagilarni ta'kidladi:

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 171-bet.

«Moddiy nuqtai nazardan biz eng rivojlangan davlatlardan balki hali orqaroqdadirmiz. Lekin biz o‘z yo‘limizni tanladik va bu yo‘ldan qaytmasdan, qat’iy ishonch bilan ayta olamiz: moddiy nuqtai nazardan ham bu marra albatta bizniki bo‘ladi, ammo ma’naviy nuqtai nazardan qaraganda, eng yengilmas kuch o‘zi nima? Yuksak ma’naviyatli xalq emasmi? O‘zingiz ayting, bunday xalqni yengib bo‘ladimi?»¹.

Darhaqiqat, o‘z kuchi va salohiyatiga tayangan, o‘zining hayot-baxsh, bunyodkorlikka da’vat etuvchi milliy g‘oyasi va mafkurasiga ega, milliy ma’naviyatini muntazam yuksaltirib borayotgan xalqni dunyodagi hech bir kuch yenga olmaydi.

Siz — aziz farzandlarimizga tilagimiz ham hayotning shu buyuk haqiqatidan kelib chiqadi: milliy g‘oyadek ezgu g‘oya, milliy ma’naviyatdek ulkan meros sizga doimo kuch-quvvat baxsh etib, ezgu ishlarga ruhlantirib tursin.

¹ «Xalq so‘zi» gazetasi, 2014-yil 1-sentabr.

MUNDARIJA

<i>I bob. Mustaqillik va milliy g‘oya</i>	3
Eng ulug‘ maqsad	3
Milliy g‘oya va taraqqiyot	8
Dunyoning mafkuraviy manzarasi	13
Mafkuraviy poligon	20
<i>Nazorat ishi</i>	24
<i>II bob. Milliy g‘oya va barkamol avlod</i>	25
G‘oyaviy bo‘shliq	25
Mafkuraviy immunitet	30
Ona tili – millat ruhi	36
Milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg‘unligi	42
Taraqqiyotning o‘zbek modeli va uning ahamiyati	47
<i>Nazorat ishi</i>	53
<i>Amaliy mashg‘ulot. Bugungi islohotlar haqida suhbat</i>	54
<i>III bob. Ma‘naviyatning mustahkam tayanchlari</i>	58
Ma‘naviyat qo‘rg‘oni	58
Milliy qadriyatlar maskani	69
<i>Nazorat ishi</i>	80
Ta‘lim va tarbiyaning uyg‘unligi	81
Ma‘naviyatga tahdid – o‘zligimizga tahdid	87
<i>IV bob. Eng buyuk jasorat</i>	98
Ma‘naviy va moddiy hayot uyg‘unligi	98
Amaliy mashg‘ulot. Moddiy va ma‘naviy hayot uyg‘unligi	105
Halol mehnat – ma‘naviy yuksalish garovi	107
Ma‘naviy jasorat	116
<i>Nazorat ishi</i>	122
Umumlashtiruvchi dars	123

OYNISA MUSURMONOVA, MURTAZO QARSHIBOYEV,
RAHMON QO'CHQOROV

**MILLIY ISTIQLOL G'OYASI VA
MA'NAVIYAT ASOSLARI**

**Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
9-sinflari uchun o'quv qo'llanmasi**

To'ldirilgan va qayta ishlangan 7-nashri

Toshkent «Ma'naviyat» 2015

Muharrir *B. Umarov*

Rassom *M. A'lamov*

Texn. muharrir *T. Zolotilova*

Musahhihlar: *O. Pardayev, Sh. Hakimova*

Kompyuterda tayyorlovchi *Sh. Sohibov*

Litsenziya AI №189, 2011-yil 10-mayda berilgan. Bosishga 06.05.2015-yilda ruxsat etildi. Bichimi 60x90^{1/16}. Tayms garniturası. Ofset bosma usulida bosildi. Shartli bosma tabog'i 8,00. Nashr tabog'i 7,62. Adadi 370135 nusxa. Buyurtma № 3868.

«Ma'naviyat» nashriyoti. Toshkent, Taraqqiyot 2-berkko'cha, 2-uy. Shartnoma 56–15.

**«SHARQ» nashriyot- matbaa aksiyadorlik kompaniyasida chop etildi.
Toshkent, 100000, Buyuk Turon ko'chasi, 41-uy. 2015.**

Ijaraga beriladigan darslik holatini ko'rsatuvchi jadval

T/r	O'quvchining ismi va familiyasi	O'quv yili	Darslikning olingandagi holati	Sinf rahbarining imzosi	Darslikning topshirilgan-dagi holati	Sinf rahbarining imzosi
1						
2						
3						
4						
5						

Darslik ijaraga berilib, o'quv yili yakunida qaytarib olinganda yuqoridagi jadval sinf rahbarlari tomonidan quyidagi baholash mezonlariga asosan to'ldiriladi:

Yangi	Darslikning birinchi marotaba foydalanishga berilgandagi holati.
Yaxshi	Muqova butun, darslikning asosiy qismidan ajralmagan. Barcha varaqlari mavjud, yirtilmagan, ko'chmagan, betlarida yozuv va chiziqlar yo'q.
Qoniqarli	Muqova ezilgan, birmuncha chizilib chetlari yedirilgan, darslikning asosiy qismidan ajralish holati bor, foydalanuvchi tomonidan qoniqarli ta'mirlangan. Ko'chgan varaqlari qayta ta'mirlangan, ayrim betlariga chizilgan.
Qoniqarsiz	Muqova chizilgan, yirtilgan, asosiy qismidan ajralgan yoki butunlay yo'q, qoniqarsiz ta'mirlangan. Betlari yirtilgan, varaqlari yetishmaydi, chizib, bo'yab tashlangan. Darslikni tiklab bo'lmaydi.